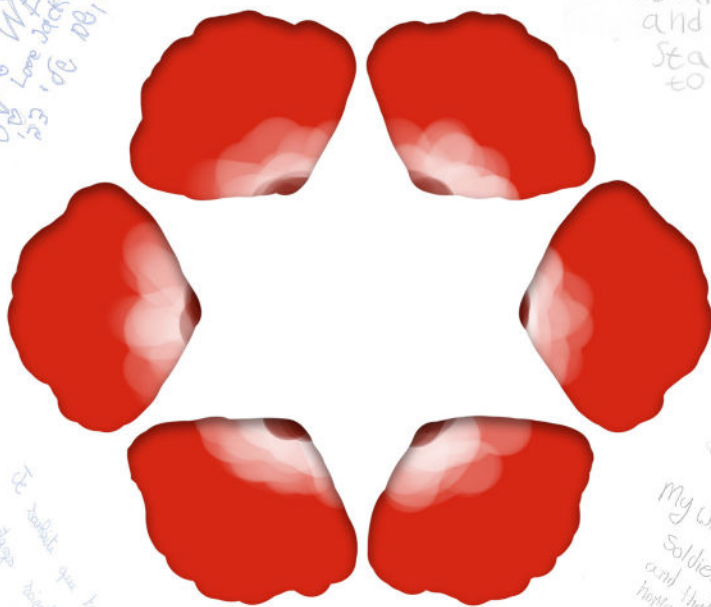

עד שי עבור היום ויפוגו הצללים

כיוונים בחינוך יהודי
לאחר השבעה באוקטובר

עורכים: הווארד דיטשר, חנה דורסמן
אסף גמזו ואלכס בומסון

Ministry for Diaspora Affairs
and Combating Antisemitism

UnitEd

עד שיעבור היום ויפוגו הצללים **כיוונים בחינוך יהודי לאחר השבעה באוקטובר**

עריכה: הרב ד"ר הווארד דיטשר, ד"ר אלכס פומסון, חנה דורסמן ואסף גמזו

עריכת לשון באנגלית: אביבה ארד

עריכת לשון אנגלית נוספת: אן גורדון

עריכת לשון עברית: עדי שגב-בשן

תרגום מאנגלית לעברית: גבריאלה פולק

תרגום לצרפתית: אילנה דנן, סבין חסון

תרגום לספרדית: רנטה פורטנוי, נדין אפשטיין

הגהה בספרדית: דניאל רוזנטל

עריכת לשון נוספת ותרגום מאנגלית לעברית: עודד לוי

עיצוב: גרפיקה ועיצוב כריכה: גילי בירן

מנהלות פרויקט: ד"ר לירון בירן-ניסנהולץ, אודליה איינבינדר יונה

דפוס: דפוס בארי

הדעות והעמדות המובעות במאמרים הבאים הינן של הכותבים בלבד ואינן משקפות בהכרח את העמדות הרשמיות או המדיניות של ממשלת ישראל, משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות, או כל ארגון שותף. תוכן זה נועד לעודד דיון פתוח והרהור בנושאים המוצגים.

הארגונים השותפים למשלחת

משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות

משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות אמון על ארבעה תחומים מרכזיים: הקשר עם התפוצות, מאבק באנטישמיות, מאבק בדה-לגיטימציה של מדינת ישראל והסדרת התיישבות הבדואים בנגב. המטרה המרכזית בעבודה עם יהודי התפוצות היא חיזוק זהותם היהודית והקשר שלהם למדינת ישראל. המשרד מקדם, בין היתר, מיזמים חינוכיים פורמליים ובלתי פורמליים בתפוצות, תוך שותפות מלאה עם ארגונים יהודיים ברחבי העולם. מאז שבעה באוקטובר פועל המשרד ביתר שאת לחיזוק החוסן של קהילות יהודיות בתפוצות, כדי להבטיח להן חיים יהודיים משמעותיים ובטוחים.

יונייטאד

מיזם יונייטאד, בשיתוף משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות, פועל לחיזוק הזהות היהודית של קהילות יהודיות בתפוצות והקשר שלהן למדינת ישראל באמצעות העצמת בתי ספר יהודיים. יונייטאד פועל ביותר מ-40 מדינות ברחבי העולם. פרספקטיבה גלובלית זו מאפשרת לנו לקדם פרויקטים אסטרטגיים ולפעול באזורים שלמים ובזירה הבינלאומית כדי לתת מענה לצרכים חינוכיים יהודיים רחבי היקף. בין פעילויותינו: הכשרת מחנכים, פיתוח תוכניות לימודים, תהליכים בית-ספריים הוליסטיים, השמת מורים ועוד. חשוב מכול, אולי – כל התוכניות של יונייטד מתבצעות בשותפות עם ארגונים מקומיים וקהילתיים – בתי הספר, הקרנות, הרשתות והמחנכים בשטח. פועלו של יונייטאד ממחיש את החשיבות שמדינת ישראל מייחסת לחינוך יהודי וכן את האחריות המשותפת של ישראל וקהילות היהודיות ברחבי העולם והקשר הבלתי ניתן לניתוק ביניהן.

המחלקה לחינוך של ההסתדרות הציונית העולמית

המחלקה לחינוך של ההסתדרות הציונית העולמית (הצ"ע) משתפת פעולה עם בתי ספר יהודיים ברחבי העולם כדי להעשיר ולחזק את מעורבותם בנעשה במדינת ישראל ואת הקשר שלהם עם ישראל והעם היהודי. המחלקה פועלת באמצעות חמישה צירים מרכזיים:

1	יחידת מורים שליחים: פרויקט הדגל הזה כולל כ-300 מחנכים ישראלים, שאחרי תהליכי הסמכה איכותית ומעמיקה שולבו כחברי צוות בבתי ספר בתפוצות, במטרה לשמש מודל לחיקוי ולהעביר את המסר של חינוך ציוני וקשר בלתי אמצעי לישראל.
2	כיתה ישראלית: יצירת סביבת למידה אימרסיבית המטפחת הבנה עמוקה יותר של ישראל.
3	תכניות לימודים בחינוך ישראל: פיתוח ויישום של תוכניות לימודים מקיפות המתמקדות במדינת ישראל.
4	פרויקטים חינוכיים עולמיים: קידום יוזמות ותוכניות חינוכיות ששמות את הדגש על אחדות יהודית ועל קשר הדדי עם ישראל.
5	פיתוח מנהיגות חינוכית: טיפוח והעצמה של מנהיגים חינוכיים, שיסייעו בפיתוח זהות יהודית בקרב תלמידיהם.

קרן פינקוס לחינוך יהודי בתפוצות

קרן פינקוס לחינוך יהודי, אשר החלה את פעילותה בשנת 1977, מספקת תמיכה ראשונית לפרויקטים חינוכיים יצירתיים בתפוצות. הקרן מתמקדת באופן בלעדי בחינוך יהודי, ובאופן ספציפי יותר במחנכים יהודיים ובמנהיגות חינוכית כמכשיר מפתח להעשרת החיים היהודיים ולהשפעה על המסלול העתידי של העם היהודי. מטרתה העיקרית של הקרן היא למקסם את האפקטיביות של המחנך היהודי, בכל הרמות ובכל הצורות שבהן מועבר החינוך היהודי, מתוך הבנה של חשיבות החינוך היהודי להבטחת המשכיות היהדות ולחזוקת וחיוניותן של הקהילות היהודיות. עד כה, השקיעה קרן פינקוס במאות ארגונים כדי לתת מענה לצרכים המשתנים בעולם היהודי באמצעות מגוון יוזמות חינוך יהודיות. הקרן פועלת באופן בלעדי במדינות מחוץ לארצות הברית, בכל מקום שבו יש חיים יהודיים מאורגנים וקהילה יהודית.

מרכז קורת לציוויליזציה יהודית

מרכז קורת לציוויליזציה יהודית הוא פרי שיתוף פעולה בין אוניברסיטת תל אביב, אנו - מוזיאון העם היהודי וקרן קורת, הפועל לחיזוק ההשפעה של חינוך לעמיות יהודית; להידוק הקשרים בין קהילות יהודיות גלובליות וישראל; ולקידום התפיסה של העם היהודי כציוויליזציה חיה וייחודית. מטרת המרכז היא הגברת הלכידות בקרב העם היהודי וכן קידום התחדשות, חינוך ומחקר בציוויליזציה היהודית כנכס גלובלי המעורר השראה בקרב יהודים ולא יהודים כאחד.

הקדמה

דברי השר

פרק 1 - להביט אחורה כדי להסתכל קדימה

ד"ר אלכס פומסון, ישראל/ארה"ב
מנהלה הראשי של "רוסוב ייעוץ ישראל"

פרק 2 - משימת מנהיגי החינוך היהודי העולמי

משתתפים

עובד אברך, ישראל
מנהל מחלקת מדיניות דוברות ספרדית ופורטוגזית ב"יוניטאד"

נחמה בנדרט, אוסטרליה
יו"ר שותפה של "המועצה האוסטרלית של בתי הספר היהודיים"

יעל בנדרט-אפל, קנדה
סמנכ"לית חינוך יהודי ומעורבות ב"פדרציית UJA של טורונטו"

הרב סקוט ברמן, ישראל
מנהל מחלקת מדיניות דוברות אנגלית ב"יוניטאד"

פול ברנשטיין, ארה"ב/קנדה
מנכ"ל מייסד של "פריזמה: מרכז לבתי ספר יהודיים"

ד"ר אריקה בראון, ארה"ב
סגנית ממונה על ערכים ומנהיגות ב"ישיבה יוניברסיטי"

ד"ר דוד ברייפמן, ארה"ב
מנכ"ל "פרויקט החינוך היהודי" ומייסד כנס "עתיד יהודי"

40	ג'ף כהן, דרום אפריקה מנהל מחלקת זהות יהודית וקהילה בבית הספר "הרצליה" בקייפטאון
54	פרופ' דניאל פיינשטיין, מקסיקו דיקן מדעי היהדות ב"אוניברסיטה העברית" במקסיקו סיטי
57	ד"ר גיל גרף, ארה"ב מנהל "BJE: בוני החינוך היהודי"
59	ד"ר ג'ואן גרינוואיי, הממלכה המאוחדת מנהלת "המכון ללימודי יהדות של לונדון"
61	ד"ר דן הלד, קנדה ראש תוכנית ב-"UJA הפדרציה של טורונטו"
63	ד"ר מרים הלר שטרן, ארה"ב סגנית ממונה על ערכים ומנהיגות ב"ישיבה יוניברסיטי"
65	אריקה ב. הרשקוביץ, ארגנטינה מנהלת בית הספר "מרטין בובר" בבואנוס איירס, ארגנטינה
67	ג'ו טולידנו, צרפת יועץ בכיר להתחדשות מנהיגותית ב-Praxis International פריז
69	דניאל טייזמן, הממלכה המאוחדת ראש מחלקת החינוך של "אורט העולמית"
71	הרב דוד מאיר, הממלכה המאוחדת מנכ"ל PaJeS
73	ד"ר רונה נוביק מילץ, ארה"ב דיקנית "בית הספר עזריאלי לחינוך ומנהל יהודי" ב"ישיבה יוניברסיטי"
75	הרב ריקי סוף, דרום אפריקה מנהל ועד החינוך היהודי של דרום אפריקה
77	ד"ר אלכס פומסון, ישראל/ארה"ב מנהלה הראשי של "רוסוב ייעוץ ישראל"
85	הרב קרייג קצב, ישראל מנהל החינוך ב"קרן פינקוס"
87	ד"ר אליעזר שילט, ישראל מנהל מחלקת מדינות דוברות צרפתית ב"יוניטאד"
89	ד"ר אפרת צדיק, בלגיה חוקרת נשים מהגרות בבריסל ומתמקדת בזהות והשתלבות

פרק 3 - לאחר השבעה באוקטובר

הרב ד"ר הווארד דיטשר, ישראל
חבר סגל ההוראה ב"מרכז מלטון לחינוך יהודי" באוניברסיטה העברית ומנהלו בעבר

חנה דורסמן, ישראל
מנכ"לית "יונייטאד"

אסף גמזו, ישראל
המנהל החינוכי של "יונייטאד"

93

אבי כהן-סקלי, ישראל
מנכ"ל משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות

חגי אליצור, ישראל
סמנכ"ל אסטרטגיה ותכנון במשרד התפוצות והמאבק באנטישמיות

98

יום טוב רענן, ישראל
סמנכ"ל תפוצות במשרד התפוצות והמאבק באנטישמיות.

בעקבות אירועי שבעה באוקטובר, UnitEd ומשרד התפוצות והמאבק באנטישמיות, בשיתוף ההסתדרות הציונית העולמית, קרן פינקוס ומרכז קורת, יזמו והוציאו לפועל משלחת מנהיגות חינוכית עולמית. משלחת זו כינסה יחד מנהיגים ומנהיגות ומחנכים ומחנכות מרחבי העולם כדי להעריך את השפעת אירועים אלה על החינוך היהודי ולהגיב עליהם. ספר זה הוא אחת התוצאות של מאמץ שיתופי זה. הספר שואף לתפוס רגע מכריע בהיסטוריה היהודית, את התגובות המיידיות אליו ואת השינויים הרחבים יותר שאפשר כבר לזהות. הוא מבקש להעניק תובנות ונקודות מבט אשר תסייענה בהובלת החינוך היהודי בשנים הבאות, אגב התבוננות באופן שבו יוכל השדה להתאים את עצמו אל מול אתגרים חדשים.

הספר מחולק לשלושה חלקים עיקריים:

- "להביט אחורה כדי להסתכל קדימה: מגמות מרכזיות בחינוך יהודי פורמלי לפני שבעה באוקטובר 2023"
- מאמרים קצרים מאת חברי וחברות המשלחת על חוויותיהם בישראל ועל השפעת חוויות אלה על האופן שבו הם רואים את כיוונו העתידיים של החינוך היהודי הפורמלי ברחבי העולם.
- "פרדיגמה חדשה לחינוך יהודי עולמי" - כיוונים לעבודה החינוכית של UnitEd בשנים הקרובות.

על ידי כינוס תרומות חינוכיות אלו, אנו מקווים לקדם הבנה של מצב החינוך היהודי הפורמלי בתפוצות
ושל האופן שבו יוכל להישאר פעיל חסין בפני טלטלות.

חנה דורסמן, מנכ"ל
אסף גמזו, מנהל החינוך
יונייטאד

קוראים יקרים,

ביום שמחת תורה התשפ"ד, השבעה באוקטובר, נפתחה מלחמה קשה לא רק נגד מדינת ישראל, אלא נגד העם היהודי כולו. קהילות יהודיות באירופה, בצפון אמריקה ובכל רחבי העולם מצאו את עצמן תחת מתקפה קשה ברחובות, במטרו ובקמפוסים.

מול המתקפה הזו, צעירים יהודים עמדו בפני שתי אפשרויות: לברוח מזהותם היהודית ומההתמודדות עם המורכבות שהיא מביאה עמה, או לאמץ אותה בחוזקה, להעמיק אותה ולהיאבק עליה.

כדי להבטיח שהצעירים שלנו ייאבקו על זהותם, עלינו לסייע להם, להעמיק את החיבור שלהם למורשת עמם ולערכיו, ומתוך כך להיות נכונים למאבק על ערכי הנצח של עמנו ועל צדקת דרכה של תנועתו הלאומית - הציונות.

החינוך הוא הכלי החשוב ביותר שיש בידינו כדי לעשות זאת ולהבטיח את המשך הקיום היהודי ואת חוסנה של המדינה היהודית.

בימים אלה אנו ניצבים בפני הזדמנות לחשיבה מחודשת ולהתוויית דרך חדשה בחינוך היהודי ברחבי העולם. המשלחת של מנהיגי החינוך היהודי הפורמלי מרחבי העולם, שהגיעה לארץ בינואר 2024 בהובלת משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות ויונייטד, ובשיתוף מחלקת החינוך של הצ"ע, קרן פינקוס ומרכז קורת, עסקה בדיוק בשאלות אלו. הספר שיצא לאור בעקבות מפגשים אלו מהווה מקור חשוב לחשיבה ולהבנה של הרגע ההיסטורי בו אנו נמצאים. ספר זה מזמין אותנו לחדש את מחויבותנו לחינוך יהודי איכותי ולחיזוק הקשר לישראל.

עלינו להמשיך ולהשקיע בחינוך, להבטיח שכל ילד יהודי יקבל את הכלים והערכים שיאפשרו לו להמשיך ולשאת את הלפיד היהודי בגאון. יחד, נוכל להתמודד עם האתגרים ולהבטיח את עתידם של העם היהודי ומדינת ישראל.

עמיחי שיקלי

שר התפוצות והמאבק באנטישמיות

להביט אחורה כדי להסתכל קדימה

חינוך יהודי לפני
השבעה באוקטובר

להביט אחורה כדי להסתכל קדימה

ד"ר אלכס פומסון

מנהלה הראשי של "רוסוב יעוץ ישראל", ישראל/ארה"ב

רגע היסטורי לבתי הספר היהודיים

יהודים צעירים פוקדים כעת בתי ספר יהודיים יותר משהם לוקחים חלק בכל סוג אחר של חינוך יהודי בתפוצות. ברחבי העולם, בקהילות יהודיות מחוץ לישראל, קרוב ל-400,000 ילדים בגילים 3 עד 18 לומדים בבתי ספר שמספקים מערכת לימודים כפולה של לימודי יהדות ולימודים כלליים. במשך עשורים, אפיין הדפוס הזה את החינוך היהודי ברחבי חצי כדור הארץ הדרומי, לדוגמה באוסטרליה, בארגנטינה ובדרום אפריקה, שם חצי עד שלושה רבעים מהילדים בגילי בית ספר ממשיכים להירשם למסגרות חינוך יהודי של יום לימודים מלא. מאז תחילת המאה הנוכחית, כך גם בקהילות היהודיות הגדולות ביותר של אירופה: בצרפת כ-40 אחוז מהילדים היהודים מתחת לגיל 18 לומדים בבתי ספר יהודיים, ובבריטניה — 65 אחוזים. התופעה הזו משוכפלת עכשיו באמריקה הצפונית, אם כי בממדים קטנים יותר: ממפקדי אוכלוסין שבוצעו לאחרונה עולה כי כ-292,000 צעירים לומדים כרגע בבתי ספר יהודיים (17.5 אחוזים מן הילדים בגיל בית ספר), בעוד רק 141,000 לומדים בבתי ספר משלימים (8.5 אחוז), הסביבה השנייה בגודלה לחינוך יהודי (The Jewish Education Project, 2023). נדמה כי זהו אישור מרשים להצלחת מודל של חינוך יהודי שלעיתים קרובות נתפס כמושך רק בעיני מי שמאוד מחויבים לחיים יהודיים וכזמין רק לעשירים או לאלה הנשענים על תרומות כספיות. מנקודת מבט היסטורית, בתי הספר היהודיים נתנו שירותים לקבוצת מיעוט קטנה וראו בהם מעין שטחי אימונים להנהגה העתידית של הקהילה היהודית, ה"כהנים" שלה, כפי שניסח זאת תומך בולט ב-1948. לחלופין, היו מי שראו בהם מתכונת ל"בידוד והפרדה", כפי שביטא זאת מבקר חריף באותה תקופת זמן (Dushkin, 1948; Grossman, 1945). אחרת למה להורים להוציא את ילדיהם מבתי ספר ציבוריים או

ממשלתיים בסבסוד מלא לטובת חלופה פרטית ומקומית?

איך, אם כך, נהפכו בתי הספר היהודיים לספקים המובילים של חינוך יהודי בתפוצות? מה היו האתגרים העיקריים שאיתם התמודדו בתי הספר הללו בשנים האחרונות ומה היו מקורות המחלוקת ותשומת הלב העיקריים בין כותליהם? פרק זה מספר את הסיפור של התפתחויות אלה לאורך העשור שקדם לשנת 2023. אף על פי שהשלכות אירועי שבעה באוקטובר 2023 על יהדות העולם טרם ידועות, פרק זה מתייחס ליום הנורא שהוא כאל קו פרשת מים אפשרי של החינוך בבתי הספר היהודיים, כפי שנחקר בחלק מאוחר יותר בפרק זה.

פרק זה מתייחס לבתי הספר היהודיים כאל תופעה עולמית אחת. אמנם ההקשר והתוכן של החינוך בבתי הספר היהודיים משתנים ממדינה למדינה, אך הכללות מסוימות תקפות לרוב גדול של בתי הספר: הרוב מאוגדים כמוסדות פרטיים (אם כי במונטריאול שבקנדה או בחלק ממדינות אירופה כמו פינלנד ובריטניה הם פועלים במימון ציבורי). כמעט כל בתי הספר מקבלים רק צעירים שגדלו כיהודים, אבל אם הם במימון ציבורי, חלקם נדרשים לקבל תלמידים לא יהודים. בכמה בתי ספר, לדוגמה בארצות הברית ובארגנטינה, יש בתי ספר שגם בוחרים לקבל תלמידים לא יהודים מסיבות אידיאולוגיות או פרגמטיות שונות. לבסוף, נתוני ההרשמה בבתי הספר היהודיים נמוכים הרבה יותר מאשר בבתי הספר הציבוריים הסמוכים; בארצות הברית לדוגמה, ביותר משליש מבתי הספר יש פחות ממאה תלמידים. למרות זאת, בקומץ מדינות ניתן למצוא בתי ספר של אלפי תלמידים.

צמיחה שמסתירה הידרדרות

לאורך המחצית השנייה של המאה העשרים, התרחבו בתי הספר בחלקים רבים בעולם והחלו לפנות לאוכלוסיות חדשות מלבד בני המגזר החרדי ("אולטרה-אורתודוקסים") שאליהם פנו עד כה - מגמה שהגיע לשיאה בארצות הברית במפנה המאה הנוכחית. היום, היתרון היחסי של בתי הספר הוא תולדה של שלוש תופעות: הצמיחה הדמוגרפית של קהילות חרדיות, הירידה בביקוש לחינוך יהודי בצהרונים או במסגרות משלימות ואי-הנוחות הגדלה של הורים יהודים לנוכח גילויי אנטישמיות בסביבת בתי ספר ציבוריים.

נתונים מבריטניה וארצות הברית משני העשורים האחרונים מעידים על גדילה במספר התלמידים בבתי הספר היהודיים, ובו-זמנית על עצירה או הידרדרות (חוץ מבשנות מגפת הקורונה, תופעה שנידונה מטה) במספרים המוחלטים והיחסיים של התלמידים בבתי הספר "מיינסטרים" (מונח בריטי), אורתודוקסים-מודרניים וליברליים. אף שיהודים חרדים הם בבחינת מיעוט ברוב הקהילות היהודיות בתפוצות, אם לא בכולן, שיעורי הילודה שלהם גבוהים מאלה של האורתודוקסים הפחות שמרנים, והם מהווים חלק הולך וגדל מתלמידי בתי הספר. כתוצאה מכך, כשני שלישים מן התלמידים בבתי ספר יהודיים גם בארצות הברית וגם בבריטניה רשומים כיום בבתי ספר אורתודוקסיים למהדרין (Horup, Lessof, and Boyd 2021; Besser 2020).

אם הדישה לחינוך בבתי ספר מחוץ למגזר החרדי יציבה, במקרה הטוב, נראה שהדבר נובע מההידרדרות היחסית בביקוש לחינוך בצהרונים או במסגרת משלימה - האפשרויות העדיפות מבחינה היסטורית על משפחות שנמנעו מרישום ילדיהם ליום לימודים מלא במסגרת יהודית מקומית. ממחקר

שנערך לאחרונה עולה שנתוני ההרשמה לצהרונים יהודיים בארצות הברית צנחו בחדות ב-20 השנים האחרונות, מ-230,000 בשנת הלימודים 2006-2007 ל-135,087 בשנת הלימודים 2019-2020. מגמה זו משקפת את מה שקרה בבריטניה, שבה עד אמצע שנות ה-80 של המאה הקודמת הלכו מחצית הילדים היהודים במסגרות חינוך מלאות או חלקיות למה שנקרא "חדר" או שיעורי עברית, בעוד היום הולכים אליהם פחות מעשרה אחוזים (Mendelsson 2008). המגמות האלו לא בהכרח מעידות כי משפחות בוחרות במסגרות יום במקום בבתי ספר משלימים, אם כי נראה שזה כך בבריטניה; ייתכן שהן רק אומרות ששיעורי ההרשמה לבתי ספר משלימים התכווצו במהירות רבה יותר מאשר שיעורי ההרשמה לבתי ספר ליברליים.

התופעה השלישית, שבאה לידי ביטוי בעיקר בצרפת אבל קיימת גם במקומות אחרים, כפי שמעידות ראיות אנקדוטליות ממגוון מדינות כגון צ'ילה ואירלנד, היא עלייה בגילויי אנטישמיות ואנטי-ישראליות במרחבי החינוך הציבורי שהביאה לבריחת משפחות מהמגזר הציבורי למגזר היהודי המקומי. תופעה זו מסתמנת כאחת הסיבות העיקריות לעלייה באחוזי ההרשמה לבתי ספר יהודיים בצרפת — מ-16 אחוז של ילדים בגילי בית ספר בשנת 1986 לכ-40 אחוז כיום. אכן, דו"ח שפורסם לאחרונה מעריך שלאורך העשור האחרון, עברו מדי שנה כ-2,000 תלמידים מבתי ספר צרפתיים ציבוריים לבתי ספר יהודיים עקב הידרדרות כללית בחינוך הציבורי וחששות מאלימות ואנטישמיות (Touati-Wachstock 2023).

נאבקים לשרוד

אם כך, השגשוג הנוכחי של בתי הספר היהודיים הוא בחלקו אשליה. אמנם החינוך במסגרות יום יהודיות ידע צמיחה מרשימה במפנה המאה, אך כיום היתרון שלו משקף ברמה ניכרת את ירידת קרנן של החלופות. למעשה, במהלך העשור האחרון, קהילות ברחבי העולם נעשו מודאגות לגבי הישרדותם של בתי הספר בטווח הארוך והשקיעו אף יותר זמן להתמודד עם אתגר זה. לעתים רחוקות בלבד מקור הבעיה הוא איכות החינוך שיש לבתי הספר להציע; באופן כללי, בתי הספר היום מציעים מוצר באיכות גבוהה יותר מאי פעם — הם מצוידים טוב יותר, המורים בהם עוברים הכשרה טובה יותר והחינוך שהם מציעים ממוקד יותר בילדים. האתגר האמיתי הוא שני כוחות חברתיים-תרבותיים רחבים "מוחצים" ביניהם את בתי הספר היהודיים בכל מקום. מצד אחד, בקרב הלא אורתודוקסים, הרכב משפחתי מאוחר, נישואי התערובת והירידה בשיעורי הילודה הובילו למאגר קטן יותר שממנו ניתן לגייס. השוק הלא אורתודוקסי כולל פחות ופחות משפחות שמבחינות באופן אינטואיטיבי בערך של מה שיש לבתי הספר להציע. מן הצד האחר, בקרב החרדים - מספר המשפחות שאינן מסוגלות לכלכל את עצמן גדל מאוד. יותר ויותר משפחות מכלל המגזר החרדי פשוט לא יכולות להרשות לעצמן לשלוח את כל הילדים שלהן לבתי ספר, גם כשהן רוצות בכך (Rosov Consulting 2017).

לחצים אלה הובילו לשלוש מגמות: מיזוג או צמצום בתי ספר; פריחה של יוזמות שכר לימוד חלופיות; ובדיקה של אמצעים להתייעלות כלכלית, כולל הופעתם של מודלים בסיסיים של חינוך.

מיזוגים וצמצומים

בבואנוס איירס – עיר עם מורשת ארוכה של חינוך במסגרות יום, שבה כמחצית מכל הילדים היהודים לומדים בבתי ספר יהודיים – נסגרו במהלך שלוש השנים האחרונות שלושה בתי ספר ותיקים במיוחד, ותלמידיהם עברו ללמוד אצל המתחרים. בפינות שונות בארצות הברית – במינסוטה, במסצ'וסטס ובקליפורניה, פדרציות קהילתיות ביקשו – ובחלק מהמקרים אף הצליחו – למזג בין בתי ספר ליברליים הקרובים זה לזה גיאוגרפית. במלבורן, אוסטרליה, שבה שיעור הילדים היהודים בבתי הספר היהודיים ירד לאחרונה מתחת ל-60 אחוז (בפעם הראשונה מזה עשרות שנים), פרסמו לאחרונה ראשי קהילות נייר עמדה המציע למזג כמה מבתי הספר של הקהילה (Jewish Education Foundation 2022). לפני אוקטובר 2023, מגמות אלה עוררו ציפייה לנוף מצומצם וקומפקטי יותר של בתי הספר היהודיים ברחבי העולם.

יוזמות שכר לימוד חלופיות

אסטרטגיה שונה להתמודדות עם אתגרים אלה הייתה לפתח דרכים להפוך את שכר הלימוד לנסבל יותר. משנת 2012 התייקר שכר הלימוד בבתי ספר יהודיים פרטיים בשיעור כללי של 20 אחוז על פני חמש שנים רצופות (Warwick-Ching 2017). אם כן, הרעיון היה לנסות להציע שכר לימוד אטרקטיבי יותר, שיתחרה בזה של חלופות פרטיות לא יהודיות, מתוך הכרה שבתי הספר לעולם לא יוכלו להתחרות בעלויות המערכת הציבורית. בארצות הברית, שבה נעשו הכי הרבה מאמצים כאלה, עברו בשנים האחרונות מפתרונות ברמה הבית ספרית לילד הראשון במשפחה או לתלמידים בגיל צעיר, ליוזמות הפועלות ברמה הקהילה או מאגדות כמה בתי ספר. בטורונטו, בסיאטל ובשיקגו, לדוגמה, יוזמות הנתמכות על ידי ארגונים מקומיים גדולים מציעות הנחות או תקרות שכר לימוד למשפחות בעלי הכנסה ממוצעת, הקפאות כלליות של שכר הלימוד ומחירים מופחתים לאוכלוסיות מיוחדות (Adler and Perla 2020). "מרכז פריזמה לבתי ספר יהודיים" מדווח כי בשנים האחרונות יותר ממיליארד דולר הושקעו בתרומות לבתי ספר או לקהילות התומכים ביוזמות אלו. "קרן נאמנות הדורות" בסך שני מיליון דולר של "הפדרציה היהודית של טורונטו רבתי" מובילה בתחום הקלות שכר לימוד לתלמידי בתי ספר יסודיים (UJA Federation of Greater Toronto).

צמצום עלויות

מודלים של צמצום וחלופות שכר לימוד משקפים את ההכרה כי בתי הספר היהודים איבדו מהאטרקטיביות שלהם (מה שנקרא לעתים קרובות "הערך הנתפס") בעיני יהודים ליברליים. כדי להיתפס כמושכים יותר הם חייבים להתאחד לכדי מספר קטן יותר של מוסדות חזקים יותר המציעים מגוון שירותים טובים יותר, או להמשיך להציע טווח שירותים מלא במחיר נמוך יותר. מגמה שלישית, הנפוצה בעיקר בקרב המגזר האורתודוקסי, שבו המשפחות נוטות גם כן לשלוח את ילדיהן לבתי ספר

יהודיים, הולכת בכיוון אחר. היא שואפת להציע מוצר בעלות נמוכה ללא תוספות. לפני עשור, משכה הצעה זו הרבה תשומת לב עם יוזמות לקיצוץ בתקציבי בית הספר באמצעות למידה הירידית (פנים אל פנים ומקוונת), העברת לימודים כלליים למיקור חוץ במערכת המימון הציבורי ומודל למידה עם פחות תמיכה או שירותי חינוך מיוחדים (Affordable Jewish Education Project). נראה כי ניסויים אלה טרם השיגו את התמיכה המיוחלת, אף שהם עדיין מעוררים עניין וכבר הובילו ליצירת שני בתי ספר המתעדים חינוך בית ספרי במחיר הנמוך ביותר ("ישיבת העתיד", אקדמיית וסטצ'סטר).

לקחים מהקורונה: האטרקטיביות הייחודית של בתי הספר היהודיים

באופן מפתיע, דיוקא תופעה המקושרת למגפת הקורונה הניבה תובנות חשובות לגבי האופן שבו אפשר להעלות את קרנם של בתי הספר היהודיים בעיני מי שחושבים שהם לא שווים את ההוצאה הכספית. למעשה, למחקר שנערך בקרב תלמידי בית ספר יהודי והוריהם במהלך המגפה יש השלכות עמוקות על בתי הספר היהודיים במאבקם עם גלי ההדף של שבעה באוקטובר ועל האפשרות לבריחה המונית של משפחות מבתי ספר לא יהודיים בעקבות אירועי אנטישמיות.

בנובמבר 2020, תשעה חודשים לתוך המגפה, דיווח "מרכז פריזמה" על גידול של 43 אחוז בנתוני ההרשמה לבתי ספר יהודיים לא אורתודוקסיים באמריקה הצפונית לשנת הלימודים 2020-2021. הגידול הגיע לאחר עשור של שחיקה עקבית במספר התלמידים הנרשמים במגזר ספציפי זה. "רוסוב ייעוץ" ערכו מחקר איכותני בשיתוף עם "מרכז פריזמה" ובו השתתפו 114 משפחות ב-23 בתי ספר שונים שהחליפו בית ספר מאז תחילת המגפה (Prizmah 2021). יותר משלושה רבעים מהמשפחות העידו כי בכוונתן להשאיר את ילדיהן בבית ספר יהודי, כפי שאכן עשו. הראיונות האלה הניבו סדרה של תובנות בעלות חשיבות מתמשכת, שתיים מהן בולטות במיוחד:

"לקבל" חינוך בבית ספר יהודי

כפי שצוין לעיל, מקובל לחשוב כי אתגר הגיוס לבתי ספר לא אורתודוקסיים מסתכם בהפיכת בתי הספר לנגישים יותר מבחינה כלכלית. אמנם אין זה עניין של מה בכך, אך תוצאות המחקר מבהירות כי חלק גדול יותר מאתגר הגיוס הוא לשכנע אנשים שזה כן משתלם לשלם את שכר הלימוד, כלומר להעלות בעיניהם את "הערך הנתפס" של החינוך הבית ספרי. ברור שאין כמו לחוות בית ספר בעצמך, כפי שקרה למשפחות שעברו בתי ספר; לא באמת מעריכים את החינוך הבית ספרי עד שחווים אותו - "זר לא יבין את זאת". המפתח הוא לסייע להורים לחוות מבפנים את מה שבית הספר מציע. אף שהדבר נשמע כמו אתגר שאין להתגבר עליו, יש דרכים לתת להורים פוטנציאליים ולו את הטעימה הקטנה ביותר מחוויית בית הספר, כמו ימים פתוחים, השתתפות שקופה (shadowing experiences) ומפגשי הורים.

טווח החשיפה המפתיע של בתי הספר

אולי הממצא המפתיע ביותר ממחקר הקורונה הוא שלכל המשפחות שביצעו מעבר היה קשר קודם עם בית הספר החדש שלהן. במילים אחרות, כשהמגפה הכתה, ההורים לא היו צריכים לעשות חיפוש בגוגל כדי למצוא את בית הספר היהודי המקומי שלהם. ממצאים אלה עולה שבתי ספר יהודיים פונים לקהל רחב יותר מכפי שמקובל היה להניח. אכן, ממצא זה מחזק את הטענה שבתי הספר צריכים להיות הרבה יותר פעילים בניסיון לחבר אליהם את קהל היעד הזה, למשל על ידי הצעת תוכניות העשרה אחרי שעות הלימודים לציבור רחב יותר, או בצורה צנועה יותר, למשל השכרת שטחים לארגונים קהילתיים. חלק מקהל היעד שאליו בתי הספר היהודיים פונים עשוי לעבור אליהם.

לחות קהילתיות בבית הספר

שני פרויקטי מחקר נוספים שנערכו במהלך המגפה עם תלמידי בית ספר בארגנטינה, בברזיל ובמדינות אירופיות נוספות הניבו גם הם תוצאות בעלות חשיבות. מחקרים אלה, אשר מומנו על ידי "קרן וואהל ופירס" בברזיל, משרד התפוצות ו"קרן ג'ים ג'וזף", ביקשו לתעד ולפרק לגורמים את האתגרים שהתלמידים התמודדו איתם בתקופה זו. הם חשפו את נקודות החוזקה המיוחדות ואת היתרונות החברתיים-רגשיים של החינוך הבית ספרי. בתי הספר שבהם התלמידים הגיבו למגפה עם רמות החוסן הגבוהות ביותר היו בתי הספר שהשקיעו בטיפוח תחושת הקהילתיות בקרב התלמידים; שבנו את עצמם על פי השאיפה ליצור מערכות יחסים בין ילדים, הוריהם והמשפחות המורחבות; שעוצבו לשמש בזמנים טובים ורעים מקומות של קהילה רב-דורית, ממש כשלוחות של בתי התלמידים. ממצאים אלה - שהתגלו בעקבות לחצי המגפה - לא מדברים על תופעה מוגבלת בזמן. נהפוך הוא, הם מסמנים את יכולותיהם של בתי הספר היהודיים לטפח קהילה למען צעירים ומשפחותיהם (Pomson and Aharon 2021; Miller and Pomson 2022). יכולות אלה היו בעלות ערך מיוחד במהלך המגפה, אבל כפי שמחקר בחסות "יונייטאד" הראה מאפיינים אלה היו המוערכים ביותר על ידי תלמידי בתי הספר גם לפני המגפה וגם אחריה. (Rosov Consulting 2023a).

בתי ספר כמנוע של קהילה

פוטנציאל בניית הקהילה של בתי הספר היהודיים, הן בתוך בתי הספר הן מחוץ להם, עמד במהלך העשור האחרון במרכז של יוזמה חשובה שהשלכותיה טרם ידועות. יוזמת "חינוך להשפעה" (Educating for Impact — EFI) נוסדה במקור על ידי "קרן לאודר", גוף שתמך בהקמה ובפיתוח של בתי ספר יהודיים במרכז אירופה ובמזרח משנת 1987. בין השנים 2016-2022, איחדה הקרן כוחות עם עוד ארבעה גופים פילנתרופיים ועם משרד התפוצות של ישראל, במטרה לממש חזון משותף - להפוך את בתי הספר היהודיים לכלים העיקריים להישרדות ולשגשוג של קהילות יהודיות. בתחילת דרכה, הפעילה יוזמת EFI תהליך שינוי דו-שלבי. תחילה, במהלך שלב בן שנה של בניית אסטרטגיה, הפגישה היוזמה בין ראשי בתי הספר עם מנהיגי הקהילות ליצירת חזון עבור קהילותיהם, המתבסס על שלוש

תוצאות התנהגותיות ברורות: בתחומי הפעילות היהודית הדתית, הפעילות היהודית חברתית/קהילתית והחסד. בשלב בניית האסטרטגיה הודגש גם תפקיד בית הספר כמנוע הראשי להשגת אותו חזון קהילתי. כתוצאה מכך, במהלך שלב ההטמעה התלת-שנתי, פיתחו בתי הספר מערכות, מבנים ותוכניות שנועדו לממש את המטרות האלה בקרב משפחות ובתוך הקהילות היהודיות המקומיות מחוץ לבית הספר. נכון להיום, עבדו אנשי EFI עם 19 בתי ספר ב-17 מדינות אירופיות. למרבה הצער, סיפור היוזמה לא תועד היטב במרחב הציבורי. הערכה פנימית של נתונים שנאספו על ידי "רוסוב ייעוץ" בשם משרד התפוצות בחמש קהילות משתתפות מעידה עד כמה בתי הספר הפכו למנועים של החינוך הקהילתי מעבר לחלמידים היושבים בכיתותיהם. כעת, כתוצאה של היוזמה: משפחות בתי הספר הופכות ליותר מעורבות בחיי הקהילה; בתי הספר מסייעים ביצירת תחושה של קהילה משותפת בקרב תתי-אוכלוסיות שונות, תחושה שלא הייתה קיימת בקרבן קודם לכן; ובנוסף לכך, במקרים רבים חברי קהילה באים לבתי הספר לאירועים שפעם לא חשבו שהם קשורים אליהם. תוצאות אלה עולות בקנה אחד עם מחקר על בתי ספר יהודיים בארצות הברית שנערך זמן קצר לפני הקורונה. המחקר, שהיה מחקר מקומי-אתנוגרפי, הבחיר כיצד בקהילות קטנות יותר, בתי ספר יהודיים – גם מחוץ לכותליהם – שירתו כ"נוגדנים לקיטוב", "עוגני קהילות" ו"בתי גידול של מנהיגות" לקהילות היהודיות (Pomson and Wertheimer 2022). אין זה מקרי ש"קרן לאודר", בהשראת ניסיונה עם EFI, משיקה פיילוט של יוזמה, "יוזמת ההשפעה של לאודר", עם קהילות בארצות הברית הערוכות לשכפל חלק מתוצאות בניית הקהילה שנראו באירופה.

השגשוג והגלובליזציה של הפיתוח המקצועי לצוותי החינוך בבתי הספר

הנתונים על הגורמים שתורמים לאיכות החינוך הבית ספרי לא השתנו מאז סקירה דומה של שדה בתי הספר באמריקה הצפונית שנערכה לפני חמש שנים. יתרה מכך, מחקר אתנוגרפי של מדגם מגוון של בתי ספר שנערך במשך התקופה הזאת רק אישר את האמיתות הבאות (Pomson and Wertheimer 2022) לגבי מה שאפשר למצוא בבתי ספר טובים: מנהיגים בעלי חזון; השקעה בפיתוח מתמשך של הצוות ושל מתנדבים; למידה מעורבת, מותאמת אישית או מבדלת המאפשרת לילדים לגדול בקצב שלהם; גישה לטכנולוגיות למידה עכשוויות; מעורבות חיובית של משפחות; תשומת לב להתקדמות הילדים והערכה זהירה של התקדמות זו; ותמיכה גדולה בילדים עם צרכים מיוחדים, באופן המאפשר להם להיות מכילים ומשולבים ובה בעת לצפות לסטנדרטים חינוכיים גבוהים (Rosov Consulting 2017).

שגשוג

פיתוח מקצועי ופיתוח מנהיגות הם המפתח לביסוס המאפיינים המוזכרים לעיל, ועל פני עשר השנים האחרונות, תחום הפיתוח המקצועי בבתי הספר השתנה עמוקות. הוא נהיה יותר ויותר גדוש וגלובלי. ארגונים שהתחילו את דרכם כספקי שירותי לימודים למבוגרים נכנסים כעת לשוק כדי לשמש גם כספקים של פיתוח מקצועי, כגון "מכון שלום הרטמן" ו"מכון הדר" (כיום "הדר"). בהתפתחות הקשורה לשינוי המוזכר לעיל, ספקים של מגוונים אחרים בחינוך היהודי מציעים כעת את שירותיהם במיוחד

לבתי הספר או לצוותי החינוך כחלק מקבוצה דמוגרפית רב-מגזרית, לדוגמה, M2, "פרויקט הסטודיו היהודי" (Jewish Studio Project) ו"המכון לרוחניות יהודית" (Institute of Jewish Spirituality). מגמות אלה נוגעות לסדרה של שינויים קונספטואליים חשובים בתחום: בהקשר יהודי, נראה כי עבודת המורה היהודי מתמקדת פחות מאי פעם בתחום אחד; לעתים נדירות בלבד היא מושרשת במה שהגה לי שולמן כ"גוף ייחודי של ידע תוכן פדגוגי". בהרבה בתי ספר, המורה היהודי כבר אינו מומחה בנושא מסוים אחד. בה בעת, צוותי החינוך היהודיים בבתי הספר נושאים נטל הולך וגדל של תחומי אחריות הכוללים לא רק קידום השכלה (חלק הארי של ייעודם המקורי), אלא גם טיפוח זהות יהודית ורווחה חברתית-רגשית (נרחיב עוד על כך מטה). מגוון הולך וגדל של ספקי פיתוח מקצועי לבתי הספר מטפל בצורכי הלמידה המקצועית האלה, ההולכים ומתרחבים.

באופן אירוני, בעוד מספר ספקי הפיתוח המקצועי רק הולך וגדל, מחקר שנערך באמריקה הצפונית ומקיף מחנכים יהודים מכל המגזרים (פורמלי, בלתי-פורמלי, קהילתי וכו') מציג תמונת מצב מעורבת מבחינת הגישה שיש לצוותי בתי הספר לפיתוח מקצועי והתמיכה הכלכלית שאותם צוותי חינוך מקבלים מהמעסיקים עבור השתתפות בפיתוח מקצועי. מתוך צוותי החינוך בבתי הספר המשתתפים במחקר, 48.5 אחוז דיווחו על השתתפות ביותר משמונה שעות של פיתוח מקצועי בשנה, ו-31 אחוז דיווחו על קבלת מלגת פיתוח מקצועי. זאת בהשוואה ל-46 אחוז ו-38 אחוז, בהתאמה, בתחום החינוך היהודי ככלל (CASJE 2021a). אין ספק, יש חוסר התאמה בין ההיצע והביקוש.

גלובליזציה

אם פעם מוסדות מקומיים היו מציעים פיתוח מקצועי למורים בבתי ספר בסביבה, הרי שהיום השוק שונה לחלוטין. מורים משתתפים בתוכניות עם עמיתים מרחבי העולם. "בית הספר ללימודי יהדות של לונדון" מפעיל עכשיו תוכנית לתואר שני לסטודנטים מדרום אפריקה, לא רק מבריטניה; קבוצת המחנכים הבוגרים של M2 הציעו בתחילת דרכם פיתוח מקצועי למשתתפים בארצות הברית, וכעת משתתפים בתוכניות שלהם מורים ממדינות רבות; התוכנית המקוונת לתואר שני בחינוך יהודי של האוניברסיטה העברית כוללת בדרך כלל סטודנטים ממדינות שונות במחלקות לדוברי האנגלית ודוברי הספרדית; "המכון להכשרת מורים" למורי בתי ספר של "הקרן למורשת" מקבל משתתפים מארצות הברית לצד משתתפים מדרום אפריקה ואוסטרליה. ולבסוף, "יוניטאד" ו"מכון הרצוג" השיקו רק לאחרונה את "עמית הרצוג יוניטאד", תוכנית ייעודית למנהלי בתי ספר הכוללת משתתפים מיותר מעשר מדינות שונות.

המגמות האלה אינן דבר של מה בכך. הן מעידות על נוף בתי הספר שנעשה עוד ועוד גלובלי, מקרה מרתק של "העולם השטוח" של תומאס פרידמן (Friedman 2005). התוכניות הרבות המוזכרות כאן, המתנהלות באנגלית כשפה משותפת, פועלות מתוך הנחה שהמשתתפים מגיעים עם חוויות משותפות ותחומי עניין משותפים. הייחודיות התרבותית והארגונית המאפינת את המקום שבו הם חיים ועובדים ממלאת כאן תפקיד משני בלבד. התפתחויות אלה התאפשרו רק הודות לגורמליזציה ולתחכום ההולכים וגוברים של טכנולוגיות הלמידה המקוונת. ואולם, ההתעניינות הגלובלית בתוכניות אלה משקפת שינוי יסודי יותר, לקראת תפיסה הרואה במוסד בית הספר, באיזה מקום שיהיה, פרי של

שיתוף פעולה.

השגשוג המאפיין את הזדמנויות הפיתוח המקצועי שיש למורי בתי הספר מתרחש במקביל לירידה העקבית בהכשרת פרחי הוראה לבתי ספר יהודיים (ואולי אחראי לה). לפני 30 שנה, באמריקה הצפונית, יותר מתריסר מוסדות הכינוס וסייעו להכשיר צוותי חינוך לבתי ספר יהודיים. אף שקשה להשיג מספרים מדויקים, ידוע שהרבה פחות הזדמנויות כאלו קיימות היום; הביקוש לתוכניות כאלו צנח (CASJE 2021b). באוסטרליה, תוכניות להכשרת פרחי הוראה במלבורן ובסידיני נסגרו. רק בבריטניה נדמה שמגזר זה איתן, אולי חזק מתמיד, עם עלייה במספרים של מחנכים חרדים העוברים הסמכה ללמד בבתי ספר יהודיים. תופעה זו היא בחלקה תוצאה של דרישות הסמכה ממשלתיות מתפתחות, ושל התמקצעות בתי הספר שבהם בוגרי התוכניות האלו עובדים. אין ספק כי יש צורך בניתוח יסודי של התחום כדי לתעד טוב יותר שוק שממשיך להיות הפכפך.

סוגיות רב-שנתיות: תופעה בעלת חשיבות מתמשכת

בזמן שהשוק לפיתוח מקצועי של בתי הספר השתנה לבלי הכר במהלך העשור האחרון, מאפיינים חשובים אחרים של התחום השתנו פחות. הסוגיות הבאות הן רב-שנתיות, ומשקפות לחצים מיוחדים המתקשרים עם אלמנטים מרכזיים במשימה הרחבה יותר של מגזר בתי הספר היהודיים.

שימור הנהגה – מאותגרים כמו כולם

ממחקרים שנערכו במהלך עשר השנים האחרונות באמריקה הצפונית, שם הנתונים המתקבלים הם המוצקים ביותר, עולה שוב ושוב כי הקדנציה של מנהלי בתי הספר קצרה יחסית, וכי רובם מכהנים במשרה זו פחות מחמש שנים (Ravsak 2015; Kidron, Greenberg and Schneider 2016; Epstein 2023). בבריטניה התמונה דומה, וכיום רק אחד ממנהלי בתי הספר העל-יסודיים בזרם ה"מיינסטרים" נמצא בתפקיד יותר מחמש שנים. במדינות אחרות, קדנציות של מנהלי בתי ספר מסתמנות כיציבות יותר; מחקר משנת 2021 שנערך מטעם משרד התפוצות ו"יונייטד" וכלל 48 בתי ספר יהודיים באמריקה הלטינית, בצרפת ובחלקים אחרים באירופה, מצא שרק 27 אחוז מהמנהלים כיהנו בתפקידם חמש שנים או פחות.

קשה לדעת כיצד לפרש דפוסים אלה. אין הסכמה רחבה בקרב חוקרי תחום הנהגת בתי הספר לגבי משך הקדנציה המיטבי. נתונים של "ההתאחדות הלאומית של בתי הספר העצמאיים" (National Association of Independent Schools) מציעים שקדנציית מנהלים בבתי ספר עצמאיים באמריקה הצפונית בדרך כלל דומה לזו שבבתי הספר היהודיים; למעשה, תמונת המצב בבתי הספר העצמאיים דומה ברובה לזו של מגזרים אחרים בלתי פורמליים (Epstein 2016). ואף על פי כן, גם אם בתי הספר היהודיים אינם יוצאים מן הכלל במובן זה, הם כנראה יוצאי דופן מבחינת מאגר המועמדים הקטן שממנו הם יכולים לגייס מנהלים, ואתגר זה עשוי להיות גדול יותר בקהילות קטנות או במקומות שבהם קיים רק בית ספר יהודי אחד. אתגרים שכאלה חמורים אף יותר במגזרים של הקהילה שבהם עדיין מצופה ממנהל בית ספר להיות גבר. מחקר שנערך לאחרונה עבור "פריזמה" גילה שרק 22 אחוז מבתי הספר

האורתודוקסיים באמריקה הצפונית מנוהלים כעת על ידי נשים, בהשוואה ל-54 אחוז מבתי הספר היהודיים הלא אורתודוקסיים (Prizmah, טרם פורסם). הנתונים האלה מעידים על מגבלות רציניות בהתמודדות עם אתגר גיוס שכבת ההנהגה.

עברית – בדי עמל הצלחתי

כל בית ספר יהודי מקדיש זמן להוראת העברית – כשפת התקשורת, כשפה ההיסטורית של תפילות וטקסטים יהודיים או כשילוב מסוים של שתי האפשרויות. כמות הזמן המוקדשת לכך משתנה מאוד מבית ספר אחד למשנהו; בחלק מהם כל שיעורי היהדות נלמדים בעברית, אחרים מקצים מספר מסוים של שיעורי עברית בכל שבוע – עם הבדלים גדולים בין בתי הספר הללו, ויש עדיין בתי ספר המאפשרים ללמוד עברית כשיעור בחירה מעל גיל מסוים (Pomson and Wertheimer 2017).

מגוון המתודולוגיות והמשאבים הזמינים להוראת העברית רק הולך וגדל, כך נראה, עם מוצרים חדשים שממשיכים להיכנס לשוק בתי הספר. בשנים האחרונות, "שיטת המיומנות" (Proficiency Method) נהפכה לפופולרית במיוחד, כמו גם משאבים שמיישמים מתודולוגיות למידה מעורבת, אף שבתי ספר רבים מטילים עדיין את נטל האחריות להוראת עברית על "מורים שליחים" העובדים במסגרת חוזים מוגבלי זמן מסביב לעולם.

למרות ההתקדמות הרבה בתחום, נדמה שצוותי החינוך, ההורים והתלמידים ממשיכים להתאכזב מרמת ההישגים. במחקר של "יונייטאד" משנת 2021 שבדק 48 בתי ספר ברחבי העולם, מדרג של יותר מ-200 אנשי חינוך יהודי זיהה את "הוראת השפה העברית" כנושא שבו הם צריכים הכי הרבה פיתוח מקצועי. במחקר משנת 2023 שבדק גישות לעברית בתשעה בתי ספר בטורונטו, קהילה שבה המחויבות ללמידת השפה העברית גבוהה ביותר בקרב בתי הספר והמשפחות, בקושי מחצית מההורים היו מרוצים מהניסיון של ילדיהם בלמידת עברית מודרנית או קלאסית. ואף שתוצאות הוראת העברית בבתי הספר היו טובות יחסית.

התחושה היא שברוב המקומות העברית פשוט לא חשובה מספיק, בין אם לספקים ובין אם לצרכנים של בתי הספר. אין ספק, המעורבים בנעשה מחויבים לרעיון של השתפרות, אבל הם פחות מוכנים לנקוט את הצעדים הנדרשים לשיפור המצב בפועל ולהתמודד עם העלויות הכרוכות בכך.

לימודי ישראל – תהליך איטי של התמצאות מחדש

בתי ספר יהודיים מבקשים זה זמן רב לטפח יחס חיובי לישראל בקרב תלמידיהם, ובאופן כללי מתעדים חיבור רגשי לישראל על פני הערכה אינטלקטואלית של המדינה (Pomson, Wertheimer, and Hachohen Wolf 2014). בשנים האחרונות, מאמציהם השתנו באיטיות בתגובה ללחצים מתלמידי עבר והווה אשר, תחת הסיסמה "מעולם לא סיפרתם לי", ביקרו את הנטייה הלא ביקורתית של בתי הספר ואת כישלונם בהכנת הבוגרים לתקיפות האנטי-ישראליות בקמפוסים (Davis and Alexander, 2024). השינוי נדרש כבר זמן רב, הן בשל המחסור במורים ללימודי ישראל בבתי הספר והן משום

שכדי להתייחס באופן רציני יותר אל לימודי ישראל, או לכל הפחות להקדיש להן יותר זמן במערכת הלימודים, צריך לשנות סדרי עדיפויות שנקבעו והתבססו מזמן.

בשעה ששינויים אלה מכים לאט שורשים, ובעוד בתי הספר ממשיכים לסבול מהמחסור בשעות לימוד ובצוותי הוראת לימודי ישראל, חומר מחקרי מצטבר מעיד על כך שההשפעה הגדולה ביותר של בתי הספר על הקשר של התלמידים לישראל והבנתם אותה מושגת דרך הפעלת תוכניות חינוכיות בישראל עבור תלמידיהם (Miller and Pomson, 2024). תוכניות "החווייה הישראלית" קצרות הטווח האלה הוכיחו שהן עוצמתיות במיוחד כאשר מביאים לישראל קבוצות צעירים מגובשות בשנים המעצבות של חייהם (Rosov Consulting 2023b). האתגר וההזדמנות שניצבים כעת בפני בתי הספר הם לשלב טוב יותר תוכניות כאלו בתוכנית הלימודים ולדון על האחריות לתוכניות אלו עם תנועות הנוער הציוניות, "אבותיהן המייסדות" של התכניות האלה שממשיכות להפעיל אותן במדינות רבות גם בהווה.

משימות חדשות למאה העשרים ואחת

בתי ספר יהודיים הם מוסדות מוכוונים משימה, אך גם רגישים להשפעות השוק. בתי הספר הוקמו במטרה לקדם יעדים יהודיים וחינוכיים, אבל הם יכולים לקדם יעדים אלה רק אם הם מספקים מוצר המשביע את רצון לקוחותיהם. למרות אותם יעדים, נעצים ככל שיהיו, אם בתי הספר יאבדו את המגע עם השווקים שלהם הם יפשטו את הרגל. מצב זה, כפי שהוזכר לעיל, הוא ודאי אחד מן הגורמים המעכבים את הוראת העברית בבתי הספר.

בשנים האחרונות, כוחות השוק והחשיבה החינוכית החדשנית מיישרים קו, באים לידי ביטוי באופן שבו בתי הספר מיישמים שיטות למידה חדשניות ומשנים את תוכניות הלימודים כדי לשרת טוב יותר את צורכי התלמידים וההורים. הם מספקים את מה שההורים רוצים ומה שטוב לצעירים לפי המחקר בתחום החינוך.

למידה של המאה העשרים ואחת

אף שחלק מבתי הספר היהודיים הראשונים באירופה התאפיינו באוריינטציה מקצועית חזקה, וסייעו למהגרים היהודים להשתלב בחברה, המודל החינוכי הדומיננטי בבתי ספר יהודיים היה ממוקד תוכן ומבוסס על טקסטים, אופן ששיקף מסורות ארוכות שנים בחינוך היהודי. בתי הספר לא עשו עבודה טובה במתן שירותים לתלמידים עם צורכי למידה מיוחדים או ביכולות יוצאות דופן. בעשורים האחרונים המצב הזה השתנה בכל מקום. היום בתי ספר רבים מסוגלים להתחרות עם הטובים שבבתי הספר. למעשה, הם חייבים להתחרות בהם, אחרת הם יאבדו את לקוחותיהם. הרבה מהם מתהדרים בחללי יצירה (חללי עבודה משותפים לעשייה, ללמידה, למחקר ולשיתוף); יש להם המשאבים והידע הנדרשים ליישום למידה היברידית (שילוב של הזדמנויות למידה וחומרים חינוכיים מקוונים עם שיטות מבוססות כיתה); והם כוללים שטחי גידול וגיונות שבהם תלמידים יכולים לפתח מיומנויות מעשיות המעמיקות את הבנתם את הסביבה הטבעית. משאבים מסוג זה, כך מקובל להניח, נדרשים כדי לספק לצעירים כישורים

של המאה העשרים ואחת כמו חשיבה אנליטית, פתרון בעיות מורכבות ועבודת צוות – מימוניות המאפשרות לאנשים להיות גמישים וסתגלניים בתפקידים שונים או בתחומי קריירה שונים.

דאגה לנפש

לצד יישום שיטות הוראה ולמידה מודרניות, בתי הספר מקדישים הרבה יותר תשומת לב למילוי הצרכים החברתיים והרגשיים של התלמידים. הם מאמצים יותר ויותר את העיקרון של "למידה חברתית ורגשית" (SEL), הקושר יכולות חברתית ורגשית עם הצלחה אקדמית. ממחקר שנערך לאחרונה עולה שייתכן שזהו ההבדל הקיצוני ביותר בין בתי ספר בני ימינו לבתי ספר מדורות קודמים, ואפילו מהדור הקודם (Pomson and Wertheimer 2022). מתוך הכרה במה שרבים מגדירים "מגפת בריאות הנפש" בקרב צעירים, בתי הספר הרחיבו את טווח השירותים הפסיכולוגיים שהם מציעים במקום; הם גם נוקטים שיטות חינוך שמעניקות לתלמידים קול גדול יותר, הזדמנויות להתמודדות עם קונפליקטים וחללים בטוחים לבטא את הרגשות שלהם. נראה שהלחצים שנוצרו בעקבות מגפת הקורונה האיצו מאמצים אלה, ובמקביל המחישו את כברת הדרך שעשו בתי הספר; במהלך התקופה הזאת, בתי ספר יהודיים ענו על כל שצופה מהם ואף יותר מכך ביכולתם למלא את הצרכים הרגשיים והאקדמיים של התלמידים. באמריקה הצפונית, מנעד המשאבים הזמינים לבתי הספר ועוצמת הדיון בקרב אנשי המקצוע של בית הספר לגבי נושאים אלה מעידים על החשיבות שבתי הספר היהודיים התחילו לייחס לסוגייה (Menachem Education Foundation; Consortium of Jewish Day Schools; Prizmah). מספר הולך וגדל של ספקים (כמו "שערים" [Gateways], "סולם" ו"שפע") מסייעים לבתי הספר להמשיך ולהשתפר מבחינה זו בשלל דרכים, לרבות התאמה לסגנונות הלמידה המגוונים של כל התלמידים, נתינת שירות טוב יותר לתלמידים עם צרכי למידה מיוחדים או מתן מענה לצרכים הרגשיים של התלמידים. כפי שצוין לעיל, בעוד חלק מפעילויות אלו מונעות משיקולים עסקיים, הן גם ודאי נובעות מהערכים היהודיים הממלאים תפקיד מרכזי במשימת בתי הספר.

סיוע להורים

התפתחות אחרונה – ורלוונטית – ששווה לבחון היא היקף הרחבת השירותים שבתי הספר מציעים להורים. אנשי המחקר וצוותי החינוך מסכימים שכיום אולי קשה יותר מאי פעם לגדל ילדים עקב חדירת הרשתות החברתיות וטכנולוגיות אחרות לחייהם של הצעירים (Lukianoff and Haidt 2018). הורים לילדים בגילי בית ספר נוטים להיות חרדים ביותר לגבי הבריאות הפיזית והנפשית של ילדיהם, ובתי הספר היהודיים אינם יכולים להתחמק או להתעלם מצורכי ההורים. אמנם בראש סדר העדיפויות של בתי הספר עומד חינוך הילדים, אך הם משווקים עצמם יותר ויותר כמוסדות של "הכול במוצר אחד", גם למשפחות. חלק מבתי הספר יצרו מרכזי הורות, המציעים תוכניות "שנועדו לתמוך בהורים, לתת להם גישה למידע ולעזור להדריך אותם לגדל את ילדיהם" (Pressman Academy). אחרים מגייסים צוותים עם מומחים שמשימתם היא לסייע להורים לעזור לילדיהם. ואולם, יש גם בתי ספר שפשוט משקיעים הרבה יותר זמן בהתמודדות עם המספרים ההולכים וגדלים של הורים המחפשים ייעוץ לגבי סוגיות

בגידול ילדים. מבחינה היסטורית, תפקידים אלה לא נכללו בתחומי האחריות של בתי הספר, אבל הם נהיו נחוצים מתוך הרצון של בתי הספר להיות יעילים במילוי תפקידים קונבציונליים הקשורים בילד.

מסקנה: להביט אחורה כדי להסתכל קדימה

עוד יעבור זמן רב עד שנדע בבירור איך אירועי שבעה באוקטובר והשלכותיהם שיבשו או חיזקו את המגמות המתוארות כאן. השאלה הזאת נידונה בחלק מאוחר יותר בכרך זה. מה שכן ברור הוא שבתי ספר יהודיים, אולי הכלי המכובד ביותר לחינוך יהודי בתפוצות, המשיכו להתפתח בתגובה לאתגרים ולהזדמנויות תוך שהם מונעים מהאחריות להכנת צעירים יהודים לחיים במשפחות ובקהילות שלהם ובחברה הרחבה יותר. הבנת המסע שהתחום הזה עבר בשנים האחרונות עוזרת לנו להתכונן בצורה טובה יותר לקראת העתיד.

משלחת החינוך היהודי הגלובלית

משתתפים

נחמה בנדט

יור שותפה של "המועצה האוסטרלית של בתי הספר היהודיים". מונתה לתפקיד מזכירת "הקרן לחינוך יהודי". כבעלת מומחיות בפילנתרופיה וחשיבה אסטרטגית, מייעצת למספר בתי ספר וארגונים יהודיים באוסטרליה ובישראל.

עובד אברך

מנהל מחלקת מדינות דוברות ספרדית ופורטוגזית ב"יוניטאד". מוסמך לרבנות ורב קהילה לשעבר, מרצה, מנחה קבוצות ומאמן אישי. לאחרונה, עבד עם משפחתו במשך ארבע שנים בקהילה היהודית באורוגוואי.

הרב סקוט א. ברמן

מנהל מחלקת מדינות דוברות אנגלית ב"יוניטאד". בעל ניסיון של למעלה מארבעים שנה בחינוך יהודי. מחבר הספר "לומדים תלמוד" (Learning Talmud) וכותב רבות על חינוך יהודי ועניינים קהילתיים יהודיים.

יעל בנדט-אפל

סמנכ"לית חינוך יהודי ומעורבות ב"פדרציית UJA של טורונטו". מובילה את אסטרטגיית הארגון לספק במות מגוונות לחוויות יהודיות משמעותיות, במטרה להוביל לאורח חיים יהודי מועצם ופרודוקטיבי בקרב חברי הקהילה היהודית של טורונטו.

פול ברנשטיין

מנכ"ל מייסד של "פריזמה: מרכז לבתי ספר יהודיים". בעבר שימש כמנכ"ל The Pershing Square Foundation, קרן משפחתית פרטית, וכמנהל העולמי של Absolute Return for Kids (ARK).

ד"ר אריקה בראון

סמנכ"ל ערכים ומנהיגות ב"ישיבה יוניברסיטי" ומנהלת "מרכז הרב-לורד יונתן זקס-הרנשטיין" של האוניברסיטה. ספרה האחרון, "קהלת והחיפוש אחר משמעות", יצא בהוצאת מגיד.

ד"ר דוד ברייפמן

מנכ"ל "פרויקט החינוך היהודי" ומייסד כנס "עתידי יהודי". הוביל מחקרי מפתח על נוער יהודי: "דור Z עכשיו" (2019) ו"דור עכשיו" (2016). ערך את הספר "ניסיון וחינוך יהודי", שתרים משמעותית למחקר על מעורבות וחינוך הנוער היהודי.

ג'ף כהן

מנהל מחלקת זהות יהודית וקהילה בבית הספר "הרצליה" בקייפטאון. עבד כמחנך במשך 42 שנים ויפרוש לגמלאות בסוף 2024. סגן יו"ר "הפדרציה הציונית של דרום אפריקה, מועצת קייפטאון".

הרב ד"ר האוורד דיטשר

חבר סגל ההוראה ב"מרכז מלטון לחינוך יהודי" באוניברסיטה העברית ומנהלו בעבר. משמש כמנהל בכיר של "המכון להכשרת מורים" של "הקרן למורשת" ומנהל פרויקטים חינוכיים בחמש מדינות ברחבי העולם.

חנה דורסמן

מנכ"לית "יונייטאד". בעלת ניסיון של למעלה מעשרים שנה בניהול, הובלה ופיתוח ארגונים חברתיים וחינוכיים. לפני עבודתה ב"יונייטאד" שימשה כמנכ"לית "חינוך לפסגות" וכמנהלת "היחידה למעורבות חברתית" באוניברסיטת תל אביב.

פרופסור דניאל פיינשטיין

דיקן מדעי היהדות ב"אוניברסיטה העברית" במקסיקו סיטי. משמש כדיקן בית המדרש לרבנים של אמריקה הלטינית, "בית המדרש על שם מרשל מאייר" ומנהל "המועצה המרכזית לחינוך יהודי בארגנטינה של הרפובליקה הארגנטינאית".

אסף גמזו

המנהל החינוכי של "יונייטאד". מחנך בהכשרתו, עובד בתחום החינוך היהודי והמוזיאלי. לפני עבודתו ב"יונייטאד", שימש כמנהלה הראשון של "המנהלת להתחדשות יהודית" במשרד התפוצות וכמנהל אגף החינוך במוזיאון "אנו".

ד"ר גיל גרף

מנהל "BJE: בוני החינוך היהודי", ארגון קהילתי לחינוך יהודי בלוס אנג'לס הנותן שירות לבתי ספר, צוותי חינוך, משפחות וילדים, תוך התמקדות בחינוך מגיל הרך ועד תיכון.

ד"ר ג'ואן גרינוואיי

מנהלת "המכון ללימודי יהדות של לונדון". עורכת דין מנוסה בגישור בין-לאומי ומנהלת תיקי גט עבור בית הדין הרבני של לונדון. שותפה בתכנית הבינלאומית ללימודי הלכה של אור תורה סטון ובתכנית "זקס".

ד"ר דן הלד

ראש תוכנית ב-"UJA הפדרציה של טורונטו". בעבר ניהל את "מרכז ג'וליה והנרי קושינסקי לחינוך יהודי" ב-UJA ופיקח על עבודת UJA בחינוך ומעורבות יהודית.

ד"ר מרים הלר שטרן

פרופסור עמיתה לחינוך ומנהלת בית הספר לחינוך ב"היברו יוניון קולג' – מכללה ללימודי יהדות" בלוס אנג'לס. מייסדת "בית היוצר: חממה יצירתית".

אריקה ב. הרשקוביץ

מנהלת בית הספר "מרטין בובר" בבואנוס איירס, ארגנטינה. עבדה בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי, היהודי והכללי כמורה, רכזת ומנהלת בבתי ספר יסודיים ועל-יסודיים. בעלת תואר שני בניהול פרויקטים חינוכיים.

הרב קרייג קצב

ראש תחום החינוך ב"קרן פינקוס". קודם לכן שימש כמנהל החינוך של "יונייטאד". בעל הסמכה רבנית ומשמש כרב קהילה בדרום אפריקה למעלה מ-15 שנים.

הרב דוד מאייר

מנכ"ל PaJeS, בעל מומחיות חינוכית של למעלה משלושה עשורים. בשנת 2020, ביום הולדתה של המלכה, הוענק לו אות הכבוד "מסדר האימפריה הבריטית" עבור תרומתו לחינוך. נבחר להדליק משואה בטקס יום העצמאות של ישראל.

ד"ר רונה מילץ' נוביק

דיקנית "בית הספר עזריאלי לחינוך ומנהל יהודי" ב"ישיבה יוניברסיטי" וחברה בוועדה המייעצת ל"יונייטאד".

ד"ר אלכס פומסון

מנכ"ל "רוסוב ייעוץ ישראל". מוכר בעולם בזכות מחקריו בתחומים הכוללים את אורח החיים של משפחות יהודיות, חייהם ועבודתם של מורים ולימודי ישראל. חיבר מספר רב של מאמרים שפטים וספרים בתחום החינוך היהודי.

הרב ריקי סיף

מנהל ועד החינוך היהודי של דרום אפריקה. בעברו ניהל את "בית הספר היסודי קינג דייד פארק ויקטורי" ביוהנסבורג ושימש כמורה ללימודי יהדות.

ד"ר אליעזר שילט

מנהל מחלקת מדינות דוברות צרפתית ב"יוניטאד". איש חינוך מקצועי בתחומי ההיסטוריה היהודית ולימודי יהדות ובעל נסיון רב כמוביל ומחנך של ילדים ומבוגרים במוסדות ובתי ספר שונים.

ג'ו טולידנו

יועץ בכיר להתחדשות מנהיגותית ב-Praxis International פריז. יו"ר École Juive Moderne הממוקמת בפריז ומשמש כחבר דירקטוריון ב"כל ישראל חברים" – אליאנס, המכון ללימודי יהדות של צרפת ויו"ר שותף של תוכנית הבוגרים ב-Sciences Po-Emouna.

דניאל טייזמן

ראש מחלקת החינוך של "אורט העולמית", המעניקה תמיכה לרשת בינלאומית של בתי ספר יהודיים ומספקת חוויות יהודיות משמעותיות לצעירים, תוך הכנתם לחיים מוצלחים.

ד"ר אפרת צדיק

חוקרת נשים מהגרות בבריסל ומתמקדת בזהות והשתלבות. במסגרת מחקרה חוקרת זהויות אישיות וקבוצתיות, מרצה ברחבי העולם ומפרסמת מאמרים על הגירה. עובדת גם כמאמנת למהגרים ומלמדת ילדים כיצד לחזק את זהותם היהודית.

לימודי ישראל בתפוצות אחרי שבעה באוקטובר

עובד אברך

מנהל מחלקת מדינות דוברות ספרדית ופורטוגזית ב"יוניטאד", ישראל

המשבר

בשבעה באוקטובר התרחשה זוועה שטלטלה את מדינת ישראל ואת העם היהודי כולו. האירועים חשפו פערים ביחסי ישראל עם הקהילה הבינלאומית ועם ארגוני זכויות האדם, וערערו את תחושת הביטחון האישי ואת התפיסה של ישראל כמקלט בטוח לעם היהודי. תחושת השייכות והביטחון הלאומי נפגעה, והאמון בצבא, שעד כה נתפס כמוסד חזק שנועד לשמש מגן עוצמתי, נשבר. חוויית חוסר האונים הייתה קשה, והמשבר פתח פצעים ישנים ועמוקים.

תהליך השיקום

השיקום דורש עיבוד כן של הטראומה כחלק מהתאוששות. עלינו להכיר בצלקות הרוחניות שהותירה הטרגדיה ולהתמודד איתן בצורה אמיצה. יש להסתכל ישירות אל נבכי החוויה הקשה ולעבד אותה כחלק בלתי נפרד מהדרך להתאוששות. המאמץ המרכזי הוא לשקם את הזיקה העמוקה למדינת ישראל ולחדש את הקשר הערכי והרגשי עם המדינה באמצעות חינוך מחודש לערכיה, למורשתה ולייעודה הנצחי. עלינו להשקיע בתהליכי חינוך ארוכי טווח שיניבו פירות בעתיד.

מודל אפר"ת

מודל אפר"ת (אירוע, פרשנות, רגש, תגובה) הוא כלי יעיל להתמודדות עם מצבי לחץ ומשבר. המודל מודרך אותנו לזהות את האירוע הספציפי, להבין את הפרשנות שלנו לגביו, לחוות את הרגשות הכרוכים

בכך ולהגיב באופן מושכל ומותאם. השימוש במודל זה מאפשר לתלמידים להבין שהפרשנות שלהם לאירועים משפיעה על רגשותיהם ותגובותיהם, וכך הם יכולים לפתח חוסן נפשי ולנהל את תגובותיהם בצורה יעילה יותר.

ידע

הידע הוא כלי מרכזי בהתמודדות עם משברים. חשוב להבין את הרקע ההיסטורי של הסכסוך הישראלי-פלסטיני באופן מדויק ומבוסס עובדות. יש בלבול וחוסר ידע בנוגע לפרטי הסכסוך, ולכן הכרת ההיסטוריה המלאה חיונית. מערכי שיעור מדויקים ומבוססי עובדות יכולים לספק תשתית איתנה של עובדות ונתונים, כך שהתלמידים יוכלו לגשת לשלבי הפרשנות, החוויה הרגשית וההתמודדות מתוך בסיס איתן של הבנה מדויקת של האירועים.

התמודדות רגשית וחברתית

מלבד הידע, חשוב לפתח אצל התלמידים את היכולת להבחין בין טוב לרע ולראות את האור בתוך החושך. תפיסת המציאות שלנו קובעת במידה רבה את התגובה הרגשית שלנו כלפיה. אם נצליח לראות את המציאות דרך עדשה של אפשרויות לשיתוף פעולה, הבנה והזדמנויות להתקדמות, נוכל לטפח תקווה, אופטימיות ורצון לפעולה חיובית. על בית הספר לשמש כמרחב בטוח ואובייקטיבי להצגת כל הפרספקטיבות והעובדות באופן הוגן ומדויק.

חיזוק תחושת השייכות והעמיות

מעבר לרגשות האישיים והקונפליקטים הספציפיים, חשוב להרגיש חלק מעם גלובלי. יש לחזק את תחושת השייכות לעם היהודי ולמדינת ישראל באמצעות פעילויות חינוכיות. הכרה בקיומם של החושך והרע, ובמקביל חשיפת התלמידים לערכים של אהבה, נתינה והקרבה, יכולות להוביל לפיתוח דור חדש עם תקווה ונחישות להשגת שלום.

סיכום

החינוך אחרי שבעה באוקטובר צריך לשלב התמודדות ישירה עם המשבר, שיקום פסיכולוגי וקהילתי והקניית ידע וערכים המקדמים שיתוף פעולה ותקווה. יש לעבד את הטראומה כחלק מהתאוששות, לחנך לערכים ולזיקה עמוקה למדינת ישראל ולהקנות ידע מדויק ומבוסס על הסכסוך. באמצעות מודל אפר"ת ושיילוב של ידע, פרשנות והתמודדות רגשית, נוכל לחזק את החוסן הנפשי והקהילתי ולהכין את הדור הבא להתמודדות עם המציאות המורכבת.

שמירה על הגאווה היהודית שלנו בעת מצוקה

נחמה בנדט

יו"ר שותפה של "המועצה האוסטרלית של בתי הספר היהודיים", אוסטרליה

למשלחת הנהגת החינוך היהודי העולמית הייתה השפעה עמוקה עליי ועל הדרך שבה אני תופסת את החינוך היהודי בתפוצות. אני מודה מעומק הלב למארגנים על ההזדמנות לקחת חלק בחוויה משנת חיים.

50 עד 60 אחוז מהילדים היהודים באוסטרליה הולכים לבתי ספר יהודיים, ומוסדות היום היהודיים הם גולת הכותרת של הקהילה שלנו. המשלחת עזרה לי להבין שזוועות שבעה באוקטובר והשלכותיהן, כולל גל האנטישמיות שסחף את העולם, הן בגדר קו פרשת המים עבור הקהילה שלנו, באופן המדגיש את התפקיד החיוני והמהפכני של החינוך היהודי.

אני ראיתי מהו כוחו של חינוך. ראיתי את כוח החינוך של אונר"א, שיצרה שנאה כה רווחת עד ש-3,500 מחבלים פרצו את הגבולות שלנו כדי לבצע את הזוועות הנוראיות ביותר, ועל אף שידעו שאולי ימותו, השנאה העזה שחשו כלפי יהודים הפכה את החשש הזה לחסר חשיבות. ובעיר אופקים ראיתי את כוחו של החינוך היהודי לרפא, לשקם, ולהעניק לילדים שראו את מה שאיש לא צריך לראות את החוסן הנפשי, את החוזק ואת הדחף לחיות חיים מלאים ומשמעותיים כיהודים וישראלים העומדים זקופים וגאים.

שיעורי המפתח שלמדתי הם:

1 חשוב בעת הזאת לבקר בישראל, להיות עדים ולהושיט יד. לפעמים בחיים כל מה שצריך זה להגיע. הפעם הזו היא אחת מהן.	חשוב בעת הזאת לבקר בישראל, להיות עדים ולהושיט יד. לפעמים בחיים כל מה שצריך זה להגיע. הפעם הזו היא אחת מהן.

- 2 | נוכח המצוקה, ישראלים התכנסו יחד במפגן מרהיב של אחדות ותמכו אלה באלה. זהו שיעור מכריע שעלינו לקחת חזרה לבתי הספר ולקהילות שלנו.
- 3 | אני כבר לא מחלקת את העולם היהודי לישראל ולתפוצות. אנחנו עם אחד ומחוברים אלה לאלה באופן מהותי. יש לנו עבר משותף ועתיד משותף. להיות יהודי משמעותו לעולם לא לעמוד לבד.
- 4 | אנטישמיות היא אירוע יהודי עולמי והיא מצריכה מענה עולמי. האחריות לפתרון הבעיה היא של כולנו. אחת הדרכים היעילות ביותר להגן על הילדים שלנו מפני שוט האנטישמיות היא חינוך יהודי. אנחנו לא צריכים ללמד את הילדים שלנו מה לחשוב, אבל אנחנו כן צריכים ללמד אותם איך לחשוב: איך ליישם חשיבה ביקורתית כדי לנווט בין נכון ללא נכון ולהבחין בין התנהלות חברתית לגיטימית לכזאת שעוברת את הגבול. אנחנו צריכים ללמד אותם את ההיסטוריה, התרבות, המסורות והערכים שלנו, כדי שיוכלו לגבש תחושה חזקה של זהותם היהודית ולהיות גאים בתפקיד שלהם כחוליה היקרה הבאה בסיפורנו המרהיב בן 5,000 השנים. אנטישמים מבקשים לבטל את אנושיותם של יהודים ולהשמיד אותנו. התגובה האפקטיבית ביותר לכך היא להבטיח שהנוער שלנו משכיל, בקיא ובעל ידע; שהוא מושקע בחיים יהודיים; ושחשוב לו להיאבק על זכות הקיום שלנו.
- 5 | אנחנו לא יכולים לתת לטרגדיה העצומה של שבעה באוקטובר ואירועים הרסניים אחרים בהיסטוריה שלנו להגדיר אותנו. אנחנו צריכים ללמד את התלמידים שלנו מה קרה, להתאבל על האובדן הנוראי שחווינו, להילחם למען חזרתם בשלום של החטופים שלנו ולעמוד מאוחדים עם אחינו ואחיותינו בישראל ועם צה"ל הגיבור שלנו. אבל אנחנו צריכים גם לתת לילדים שלנו תקווה, להחדיר בהם גאווה בכל מה שהשגנו ולעורר בהם השראה לחיות חיים מלאים וגאים כיהודים, התורמים בצורה חיובית לקהילות המקומיות שלהם ולעולם סביבם.

מכתב על ידי ועבור החיים

יעל בנדט-אפל

סמנכ"לית חינוך יהודי ומעורבות ב"פרדציית UJA של טורונטו", קנדה

ביקור בישראל בזמן שמתרחשת מלחמה פעילה בשטחה חייב אותנו להתייבב מול חברה שלא רק חווה טראומות אישיות וקולקטיביות מתמשכות, אלא גם מתפקדת במציאות מעוותת. אחת הסיבות העיקריות לכך היא היעדרות של מספר גדול של אנשים, רובם גברים, המגויסים עכשיו לקרב – מצב היוצר פערים בתשתית היחיונית של החברה. הביקור שלנו התרכז בתגובות הרבות של המדינה למציאויות האלה. בניסיון לתמצת את החוויה העשירה והמורכבת של ביקורנו הגענו לשלוש מסקנות עיקריות:

1 **העצמה ושליחות אזרחית ישראלית:** בנחישות העיקשת שלהם לחיות את החיים, לא לתת לטרגדיות להגדיר אותם ולהמשיך להתקדם אל עבר העתיד — **לישראלים יש תחושה גדולה של העצמה ושליחות.** נפגשנו ושוחחנו עם אינספור אנשים, שלמרות ההתמודדות עם הטראומה האישית שלהם הפגינו ללא דופי יכולת לראות את הצרכים של האנשים סביבם ולהגיב בהתאם. איש מהם לא חיכה להזמנה מפקידים של גופים ציבוריים או מנציגים של משרדים ממשלתיים כדי לפעול; הם עצמם גייסו את הכוחות והמיומנויות שלהם כדי למלא את הפערים שראו בכל מקום סביבם. שוחחנו עם צוותי חינוך צעירים בירושלים שהקימו בתי ספר שלמים לילדים המפונים, ועם צוותי חינוך ותיקים באופקים, שהפכו מיד את בתי הספר שלהם למרכזי חלוקת מזון ולמקומות התכנסות לילדים — לאחר הטראומה הפרטית של עירם. ראינו צוותי חינוך המחויבים להבטיח שלילדים ולהורים מפונים יהיו הכלים לשמור על עצמם ועל ילדיהם מסכנות אפשריות כגון התעללות מינית בזמן המגורים במלונות. למדנו גם על אימהות

ירושלמיות, שמלבד העבודה היומית שלהן והטיפול במשפחותיהן, עושות כביסה למפונים במלונות העיר. לאזרחים מן השורה יש תחושה עמוקה של אחריות ושלחות, המובילה אותם להגיש עזרה ולהשפיע על מסלול החיים של קהילותיהם.

שגשוג ישראלי: מלבד ההתעקשות הישראלית לא להיות מוגדרים על ידי הטבח של שבעה באוקטובר, **ישראלים מחויבים לא רק לחיות, אלא גם לשגשג.** בנוסף למחויבות לחזק את התשתית האזרחית בדרכים המתוארות לעיל, התיעוד וההנצחה של המדינה משבעה באוקטובר באים לידי ביטוי במספר רב של מיצגי אומנות ציבוריים, במוזיקה ובתפילה, ובמוסדות תרבות כמו מוזיאונים וספריות המעצבים מחדש את החללים שלהם כדי להבטיח התאמה אחראית למציאות החדשה. את מאמצי ההתנדבות העצומים והתשתית להשבת החטופים ניתן לראות בכל רחבי הארץ, אבל הפעילות הרבה ביותר מתרחשת במשרדי חברת הייטק בתל אביב, שבהם מטה המשפחות להחזרת החטופים והנעדרים הומה מתנדבים נחושים. אלה מגייסים את כל המשאבים האפשריים להשגת מטרותם היחידה: להחזיר אותם הביתה עכשיו. אפילו המסר המרכזי שמעבירה לנו שרית זוסמן, אימו של רס"ל בן זוסמן ז"ל, הוא שיש לשקם את תחושת התקווה של ילדי האומה; שילדים צריכים להאמין שוב בסוף טוב לסיפורים. אין זו מדינה שמתבוססת בייאוש (מה שהיה הולם את המצב), כי אם מדינה המתבוננת בעתידה דרך עדשה של שגשוג, תרומה, יצירה ותקווה שלא נכזבת.

פעמים רבות השחקנים המרכזיים במערכה הזו הם נשים, והן שכותבות את הפרק הזה בתולדות המדינה: הנשים שפגשנו פעלו בחירוף נפש בשם החברה הישראלית וילדיה, והן מצאו לעצמן שלל דרכים של מנהיגות: בחינוך, בפעילות ציבורית, באקטיביזם, בתרבות, בפוליטיקה ובחיי המשפחה. ברור כי בזמן שגברים רבים מגויסים למערכה בשדה הקרב, הנשים הגיבורות של ישראל מגויסות באינספור דרכים להבטיח חיים ועתיד. המנהיגות שלהן הייתה עוצרת נשימה.

מהן ההשלכות של הביקור הזה על צוותי החינוך היהודי בעולם ומהם השיעורים שלמדנו?

- עלינו להכפיל את המאמצים להצגת האנושיות של העם בישראל, במיוחד כתגובה לכוחות האדירים בשטח החותרים לדה-הומניזציה של ישראל.
- תוכנית "מפגש" חיונית, עכשיו יותר מתמיד.
- עלינו לחזק את הקהילות שלנו — הן את המנהיגים הן את צוותי החינוך שלנו — ולעזור להן להגיב ולתת מענה לצרכים המשתנים של זמננו כיהודים וכציונים; אבל אבל עלינו לחזק גם את התלמידים שלנו ואנשים מן השורה, ולסייע להם לפתח תחושה של אחריות ושלחות לתרומה וליצירה משותפת.

משימת מנהיגי החינוך היהודי העולמי

- עלינו לאתגר את עצמנו כאנשי חינוך ולהרגיש מגויסים על ידי עם ישראל ולמענו, ולארגן מחדש באופן מפורש את סדרי העדיפויות של העם היהודי.

חינוך יהודי לאור ההשלכות של שבעה באוקטובר

הרב סקוט א. ברמן

מנהל מחלקת מדינות דוברות אנגלית ב"יוניטאד", ישראל

טבח שבעה באוקטובר, שגרם לפרוץ מלחמת חרבות ברזל נגד החמאס, התגלה כקו פרשת המים לעם היהודי בישראל וברחבי העולם. השאלה של אנשי חינוך יהודים היא: באילו דרכים אירועים אלו שינו את התוכן ואת האופן של מה שאנחנו מלמדים - במיוחד ביחס לישראל? אמנה כאן למטה, בקווים כלליים מאוד, את מה שאני רואה כשינוי בולט שדורש מענה מאנשי חינוך וממנהיגים קהילתיים. מסקנות אלה התקבלו דרך שיחות עם אנשי חינוך מארצות הברית, מבריטניה, מקנדה, מאוסטרליה ומדרום אפריקה, שיח עם עמיתים, מחקר והרהור אישי.

לימודי ישראל — בסך הכול, מוסדות היום היהודיים הצליחו לטפח רוח ציונית בבתי הספר שלהם ובקרב תלמידיהם. אחד המדדים החשובים לכך הוא האחוז הגבוה בדרך כלל של עולים לארץ מקרב בוגרי המוסדות. ואולם, תלמידים רבים אינם בקיאים מספיק בנוגע לישראל המודרנית. הבורות היא בגדר מותרות שאי אפשר להשלים איתן עוד. תלמידים נשאלים שאלות קשות לגבי המחויבויות שלהם, והם צריכים להיות בעלי הבנה גדולה יותר בהיסטוריה של ישראל המודרנית ובאירועים העכשוויים כדי לתמוך בעמדותיהם בנוגע לציונות ולישראל. זוהי הכנה חשובה במיוחד לעת שבה לקראת העת שבה יעזבו את כותלי בית הספר.

1

השתייכות לעם — זהו רגע בהיסטוריה שבו כדאי להפיק תועלת מהגורל המשותף של יהודים בכל רחבי העולם. המלחמה בישראל והאנטי-ישראליות והאנטישמיות בתפוצות מביאות באופן חד למרכז תשומת הלב את המטרה המשותפת שלנו כעם

2

- אחד. מלבד הפיכתנו לקורבן, זו הזדמנות להסתמך על מה שקושר את העם היהודי יחד במורשת, בדת, באופי ובגורל.
- 3 | **חוסן** — חוסנו של העם היהודי, שהתבטא דרך אינסוף התנדבויות, יוזמות ותרומות נוכח המשבר הזה, היה ועודנו לא פחות מיוצא מן הכלל. כדי לנצל את המאפיין היהודי המיוחד הזה, יש לציין את התגובה הזאת, לחגוג אותה ולעודד אותה לטווח הארוך.
- 4 | **גבורה** — מעשי הגבורה הן של חיילים בקווי החזית הן של אזרחים מן השורה התגלו כמעוררי השראה. גם אותם יש לציין, לחגוג ולחקות.
- 5 | **פגיעותה של מדינת ישראל** — אירועי שבעה באוקטובר ניפצו את מיתוס ישראל הבלתי מנוצחת. התמודדות עם ישראל כמדינה פגיעה, העלולה להינזק מאויביה, היא נושא שעל צוותי החינוך להיות מוכנים להתייחס אליו.
- 6 | **"קירוב" מבפנים** — ישנו מיעוט משמעותי של יהודים שמזדהים עם המטרה הפלסטינית או לפחות חשים אהדה כלפיה. אנשי חינוך ומנהיגי קהילות צריכים לנסות ולהבין מהי הדרך הטובה ביותר להתייחס ליהודים שנוקטים עמדות שנתפסות כאנטי-ישראליות וכיצד לפנות אליהם.

אלו תחומים מכריעים שדורשים תשומת לב עמוקה מצד אנשי חינוך ומקבלי החלטות יהודים. חלק מתחומים אלה, כמו השתייכות לעם, חוסן וגבורה, מייצגים את הדברים היפים שהתעוררו בתגובה להשלכות המשבר הזה. אחרים, כמו לימודי ישראל, פגיעותה של מדינת ישראל וקירוב מבפנים, מייצגים אתגרים שאנו מתעלמים מהם תוך לקיחת סיכון עצמי. חשוב שנתייחס לכולם בריצנות כדי לתחזק אקוסיסטם יהודי בריא.

בתי הספר היהודיים

לב העתיד היהודי

פול ברנשטיין

מנכ"ל מייסד של "פריזמה: מרכז לבתי ספר יהודיים", ארה"ב/קנדה

כשהילדים שלי גדלו בלונדון, לבית הספר היהודי שלהם לא היה שלט חיצוני שיעיד על מהות המקום. חומות בית הספר היו גבוהות, נטולות סימנים מזהים ולא מזמינות במיוחד במראה שלהן, בניגוד מוחלט לאווירה החמה ששררה בפנים. סוג ה"הסוואה" הזה היה מנת חלקן של הרבה קהילות יהודיות מחוץ לאמריקה הצפונית, שניסו לאזן בין הביטחון שלהן לגאווותן הקהילתית.

כשעברנו לניו יורק ב-2011, התוודעה משפחתי לנומרות חדשות. באופן כללי, בתי ספר יהודיים בצפון אמריקה עומדים חשופים וגאים. ביטחון הוא מרכיב חשוב, אבל מבחינה היסטורית ראשי בתי הספר היו מודאגים יותר מידי בבית הספר מאשר מפגיעה ישירה ביהודים. ואולם, מאז הירי בבית הכנסת "עץ חיים" והתקיפות על הקהילה היהודית שאירעו לאחר מכן, ועוד יותר לאור העלייה בתקריות האנטישמיות לאחר שבעה באוקטובר, ליהודי אמריקה הצפונית יש כעת תחושה שמקומות ההתכנסות שלהם מאוימים כמו שלא היו מעולם.

ההתפוצצות האחרונה של מקרי אנטישמיות בוטה מעוררת בקרב יהודי אמריקה הצפונית שאלות חסרות תקדים. איום על סטודנטים יהודים בקמפוסים יוצר מדרון מסוכן וחלקלק לעבר קבלה ציבורית של אלימות ושנאה כלפי יהודים. הסיפורים המגיעים מבתי ספר ציבוריים חילוניים ומבתי ספר פרטיים הפועלים מגיל הגן ועד סיום התיכון (מוסדות k-12) אולי פחות חמורים – נכון לעכשיו – אבל לא פחות מדאיגים מבחינת המשפחות היהודיות.

בתקופה כזאת של חוסר ודאות ופחד, בתי הספר היהודיים נשארים מקום מפלט – בית לתלמידים ולמשפחות שבו צוותי החינוך מצטיינים בשילוב התלמידים במסגרת חינוכית תוססת; קהילה אוהבת; ומקום שבו התלמידים יכולים לשגשג ולגדול. חיבור חיובי לישראל הוא עדיין אחת

המשימות המרכזיות של בתי הספר ומרכיבי עיקרי בבניית זהות יהודית חזקה.

הרב לורד יונתן זקס ז"ל הציב את בתי הספר בלב ההישדרות היהודית: "יהודים נהיו לאנשים שתשוקתם היא החינוך, שמבצריהם הם בתי ספר ושגיבוריהם הם מורים". כשנשאל על המאמץ שהסתכם בהכפלת מספר הנרשמים לבתי הספר היהודיים בבריטניה בתחילת שנות ה-90, ענה הרב זקס: "מקהילה שגאה בעברה הפכנו לקהילה שגאה מאוד בעתידה".

כשפנינו אל עבר העתיד, בניית הזהות, החיבור והגאווה היהודיים חיונית למאבק באנטישמיות ובפחד. כיצד המציאות החדשה של חיים יהודיים אחרי שבעה באוקטובר תשנה את התקוות או הציפיות שלנו מבתי הספר? כמה שאפתניים אנחנו יכולים להיות סביב ההרשמה לבתי הספר שלנו, הנגישות שלנו מבחינת המחיר, ההנהגה שלנו והתמיכה בצוותי החינוך שלנו, בידיעה שהם נושאים כל כך הרבה על כתפיהם?

אנחנו עדים לגדילה בנתוני ההרשמה ברחבי בתי הספר בצפון אמריקה. 60 אחוז מבתי הספר שענו על סקר אביב 2024 של "פריזמה" מדווחים על עלייה בהרשמה לשנת הלימודים הבאה בשל האווירה הנוכחית. מסקר שנערך לאחרונה על ידי "הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה" (JFNA) על הגישות סביב המלחמה עולה כי 38 אחוז מהורי התלמידים בבתי ספר עצמאיים חילוניים מתלבטים לגבי מעבר לבית ספר יהודי – חלק יעברו בגלל אנטישמיות, בעוד אחרים מבקשים קהילות וחיבור לחיים יהודיים.

במהלך הקורונה למדנו שאפילו הורים שלא שקלו בעבר לרשום את ילדיהם לבתי ספר יהודיים, אך בהמשך עושים זאת, חשים זמן קצר לאחר ההצטרפות לקהילות בתי הספר הערכה עמוקה כלפי החתירה למציאות ואווירת השמחה השוררות במוסדות אלה. משפחות שהעבירו את ילדיהן לבתי ספר יהודיים בגלל המגפה דיווחו שהן "התאהבו" באיכות החינוך, בחזקה של הקהילה, בתשוקה, בערכים ובראייה ההוליסטית של הילדים וצורכיהם, המאפיינים בתי ספר יהודיים טובים.

מחקר של ה-JFNA מצביע על "עלייה חדה" בהתעניינות בחיים יהודיים ובהשתתפות בהם. הישרדותם של היהודים במשך אלף השנים האחרונות נבנתה על הצבת חינוך ילדינו בראש מעיינינו, ולנוכח האיומים העכשוויים, הצורך בהשקעה בבתי הספר והתועלת שתצמח מכך ממשיכים להיות בעלי חשיבות עליונה. אמנם במשך שנים רבות, שיעורי ההרשמה לבתי ספר יהודיים באמריקה הצפונית, במיוחד בארצות הברית, השתרכו מאחורי אלה בשאר העולם, אך כעת אנחנו אולי נכנסים לשלב חדש בחיים של יהודי אמריקה, ובו בתי הספר תופסים מקום מרכזי.

נוסף לקמפיינים ייעודיים המבקשים לעודד עלייה בהרשמה, ההצלחה של מאמץ מתמשך זה תלויה בהשקעה בגורמי המפתח להצלחה בבתי הספר שלנו – **מציאות, נגישות כלכלית וכישורן** – כדי להתוות דרך אל עבר סוג חדש של עתיד יהודי. אנדרס ספוקיני, מנכ"ל Jewish Funders Network, כתב:

"העיונות של הסביבה דוחפת יהודים קרוב יותר לקהילות שלהם. יש כאן הזדמנות היסטורית; גורמי מימון צריכים לנצל את הרגע הזה ולתמוך בארגונים קהילתיים יהודיים שמעניקים לאנשים חינוך יהודי וציוני ותחושת קהילתיות."

אני נזכר באחת הגיבורות שפגשנו במשלחת הסולידריות של הנהגת החינוך היהודי העולמית בישראל, פחות מארבעה חודשים אחרי פרוץ המלחמה, שרית זוסמן. בנה של שרית, בן זוסמן ז"ל, נהרג בקרב בדצמבר 2023. ההספד שלה בהלווייתו של בן נכנס לנשמה ועורר השראה אצל רבים עם הקריאה הנרגשת שלה — "עם ישראל חי". היא שיתפה עם הקבוצה שלנו את המכתב שכן כתב לה בדרך לבסיס, למקרה שיתממש התרחיש הגרוע מכול — והוא לא יחזור. "איך את יכולה להמשיך?", שאלנו אותה. "איך את מתמודדת בכל יום?". התשובה פילחה את לבנו כהורים, כיהודים וכמובן, כמנהיגים המסורים לחינוך יהודי. "אני מורה", היא אמרה לנו. "כל יום אני מתמודדת עם העתיד בכיתה שלי, ואני צריכה שתהיה לי תקווה".

תמיכה בבתי ספר יהודיים — מעשה של תקווה במהותו — מייצרת החזר השקעה לכל החיים. בוגרי בתי הספר הופכים לראשי מחנות, לקולות פרו-ישראליים בולטים בקמפוסים, למנהיגים מקצועיים ואזרחיים (lay leaders) ברחבי הקהילה שלנו וכן לתורמים משמעותיים במקצועות שלהם ולמנהיגים בקהילה הרחבה יותר. אין צורך יותר גדול כעת מאשר להשקיע בעתיד יהודי של הוגים ומנהיגים בעלי השכלה ובעלי הכלים והכישורים הנדרשים להתגבר על כל המכשולים ולהמשיך לשגשג.

אנחנו לא אותו דבר

ד"ר אריקה בראון

סגנית ממונה על ערכים ומנהיגות ב"ישיבה יוניברסיטי", ארה"ב

"הוראה אמיתית", כותב ג'וסף מקדונלד בספרו "הוראה: למצוא היגיון במלאכה לא ודאית", "מתרחשת בתוך משולש פרוע של יחסים — בין מורים, תלמידים, מקצוע - ונקודות המשולש מתחלפות ללא הפסקה". אנחנו נמצאים בעיצומו של רגע משנה סדרי עולם בהיסטוריה היהודית, "משולש פרוע", נקודת מפנה שטרם הצלחנו להבין. הוא דורש משהו לא צפוי מאיתנו כמחנכים. קשה לדעת כיצד להתמודד עם רגע כזה, שוחק ובלתי ניתן לתפיסה.

רבים מאיתנו לא זוכרים את היום הנורמלי האחרון שלנו. כנראה שזה היה שישה באוקטובר. אנחנו לא אותם אנשים שהיינו לפני שבעה באוקטובר. אני לא אותו אדם. כמחנכת, תחושת חוסר האיוון הזאת ערערה את התכלית שלי בכיתה. אם הוראה היא חלק בסיסי מהזהות שלי, והזהות שלי משתנה בגלל שהנחות יסוד שהנחתי לגבי העולם מתערערות, איך אני יכולה ללמד?

עוד מוקדם מדי לתפוס כיצד השתנינו כאומה וכאנשים פרטיים. זו תהיה עבודה למשך שנים רבות, והיא תתחיל באמת רק כאשר ערפל המלחמה יתפור. תידרש הבנה גדולה יותר של מה שקרה בפועל, בעודנו מפנים את שרידי הלב השבור והטיות התקשורת. זה ידרוש מאיתנו לנקות שדות מוקשים פוליטיים, לעבד את הטרואומה, להפנים את הפצעים העמוקים של האנטישמיות ולשאל את עצמנו איך אנחנו יכולים לאהוב שוב את העולם כשאנו מרגישים נבגדים כל כך על ידו.

נצטרך לבחון התפתחויות אחרות, חיוביות יותר באופיין, בעבודה שאנו עושים כמחנכים, ולמצוא דרכים לדבוק באחדות שהמלחמה הזאת יצרה בישראל וברחבי העולם. עלינו לחשוב מחדש על הפילוג בין ישראל לתפוצות שהעסיק אקדמאים ועיתונאים ונראה כעת מוטעה, יצירה מלאכותית שנעלמה ברגע שהותקפנו. עלינו לנסות לתת שם לאלפי מעשים של טוב לב שצצו בכל יום במלחמה

הזאת ולנסות לשמר אותם, מעשים שאשררו את הטוב הפנימי של החברה הישראלית. אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו לקלקל את המתנות האלה, שנדרשה מלחמה כדי שנשים לב אליהן. מקדונלד מתוודה שבתוך משולש ההוראה המתחלף ללא הפסקה, הוא נותר "לא בטוח באופן כרוני לגבי מה שצריך ללמד ואיך שצריך ללמד את זה", אבל פיתח יכולת הבחנה למה שהוא קורא "חיבור פרודוקטיבי". אנחנו לא צריכים את כל התשובות כדי ליצור חיבורים פרודוקטיביים; חיבור התלמידים שלנו לרעיונות רלוונטיים וזה לזה עשוי להיות העבודה המועילה ביותר שאנו יכולים לעשות עכשיו כאנשי מקצוע.

יש גם משהו משחרר בהתמסרות לחוסר הוודאות זה. דמיינו לרגע מורה למדעים בבית ספר יסודי. בחוץ מתחילה להיווצר סערה, והמורה מבינה שהיא מאבדת את הקשב של התלמידים שלה לטובת הגשם הכבד המתדפק על חלונות הכיתה. במקום להפעיל את סמכותה כדי למשוך חזרה את תשומת לבם, היא נכנעת לרגע, מזמינה את הכיתה להתקרב אל החלון ומתחילה שיעור מדעים על מזג אוויר. באותו ערב, כשהיא חושבת על כמה שונה היה מערך השיעור שתוכנן ממה שקרה בפועל, היא מבינה שאובדן השליטה הראשוני עזר לה ללמד בצורה רלוונטית ואותנטית יותר. היא חשה התרגשות משונה.

אנחנו בתוך הסערה הזאת. אנחנו צריכים לקחת את התלמידים שלנו אל החלון ולדבר על הסערה. כמחנכים יהודים, אנחנו תמיד מלמדים להתמודד עם חוסר ודאות, אבל לא תמיד מודעים לו בעצמנו. גם אנחנו נוכל יום אחד, בעתיד שלו יותר, להביט לאחור על החודשים הרבים שחלפו, ולהבין שבמקום להסתיר את חוסר הוודאות, אימצנו אותו ונתנו לו את המקום המתאים. הפגיעות שלנו הפכה לחוזקה שלנו ולימדה אותנו איך ללמד.

לימודי ישראל פשוט אינם יכולים להישאר אותו דבר לאחר שבעה באוקטובר

ד"ר דייוויד ברייפמן

מנכ"ל "פרויקט החינוך היהודי" ומייסד כנס "עתיד יהודי", ארה"ב

במשלחת אנשי החינוך האחרונה שלנו לישראל, לא היה אדם אחד שנפגשנו עמו שלא ציין כי ישראל נמצאת במקום שונה לחלוטין לאחר שבעה באוקטובר. אין זה משנה אם המצב תואר במונחים של "לא מאז '73" או "לא מאז '48", זה לא העניין. שניהם מתארים את העומק וההיקף של השבר שאירועי "השבת השחורה" והשלכותיהם יצרו בחברה הישראלית.

שאלת המפתח שאיתה אני ועמיתיי מתמודדים אחרי משלחת חשובה זו של אנשי חינוך יהודיים מכל העולם, היא עד כמה לימודי ישראל (החינוך היהודי, למעשה) צריכים להשתנות כתוצאה משבעה באוקטובר?

למחנכים שהוכשרו ללמד על ישראל על פי אירועים היסטוריים, השינוי יהיה יחסית פשוט: הוספה של שנת 2023 לרשימת הארוכה של מלחמות ה"פעם בעשור" שישאל נלחמה בהן: 1948, 1956, 1967, 1973, 1982, ו-2006. ברמה עקרונית יותר, אנשי חינוך יהודים רבים יטענו כי אירועי שבעה באוקטובר הם רק עוד חלק מהמסע הסוער של העם היהודי. אני יכול לדמיין, ובצדק, שהרבה אנשי חינוך ישקיעו בעקבות כך עוד זמן ומשאבים בחינוך יהודים בנושאים חשובים כגון מקור האנטישמיות, ההיסטוריה של הציונות ופוליטיקה וחברה ישראליות עכשוויות.

בעוד שתי הגישות מובנות ואף ראויות להערכה, אף אחת מהן אינה משקפת את ההבנה שלי את אירועי שבעה באוקטובר ואת השפעתם, שכבר ניכרת בחינוך לישראל וליהדות. אהיה ברור; ייתכן שהרבה מהמגמות התחילו עוד לפני שבעה באוקטובר, אבל אירועי אותו יום חשפו וחידדו את הפערים הקיימים בלימודי ישראל - או ליתר דיוק, בלימודי ישראל המותאמים ליהודים במאה ה-20 ולא למציאות של המאה ה-21.

ביום אחד לא מעט מעקרונות היסוד שלי לגבי ישראל ולימודי ישראל הוטלו בספק, אם לא נופצו. הנה רק כמה:

- ישראל היא חוף מבטחים לעם היהודי.
- "לעולם לא עוד" משמעו "לעולם לא עוד".
- העולם מבין שכל טרור הוא רשע — גם אם הוא מופעל נגד יהודים.

לדעתי, ברגע שסודות אלה ואחרים מנופצים, או לפחות עומדים למבחן רציני, לימודי ישראל — כנדבך של חינוך יהודי — חייבים גם הם להתפתח בדרכים משמעותיות.

כדי שהחינוך היהודי יישאר רלוונטי בעולם של ימינו, מחנכים חייבים להתמודד עם המשימה של לשאול את עצמנו לאיזה עולם אנו מחנכים את ילדינו? מבחינה זו, אנשי חינוך יהודים מסביב לעולם צריכים לשקול לאמץ עקרונות וערכי ליבה שיעמדו ביסוד כל העבודה שלהם בחינוך לישראל וליהדות:

- 1 | ככל שלנו ליהודים חשוב להילחם על זכויותיהם של כלל בני האדם, מלחמה זו אינה יכולה לבוא על חשבון ניסיון העם היהודי להגן על עצמו.
- 2 | העם היהודי הוא משפחה מורחבת, ולעולם לא נחיה בשלום עד שכולנו נחיה חופשיים בביתנו. #חזירו אותם הביתה עכשיו! #Bringthemhomenow
- 3 | לא נוכל לשחרר את העולם מאנטישמיות, אבל אסור לנו לשבת בחיבוק ידיים בזמן שיש מי שמפגינים את הרוע הזה או חווים אותו.
- 4 | ככל שחשוב להרגיש גאווה ולהביע שמחה ביהדותנו, מחובתנו גם לדעת יותר על המשמעות של להיות יהודים ועל החיבור שלנו לישראל.
- 5 | בלי קשר לפוליטיקה ולאידאולוגיה, עלינו להמשיך, כאנשי חינוך, להתמודד עם עובדה שלא ניתן להפריך — שיש עם נוסף עם טענות לבעלות על חלק ניכר מהאדמה שהעם היהודי טוען לבעלות עליה.

המידה שבה לימודי ישראל צריכים להשתנות עבורכם ועבור הסביבה החינוכית שלכם תלויה באופן שבו אתם מגיבים לעקרונות אלו. בעולם שלאחר שבעה באוקטובר, מחנכים יהודים הנמנעים או מסרבים לאתגר את עצמם עם עקרונות אלו יהיו בבחינת טעות אסטרטגית נוספת של העם היהודי.

המחשבות האישיות שלי

ג'ף כהן

מנהל מחלקת זהות יהודית וקהילה בבית הספר "הרצליה" בקייפטאון, דרום אפריקה

שבעה באוקטובר היה יום ששינה את העולם כפי שלמדנו להכיר אותו. האירוע הקטסטרופלי הזה לא רק שינה הכול לישראלים, הוא גם שינה הכול ליהודים בכל העולם. לא היה זה אירוע ישראלי, כי אם אירוע יהודי.

בתוך ימים, במקום שהעולם יגנה את חמאס על הטבח הברברי והמפלצתי שביצע בעמנו, התחלנו לראות את העלייה הגדולה ביותר באנטישמיות מאז השואה. אכן, בגלל הרשתות החברתיות, אני חושב שהתופעה הייתה נרחבת יותר מאשר בזמן השואה. לדוגמה, במדינות שבהן יהודים חשו בטוחים, הם הפכו פתאום למטרות להתנהגות אנטישמית בוטה ולעתים קרובות גם אלימה.

ניו יורק, לונדון, פריז, מלבורן, טורונטו, לוס אנג'לס, מונטריאול, דבלין, גלזגו וכמובן, ממש כאן בחצר האחורית שלנו בקייפטאון, ערים שבהן יהודים שגשגו וחשו שייכים, הפכו לביצות של שונאת יהודים שלא נראתה מאז שנות ה-30 וה-40 של המאה הקודמת.

אחרי שאחינו ואחיותינו בישראל נרצחו, הושחתו, נאנסו ונשרפו וראשיהם נכרתו, העולם סירב להאמין או פשוט לא היה לו אכפת. למה? פשוט בגלל שהם יהודים, ויהודים לא חשובים. העולם הראה עכשיו את פניו האמיתיים.

1,200 ישראלים נטבחו בשבעה באוקטובר ויותר מ-230 חטופים נלקחו לתוך עזה. היום יש עדיין 136¹ חטופים במנהרות בעזה, כולל גברים, נשים, קשישים, פעוטות וגופות. ואז, בנוסף לכל אלה, שר החוץ שלנו מתקשר למנהיג חמאס איסמעיל הניהי ונוסע לאיראן לשמוח לאיד עם אותם אנשים הקוראים להשמדת ישראל והעם היהודי. הנשיא שלנו עמד מחויך ומצחקק עם שריו, לבוש כאפייה, והכריז לעולם למי שמורה הנאמנות שלהם. כגודל הציפייה כך גודל

האכזבה ממנו.

ובאילו זה לא הספיק, זמן קצר לאחר מכן הגישה דרום אפריקה תביעה נגד ישראל בבית הדין הבינלאומי לצדק, בטענה שישראל מבצעת רצח עם, בעוד האמנה עצמה של חמאס קוראת להשמדת העם היהודי. האירוניה קפצה מהחלון.

דרום אפריקה, המדינה שלנו, העזה לתבוע את ישראל בבית הדין הבינלאומי לצדק כשהמצב בדרום אפריקה עגום כל כך. כמו בדיחה גרועה במיוחד, לממשלת ה-ANC (מפלגת הקונגרס הלאומי האפריקני) המושחתת מבחינה מוסרית יש עזות המצח לעשות זאת. שוב הממשלה שלנו בחרה בצד הלא נכון, ותישפט בהתאם לכך עם חלוף הזמן.

בכנס נשאלנו כך: "איפה התחיל המסע שהביא אתכם לכאן היום?"

המסע שלי התחיל בשבעה באוקטובר, זמן קצר לאחר שהעולם התוודע לזוועות שבוצעו על ידי חמאס. השתתפתי בפגישת חירום עם יושב הראש שלנו ועם ועד שליחי הקהילות וה-CSO (ארגון ביטחון קהילתי) כדי לתכנן איך לשמור על ביטחונם של ילדינו, בידיעה ששנאת תומכי חמאס והפרו-פלסטינים תצוף פעם נוספת.

כל אירוע שמתרחש בישראל מהדהד ברחבי העולם ושונאי ישראל ויהודים בקייפטאון תמיד ממהרים לנצל את המצב.

כך התחלנו לתכנן כיצד להגן על בני חסותנו ולמצוא דרכים להתמודד עם המצב ועם הזעם, הפחד והחרדה שהיו מנת חלקה של קהילתנו.

כולנו הסכמנו שלא נבטא את מחשבותינו, רגשותינו והנחישות שלנו לשמור על ביטחון קהילתנו מחוץ לקהילת בית הספר ובעלי העניין. ניסינו לא להביע בציבור את הכעס שלנו ואת הסולידריות שלנו עם ישראל, אך גישה זו גרמה בתורה לבעיות חדשות, כשרבים מבעלי העניין ומבוגרינו ברחבי העולם הרגישו שאיננו מראים מספיק את המחויבות והסולידריות שלנו כלפי ישראל.

מה שהם לא הבינו היה הלחץ האדיר שאנחנו כבית ספר נאלצנו להתמודד איתו, לרבות איומים ממשדר הרישום המחוזי להסיר את הרישום של בית הספר שלנו. משתתפים בהפגנות פרו-פלסטיניות צעקו לעברנו במגפונים דברים איומים, למשל שבית ספרנו מגייס חיילי צה"ל כדי לרצוח תינוקות פלסטינים בעזה.

האופן שבו האנשים האלה מעוותים את המציאות מדהים אותי ורק מגביר את תחושות הכעס והתסכול שלי ואת הרצון העז שלי לעשות משהו מלבד ענידת "הקולר" הישראלי סביב צווארי. הרגשתי קרוע בין הצורך לשמור על ביטחון ילדנו בכל מחיר ובין הצורך לעשות משהו מוחשי.

בימי המשלחת דיברנו על הסיפור היהודי והנרטיב היהודי. הנרטיב היהודי עוסק רבות בהיותנו עם מדוכא אשר עבר מלחמות, הגליה, אסונות, פוגרומים והשואה. לא כדאי לנו להנציח את הנרטיב הזה או להגיב לו. אנחנו צריכים לעמוד איתנים, נחושים באמונה שיש לנו הזכות למדינה יהודית, הזכות להיות ציונים והזכות לקיים את דתנו בביטחון.

עלינו לבנות מחדש את הנרטיב שלנו. אנחנו חייבים לנצל את ההזדמנות לשנות את הנרטיב הזה. אנחנו צריכים להפסיק להיות כל כך ממוקדים בטרגדיות שלנו.

המשלחת לישראל נתנה לי את ההזדמנות להביע את הסולידריות שלי. היא העניקה לי את ההזדמנות לראות דברים במו עיניי, לעמוד באתרים שנטבחו בהם אזרחים. היא נתנה לי את ההזדמנות

להיפגש עם עמיתים מ-12 מדינות, להבין את הסוגיות שהם מתמודדים איתן ולנהל עמם שיחות שעזרו לי להשיג פרספקטיבה על האופן שבו העולם היהודי מתמודד עם המלחמה.

הגעתי לישראל בהרגשה עמוקה של בדידות ובידוד, יהודי מקייפטאון, בקצה אפריקה. כיהודי דרום-אפריקאי, התאכזבתי מממשלת ה-ANC, שבגדה בי כשהפגינה את נאמנותה לעם הפלסטיני ולחמאס עצמו.

פעמים רבות במהלך המשלחת הבעתי את הרגשות שלי בקרב הקבוצה והרגשתי תמיכה והקשבה מעמיתיי.

האם זה שינה את הרגשות וההשקפות שלי? לא באמת. אני עדיין מרגיש שאנחנו בזירה שונה לחלוטין מרוב המדינות המערביות, שממשלותיהן תומכות באופן פומבי בישראל ובזכותה להגן על עצמה ואכן להתקיים כמדינה יהודית.

השיעור החשוב ביותר שלמדתי בזמן המשלחת הוא המשימה שלנו כאנשי חינוך – להוביל ברוגע ובביטחון, לעמוד זקופים ונחושים וללא פחד בתמיכה שלנו בעם ישראל ובסולידריות עמו, ולהיות קרן אור בקהילתנו הקטנה בקייפטאון.

כאנשי חינוך משימתנו היא להבטיח שהתלמידים שלנו לומדים את ההיסטוריה של העם היהודי, של החברה היהודית; לדעת ולהבין את העובדות ההיסטוריות של ישראל התנ"כית ושל ישראל המודרנית; ללמד את ילדינו איך לעמוד לצד ישראל, איך להציג את הצד של ישראל לאותם אנשים המתנגדים לנו ויוצרים עובדות משלהם.

בה בעת, עלינו להבטיח שתלמידינו מבינים שלצידינו בישראל חיים אנשים שיש להם צורך אמיתי להרגיש בטוחים ומוגנים ולנהל חיים נורמליים ושמיחים. לישראלים ערבים, בדואים, דרוזים, מוסלמים ונוצרים ולפלסטינים רבים יש רצון עמוק לחיות לצד ישראלים יהודים במדינה פורחת בשלום ושגשוג.

לסיכום, עלינו להמשיך ללמד את ילדנו להיות יהודים גאים ואזרחים מוסריים וישרים שמבינים את תפקידם בחברה ויכולים לתת תרומה ערכית לעולם כולו.

יום חמישי ה-8 בפברואר

הוספתי את הפסקה הזאת לאחר קריאת המאמר ב-Middle East Eye של מהדורת 8 בפברואר 2024. אני מרגיש נבגד וכעוס בעקבות הטיפשות וחוסר האחריות של שלושת בוגרי "הרצליה" אשר השתלחו בבית הספר, המציאו עובדות וסיכנו את חייהם של הילדים, הצוות וההורים שלנו. זה כל כך עצוב לראות איך האידיאולוגיה של אותם צעירים עיוותה את מחשבתם עד כדי כך שהם לא שומעים, או לא רוצים לשמוע, את העובדות האמיתיות.

אין לי שום בעיה עם התמיכה שלהם בחיים טובים יותר לעם הפלסטיני. גם אני מייחל לפתרון של שלום שיסיים את הסכסוך במזרח התיכון כך שיהודים ופלסטינים יוכלו לחיות זה לצד זה בשלום ובביטחון.

כן יש לי בעיה עם התמיכה שלהם בארגון טרור שהאמנה שלו דורשת השמדה מוחלטת של ישראל ושל העם היהודי.

איך הילדים האלה לא רואים את מה שחמאס עשה כשחדר לישראל? האם הרצח, האונס, ההשחתה וההרס נשכחו? או שאולי הם מתעלמים מכל אלה, או לא מאמינים להם? איך מישהו עם שמץ של מוסר יכול שלא להזדעזע מחוסר האנושיות של חמאס בשבעה באוקטובר?

האם נכשלנו כמחנכים במשימתנו ללמד את הילדים האלה את העקרונות הבסיסיים של כבוד, מוסר, אצילות ואמפתיה?

האם הוריהם נכשלו במשימתם לגדל אותם כאנשים מן השורה, אנשים שהם יכולים להתגאות בהם?

האם הם חושבים שייחסך מהם השיח האנטישמי ופרצי השנאה כלפי יהודים?

אין לי תשובות לשאלות האלו ואני מנחש שלעולם לא יהיו לי, אבל הנחישות שלי להמשיך לעשות את מה שאני עושה כאיש חינוך יהודי לא נחלשה. למעשה, היא רק התחזקה.

עם ישראל חי

מעבר לתחומי הבלבול והייאוש

שלוש מחשבות על חינוך יהודי לאחר השבעה באוקטובר

פרופ' דניאל פיינשטיין

דיקן מדעי היהדות ב"אוניברסיטה העברית" במקסיקו סיטי, מקסיקו

1 | גם אם אנו מבלבלים, כמנהיגים חינוכיים אין לנו הזכות לשתוק

אנחנו מוצאים את עצמנו במצב של סחרחורת ובלבול, נלחמים לתפוס את אירועי שבעה באוקטובר והמשמעות העמוקה שלהם. התבוננות בהם ממרחק של זמן הכרחית כדי לקבוע אם הם מסמנים פרק חדש בהיסטוריה היהודית או בהיסטוריה של מדינת ישראל שאיננו מצליחים להבחין בו כעת. נכון לעכשיו, חוסר הוודאות משתלט עלינו כשאנו מנסים להבין אם מדובר באירוע חד-פעמי או בחלק מרצף של מלחמות וסכסוכים שהתפתחו מאז היווסדותה של מדינת ישראל. בדמעות ובכאב, אנו מתמודדים עם התוצאות של מתקפה ערמומית ואכזרית, שפעם נוספת העמידה את פגיעותנו בחזית התודעה המשותפת שלנו.

באותה מדינה ממש, שנולדה כדי לעקור מן השורש את הפגיעות היהודית, אנחנו נאבקים כעת עם פרוקס מהותי — פגיעות מתמשכת, החוצה את גבולות ישראל ונוגעת במספר רב של קהילות בתפוצות נוכח העלייה המטרידה בדברי השנאה ובאנטישמיות. תחושות של שבריריות, נטישה ובדידות קיומיות מחלחלות לתודעה המשותפת שלנו.

בו בזמן, עולה תחושת קרבה עמוקה וחזקה; תחושה של "כלל ישראל" מגלמת את "ברית הגורל" הקושרת את ישראל עם התפוצות. האם אנחנו המומים כי טיפחנו השקפת עולם דמיונית, אופטימיות פשוטה שקרסה תחת משקל ההיסטוריה? כיצד היינו עיוורים לריבוי התהליכים ההרסניים הסמויים, שצמחו בשקט ולאורך זמן? השאלות האלה מרחפות מעלינו, מאתגרות אותנו להעריך מחדש את נקודות המבט שלנו ולהתמודד עם המציאויות המורכבות אשר מעצבות את עולמנו.

אכן, המצב הכואב הזה משמש כקריאת השכמה ומשליך אותנו אל מחוץ לתחום משאלת הלב.

האתגרים של היום לא רק מסמנים את הכישלון של ההנהגה ושל אלו הנמצאים בעמדות כוח ברמות השונות, אלא גם מדגישים את התהוותה של מנהיגות יוצאת דופן שצמחה משורשי החברה והקהילות. הדיכוטומיה הזאת מקדמת הערכה מחדש של הציפיות שלנו וקוראת להבנה עמוקה יותר של המורכבויות הפנימיות בנוף המתפתח של היחסים הבינלאומיים.

אנחנו מתבלבלים בניסיון להרכיב יחד את הפאזל של עולמנו. אנחנו קודם כול צריכים לבנות את הנרטיב האישי שלנו שיסביר מה קרה ומה המשמעות של אירועים אלה בחיינו לפני שנוכל להציע נרטיבים לעמיתים ולתלמידים שלנו.

הנרטיב הזה מתפתח דרך שיח השזור מהחוויות האישיות שלנו, מתפיסות ומתובנות ומשיחות עם עמיתים וחברים. באופן אישי, הצטרפתי למשלחת לישראל עם קבוצה יוצאת דופן של עמיתים ממדינות שונות מילאה תפקיד מרכזי בעיצוב ובהגדרה של הנרטיב שלי.

כמנהיגים חינוכיים אין לנו הזכות להישאר אדישים או משותקים. הציפייה מאיתנו בקהילות החינוכיות גדולה בהקשר זה, והלגיטימיות שלנו כמנהיגים תיבחן בשעה הזאת לפי התגובות שלנו. עלינו לנסח חזון, שלמרות זמניותו וחלקיותו יאפשר לנו להדריך ולהכווין את הקהילות והמוסדות שלנו בזמנים הסוערים וחסרי הוודאות האלה.

2 | עלינו לפתח פרספקטיבה ארוכת-טווח כדי להבין טוב יותר את ההווה, מבלי ליפול לתוך ייאוש או אופטימיות כוזבת

אנו נדרשים לטפח פרספקטיבה רחבה, ארוכת טווח, אם ברצוננו להשיג הבנה עמוקה יותר של ההווה, היורדת לפרטים הקטנים שלו. גישה זו מאפשרת לנו להתעלות מעל התנודות והאתגרים המיידיים ומציעה הקשר רחב יותר לפרשנות ולהערכה של האירועים העכשוויים. על ידי אימוץ עדשה היסטורית המשתרעת על פני מאות ואלפי שנים, אנו זוכים בתובנות לגבי דפוסי פעולה, מורכבויות וחוסן תמידיים המושרשים בהווה היהודית.

פרספקטיבה ארוכת טווח זו משמשת משקל נגד לקיצוניות של ייאוש או אופטימיות כוזבת. היא מעודדת הערכה מציאותית ומדודה של המצב הנוכחי ומובילה להבנה שההיסטוריה פרושה על פני סדרה של מחזורי גאות ושפל, מפלות והישגים. דרך עדשה זו, אנחנו יכולים לנווט טוב יותר דרך האתגרים של ההווה, עם תחושה של פרספקטיבה רחבה יותר והערכה עמוקה יותר לרוח השורדת של העם היהודי.

3 | חינוך לחוסן וכבוד

לפני 30 שנה, הגדיר פילוסוף המדע והחינוך, ישראל שפיר, את מטרות החינוך היהודי מנקודת המבט של התלמיד:

”לחשוף את הילד היהודי לתרבות, להיסטוריה ולמורשת הרוחנית של העם היהודי; לעזור לילד ללמוד את האמת על ההיסטוריה, הזהות והקיום היהודיים ולסייע לו להתמודד עמם; לבצר את כבודו של הילד כיהודי ולאפשר לו לקבל את הממד היהודי בחייו ולהיות יצירתי בו”.

אני מאמין שכיום מטרות אלו דחופות יותר מתמיד וצריכות לחדור לכל היבט של מערכת השיעורים של מוסדות החינוך שלנו.

התעמתות עם האמת לגבי הקיום היהודי כרוכה בהתייחסות לאתגרים היסטוריים, כולל תקופות של רדיפה, אפליה והגליה. התעמתות כזו גם כוללת את ההבנה של הסוגיות העכשוויות שניצבות בפני הקהילה היהודית, כגון אנטישמיות ומתחים גיאופוליטיים. הידיעה הזאת נותנת לילדים את הכלים לנווט דרך המורכבויות של העולם ועדיין לשמור על תפיסה עצמית חזקה ומכובדת.

מבעד לבלבול ולכאב קשה לנו לזהות נתיב ברור שיש לפסוע בו, אבל אנחנו מאמינים שכאנשי חינוך, כל אחד מאיתנו מחזיק בתפקיד מרכזי בניווט בתוך הרגע המאתגר הזה. אולי איננו בטוחים לגבי המשך הדרך, אך אנו נותנים אמון בחשיבות של תרומה משמעותית בזמנים קשים אלו.

בספר דברים קיים המסר המחזק: "חֲזָקוּ וְאִמְצוּ אֶל־תִּירְאוֹ וְאֶל־תַּעֲרָצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי | יְהוָה אֱלֹהֵיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יָרָפֶךָ וְלֹא יַעֲזֹבֶךָ" (ל"א, ו').

מילות העידוד העל-זמניות האלה שמשה אומר ליהושע נוסכות בנו חוסן ואומץ לב. הן מתעלות מעל גבולות הזמן ומעוררות כוח להתייצב מול אתגרים. הביטחון העמוק בנוכחותו היציבה והמתמשכת של האל מחזק את הקריאה המבקשת שנעמוד איתנים. המסר הנצחי הזה, הנשמר במילים אלו, משמש כמגדלור על-זמני של אומץ, המהדהד לאורך הדורות.

מחשבות על כנס החינוך היהודי הבינלאומי

ינואר 2024

ד"ר גיל גרף

מנהל "BJE: בוני החינוך היהודי", ארה"ב

משלחת הסולידריות של הנהגת החינוך היהודי העולמית, ששהתה בישראל מ-29 בינואר ועד 1 בפברואר 2024, הותירה אותי מהרהר באתגר הלא פתור, שהיטיב לבטא אחד העם לפני יותר מ-125 שנה. מעט לאחר הקונגרס הציוני הראשון (1897), כתב אחד העם כי ראה בציונות של הרצל — אשר נולדה מאנטישמיות – תנועה המבקשת למצוא מזור למצבם של יהודים כפרטים. בעיניו של אחד העם הסוגיה המהותית והדחופה יותר לעסוק בה הייתה המשבר הרוחני שעבר על היהדות בשלהי המאה ה-19.

אחד העם, שחי בנקודת מפנה של שחיקת הנורמות היהודיות המסורתיות בקרב יהודים מזרח-אירופאים (כולל אלה שהיגרו למדינות מערביות), דמיין שגם ללא מדינה "התיישבות גדולה דיה של יהודים העובדים ללא הפרעה בכל ענפי החברה" בארץ ישראל תיתן (בדרך כלשהי) ביטוי ל"רוח היהדות". "ומן המרכז יבוא אז רוח היהדות אל כל היהיקף הגדול, אל כל קהילות הגולה, להחיותן ולשמור על אחדותן הכללית" ("המדינה היהודית והבעיה היהודית" 1897, עמ' 267). חלומו של הרצל, על כך שכוחות העולם יכירו בשאיפות הלאום היהודי, התממש בדרך מרשימה (אם כי האנטישמיות לא נעלמה עם היווסדותה של המדינה היהודית, ושבעה באוקטובר והשלכותיו מוכיחים שגם אחרי 75 שנה, ישראל אינה מצליחה להסתמך על עצמה באופן מלא מבחינת שמירה על ביטחון אזרחיה). ואולם, מה לגבי חזונו של אחד העם לפתרון של מה שהוא ראה כמשבר הרוחני של היהדות?

באופן מעניין, אחד האתגרים שבהם אני נתקל דרך קבע בביקוריי בישראל שעוסקים בחינוך הוא המסע (בשם כזה או אחר). בישראל, לזיהוי ולטיפול תודעה יהודית. מה המשמעות של "תודעה יהודית" ואיך מלמדים אותה? מהו, לדוגמה, האתוס היהודי שבתי הספר הממלכתיים עשויים (יכולים או צריכים) ללמד? למרות תחיית השפה העברית ופריחת הספרות העברית, המוזיקה המופלאה והיצירה

האמנותית, הניווט הרוחני שעליו מצביע אחד העם מציג אתגר מתמשך.

הסוגייה של זהות יהודית ומשמעותה לעם היהודי בן זמננו עלתה במגוון דרכים בהקשר של משלחת החינוך העולמי. מלבד יוזמות "בשטח" בישראל (מהמועצה לחינוך ממלכתי-עברי, מרכז מנור מבית יוזמת המאה, בית הספר "פופ אפ" של "מבוע" וקרן אפלכאום ועד "מרכז קורת לציוויליזציה יהודית"), עלה נושא השליחים והאופן שבו התודעה היהודית שלהם מושפעת מהמפגש עם קהילות יהודיות אחרות. אותם שליחים, בתורם, מעניקים או מעשירים ממד של התודעה היהודית של היהודים בחו"ל שאיתם הם נפגשים. הבעיה שעליה מצביע אחד העם לא תיפתר בבידוד, והתרופה לא תזרום בכיוון אחד מכתובת מרכזית: זהו אתגר יהודי עולמי.

מיכה גודמן העיר: "יהדות היא השיחה המתמשכת של יהודים". לדעתו, "תנאי מקדים אחד של הצטרפות לשיחה כלשהי היא הכרה בסיסית של ההקשר. אם אנחנו רוצים לקחת חלק בדיון פוליטי, עלינו להכיר את ההקשר הפוליטי, ואם אנחנו רוצים לקחת חלק בדיון מדעי, חובה עלינו להבין משהו לגבי המדע. וכדי להצטרף לשיח הרב-דורי על יהדות, יהודים צריכים להכיר את הקשריו" (גודמן 2020, עמ' 90-91). נקודת המוצא של החינוך התרבותי היהודית היא חינוך יהודי (שהוא עצמו רב-ממדי). בהיעדר חינוך יהודי, לא נותר אלא לתהות כמה זמן תחושת הערבות והאחריות המשותפת — המוחשית כל כך לאחר שבעה באוקטובר - תימשך.

כנס החינוך הבינלאומי שימש תזכורת לערך שיש למפגשים בין יהודים החיים בקהילות מגוונות בהעמקת השיח שאליו מתייחס גודמן. אחד העם בוודאי היה מאשר התאגדות של אנשי חינוך יהודים מ-11 מדינות מחוץ לישראל, עם אנשי חינוך ישראלים, בכנס שנערך בירושלים על ידי גופי חינוך מישראל, במטרה לדון בשאלות עכשוויות של זהות וחינוך יהודיים. תרומותיו לשיח ממשיכות לאתגר אותנו, עם התקרבותנו לרבע השני של המאה ה-21.

להוליד מנהיגים חינוכיים

ד"ר ג'ואן גרינוואי

מנהלת "המכון ללימודי יהדות של לונדון", הממלכה המאוחדת

כפי שנהג לומר מורי, הרב זקס זצ"ל: "אופטימיות היא מידה פסיבית, ותקווה – אקטיבית. לא נדרש אומץ כדי להיות אופטימיים, אבל יש צורך באומץ רב כדי לקוות". אנשי חינוך, כפי שראינו שוב ושוב במהלך ימי המשלחת שלנו, הם אנשים של תקווה. הם אנשים שלא רק מסתכלים אל עבר העתיד, אלא גם בונים אותו באמצעות התלמידים בכך שהם מעניקים להם ומשרישים בהם השראה ותקווה. צוותי החינוך שדיברנו איתם מגלמים את החוסן הנפשי ואת העקשנות המאפיינים את הרוח הישראלית, אבל גם את החיוביות להביט מעבר לטראומה הנוכחית שלהם ולהתרכז בבניית העתיד.

עתיד המעורבות היהודית חייב להיות עתיד של זהות חיובית, הבנויה לא על שקיעה במחשבות על אנטישמיות, אלא על טיפוח אהבה כלפי העם היהודי בישראל ומסביב לעולם. כפי שנאמר לנו על ידי זוהר רביב, סמנכ"ל חינוך בינלאומי ב"תגלית": "הגוף היהודי לא יכול להתקיים מתפריט של טרגדיות". שבעה באוקטובר הוא הפרעה בסיפור שלנו, הוא לא הסיפור עצמו. למדנו כי השואה לא הייתה בסיס חזק לזהות יהודית חיובית. במקום זאת, אנחנו צריכים הבנה של ההיסטוריה הגאה ושל ההווה התוסס שלנו, ואמונה בגורל המשותף שלנו.

המורים ואנשי החינוך שלנו הם המחזקים את המעורבות היהודית והחיבור לישראל דרך לימוד ההיסטוריה והמסורת והקניית גאווה יהודית ותחושה של עמיות – שייכות לעם (peoplehood). LSJS, בית הספר ללימודי יהדות של לונדון (לשעבר Jews College), הארגון שיש לי הזכות להוביל, מתרכז כבר 170 שנה בבניית מנהיגים חינוכיים. אנחנו מפעילים תוכניות להכשרת מורים הכוללות הכשרות מקצועיות רשמיות, יוזמות לפיתוח מורים ותארים בחינוך יהודי. אני רואה בכל יום עד כמה המורים האלה מסורים לעתיד של עמנו.

חויית המפגש עם כל כך הרבה אנשים מעוררי השראה בישראל איששה את מה שכבר ידעתי לגבי הערך החיוני של מורים בקהילה שלנו והחשיבות שבהגברת ההשקעה והתמיכה בהם, כמנהיגים במלוא מובן המילה ושומרי העתיד של קהילתנו.

מאז השבעה באוקטובר רבים מאיתנו חשו מוצפים. אחת המסקנות העיקריות שלי מימי המשלחת, היא שאף שיש הרבה מה לעשות, מהסברה ברשת דרך שדולות פוליטיות ועד מאבק באנטישמיות – אין זה מתפקידנו. התפקיד שלנו בהכשרת מנהיגים חינוכיים מעוררי השראה חיוני באותה מידה, אם לא יותר, לשמירה על הביטחון העתידי של הקהילה שלנו.

אין דבר יותר עוצמתי מהשרשת אהבת העם היהודי בדור הבא. לשם כך עלינו לגייס את כוח האדם המתאים, במיוחד אנשים עם כישורי מנהיגות, שלרוב מתפתחים במשך שנים במסגרת השתתפות בתנועת נוער. עלינו לספק להם מיומנויות פדגוגיות מקצועיות כדי שימלאו את תפקידם ביעילות, ולתמוך בהם ולטפח אותם עד כמה שרק ניתן. מעל הכול, אנחנו צריכים ליצור שינוי תרבותי שבעקבותיו נוקיר את המורים ואת אנשי החינוך שלנו על התפקיד המכריע שאותו הם ממלאים.

לבי במזרח ואנוכי בסוף מערב

שינויים הכרחיים בחינוך לישראל ובחינוך לאזרחות לאחר ה-7 באוקטובר

ד"ר דן הלד

ראש תוכנית ב-"UJA הפדרציה של טורונטו", קנדה

במהלך שלושת החודשים הראשונים שלאחר שבעה באוקטובר, סבלה אחת מהבנות שלי מנדודי שינה. בתי, ילדה נבונה עם מודעות עצמית, אמרה כי היא חוששת לגורל ישראל. הסבים שלה, שגרים בישראל, היו איתנו בשבעה באוקטובר. היא ראתה את הימים הראשונים של המלחמה דרך עיניהם ודאגה להם כשהם שבו לביתם. בבית הספר היא נקשרה לניבה, אשר הגיעה לטורונטו בחיפוש אחר חוף מבטחים ולמדה בכיתה של בתי עד שחזרה לישראל בדצמבר. היא ידעה שניבה ומשפחתה הגיעו לטורונטו כדי להיות מוגנים מכל סכנה, ופחדה כשהם שבו לישראל. נוסף לכך, בכל יום, כשבתי הלכה בדרך לתחנת הסעת התלמידים, היא חלפה על פני פוסטרים של "אנשים נעדרים" עם תמונות החטופים. בתי פחדה מהמלחמה בישראל, מחטיפות וממה שיקרה למדינה שהיא אוהבת כל כך.

בחודשים הראשונים למלחמה כתבתי על הדרכים שבהן נצטרך לחשוב מחדש על לימודי ישראל. ב-25 השנים האחרונות התמקדו לימודי ישראל בבית ספרנו בבניית חיבור לישראל. שמנו דגש על מפגש, הבאנו ש"שיניים" (מתנדבים בשנת שירות) לבתי הספר שלנו ושליחים למחנות הנוער שלנו ועזרנו לילדים "לחבק ולהיאבק". כל אלה ממלאים תפקיד משמעותי במיקוד היחסים של קהילתנו עם ישראל — ובתי היא סיפור הצלחה של חינוך זה. היא אוהבת את ישראל ודואגת לשלומה.

לאחר שבעה באוקטובר, לעומת זאת, אנחנו צריכים לשדך בין המטרות הרגשיות המוזכרות לעיל עם עוד זוג מטרות: ידע והעצמה. אנחנו צריכים לטפח דור של יהודים צעירים שמכירים את ישראל, את ההיסטוריה שלה, את דמויותיה ואת סיפורה. החיבור לישראל של יותר מדי יהודים צעירים מבוסס על אהבה לאנשים, בלי עמודי התמיכה של הכרת ההיסטוריה והסיפור. בצורה דומה, אנחנו חייבים לבנות קהילה שישראל מועצמת בה — ושיכולה לפעול על בסיס הידע שלה ואהבתה

לישראל. לשם כך אפשר לפעול בדרכים רבות: לדבר בעברית, לנסוע לישראל, לקרוא עיתונות וספרות ישראליות או להצטרף למאמץ ההסברה למען ישראל.

בימים הראשונים של המלחמה, הרגשתי שאנחנו צריכים לדמיין מחדש את מטרות החינוך לישראל בבית הספר כדי לאזן בין ידיעה, הערכה ועשייה. ואולם, בחודשים שחלפו מאז הוסט מוקד הדאגה של בתי ישראל לטורונטו. מאהלי מחאות באוניברסיטאות; הפגנות פלסטיניות בשכונות יהודיות, כולל מחוץ לבתי כנסת; ירי בבית ספר וניפוץ חלונותיהם של שלושה בתי כנסת – כל אלה הובילו לשינוי אקלים דרמטי בקהילה המקומית שלנו. בחודשים שלאחר שבעה באוקטובר, דיווחים על פשעי שנאה זינקו ביותר מ-200 אחוז.

כשגדלתי, ראיתי באנטישמיות אתגר מעידן אחר. זה היה הסיפור של ההורים שלנו והסבים שלנו, שהיגרו ממדינות אחרות, או הסיפור של המהומות האנטישמיות בפארק כריסטי פיטס בטרונטו בשנת 1933. אנטישמיות לא הייתה הסיפור שלנו. חיינו בפסיפס תרבותי שנולד מהמדיניות הרב תרבותית של קנדה. העיר שלנו הייתה "טורונטו הטובה", מקום שבו שיעורי הפשיעה היו נמוכים ופשעי השנאה נדירים עוד יותר.

ואולם, היום אנחנו צריכים לשנות לא רק את החינוך לישראל, אלא גם את החינוך האזרחי שלנו. אנחנו צריכים לצייד את הקהילה בכלים שיעזרו לה לעמוד איתנה מול פני השנאה. ביום ראשון הקרוב הקהילה היהודית של טורונטו תקיים את ה"צעדה עם ישראל" השנתית שלה בפעם ה-55. אני זוכר שצעדתי בה כשהייתי ילד ואני גאה לצעוד בה כיום עם ילדיי, אלא שהשנה נצעד דרך הפגנה נגדית גדולה. "צעדה נגד ישראל" מתוכננת לחסום את המסלול שלנו, ומשתתפים מתכננים לקרוא לנו כובשים רוצחי עם ולהשוות אותנו לנאצים. הם יצעקו, הם יקראו קריאות, דבריהם יהיו מלאי רעל. הילדים שלי יראו שלטים, ישמעו קריאות ויתוהו מה המשמעות של רב-תרבותיות בעולם הסדוק של היום. באירוע שאמור להיות חגיגה של גאוה יהודית, הם יתעמתו עם אלה ששונאים אותנו.

בימים הראשונים שלאחר שבעה באוקטובר, סבבו מחשבותיי סביב הדרכים שבהן אנחנו צריכים לתת כלים חדשים למורים ללימודי ישראל, כדי ליצור דור של ילדים שמכירים את ישראל, אוהבים את ישראל ומועצמים לפעול למען ישראל. העבודה הזאת חיונית. עם זאת, כעת משהשנאה שפעם הייתה מבודדת במזרח התיכון זלגה לרחובות עירנו, אני מבין שאנחנו צריכים גם כלים חדשים לחינוך האזרחי שלנו, כדי לאפשר לילדים יהודים למצוא היגיון בלגדול בחברה שבה יותר מדי פעמים השנאה מנצחת את הסובלנות, ושבה היריבים שלנו ינסו לנרמל את הזהות והערכים שלהם. השילוב בין שני פרויקטי השינוי האלה הוא שייצור את החוסן שלו אנו זקוקים בתפוצות בעולם שלאחר שבעה באוקטובר.

ללמוד למצוא את המילים כאשר "אין מילים"

ד"ר מרים הלר שטרן
פרופסור עמיתה לחינוך ומנהלת בית הספר לחינוך ב"היברו יוניון קולג", ארה"ב

בארץ הלוהטת הזאת המילים צריכות להיות צל - יהודה עמיחי, "שיר אהבה"

הבת שלי לומדת בכיתה ד' בבית ספר יהודי בלוס אנג'לס. לא מזמן היה לה מבחן באוצר מילים על מאה מילים בעברית. לשנן אותן במדויק הייתה משימה מרשימה.

אני אמריקאית ובוגרת בית ספר כזה, שהיה הבסיס לחיים שלמים של לימודי יהדות. יש לי אוצר מילים עברי ויהודי רחב ועמוק שהתחלתי לבנות מאז ילדותי. עם זאת, כששהיתי בחברת עמיתים ובני משפחה בישראל בינואר 2024, גיליתי שאני לא מסוגלת למצוא את המילים הנכונות, בכל שפה שהיא, ולעכל את העומק והמורכבות התהומיים של מה שפגשתי. מה המילה שמתארת אותך כשאת מרגישה שבורה לרסיסים ועם זאת איכשהו שלמה? מלאת נחישות אך ריקה עד בחילה בקרבייך? איך מתארים את החוויה של ייאוש פנימי שצף על גבי תקווה חסרת פשרות? של מי שמותשת אך נחושה להמשיך? המשכנו לנסות למצוא היגיון וליצור סדר בכאוס, אבל גילינו שאנו פשוט זקוקים להיות נוכחים: להקשיב, לספוג, לעכל.

יש את אלה שיטענו בכוחניות שהפעולה הדחופה ביותר היא ללמד יותר היסטוריה ויותר עובדות, באופן שיגן עלינו מפני אנטישמיות ומפני יריבותיה ואויביה של ישראל. ללא ספק, הקניית בסיס ידע יהודי ויכולת לנווט בשדה התקשורת של ימינו היא פעולה חיונית.

ואולם, כשהתחושה היא כאילו העולם שלנו הגיע לסופו, עלינו גם ללמד איך לנווט באומץ דרך חלקים שבתי ספר לא תמיד יודעים איך ללמד: איך להכיל את הטראומה, האובדן, הסתירות

הפנימיות, הבלבול, האחר. איך אנחנו יוצרים את כלי הקיבול לאותן חוויות אנושיות וכאובות? כשעמיתיי וחבריי מצפון אמריקה חוזרים מישראל ומתבקשים לתאר את החוויה, פעמים רבות הם אומרים: "אין מילים". אחרי שהם מביעים את ההסתייגות הראשונית הזאת, הם ממטירים מבול של מילים: מילים סותרות, צבעוניות, רב שכבתיות, רגשיות. מילים אלו אינן מפוסקות בנקודות פסיביות – מלווים אותן רק סימני שאלה, סימני קריאה ושלוש נקודות שמזדנבות להן, ללא סיום, ללא מסקנה. אנחנו צריכים ללמוד "שפות" כדי לבטא את מה שקורה לנו, את מה שאנחנו מקווים להשיג ואת מי שאנחנו יודעים שאנחנו כעם. נסעתי לישראל עם משלחת של עמיתים אקדמאים ומנהיגים קהילתיים מהיברו יוניון קולג' – המכללה למדעי יהדות, במטרה להעביר זמן איכות עם עמיתים, תלמידים ובוגרים ישראלים. אנחנו רגילים לשיח אקדמי פוליטי, להרצאות בהיסטוריה ולתדרוכי מומחים. בניגוד לכך, נדהמתי לגלות כיצד תפילה, סיפורים, שירה, צילום ואומנות התגלו ככלים הטובים ביותר לתקשר את הערכיות הרגשית של החוויות והכמיהות שהיינו צריכים להבין. תמונות, מטאפורות וסיפורים אישיים עזרו לנו לגשת למציאויות חדשות שהיו לפעמים משנות תודעה ושוברות לב. הביטוי ברחבי ישראל ותראו פריחה משגשגת של מיצגי אומנות, מוזיקה, סמלים וסיפורים אישיים שמתקשים להיראות ולהעניק נתיב לחוסן נפשי.

מה נחוץ מבחינה חינוכית ברגע הזה בהיסטוריה? אנחנו צריכים להעניק ללומדים בכל הגילים הזדמנויות לרקום ביטויים יצירתיים לכדי תהליך של יצירת היגיון. אנחנו זקוקים לניסיון בהפיכת אוצר המילים שלנו לכלים של החלמה, התחזקות, הבנה ותמיכה. אנחנו יכולים ללמוד לכתוב פיוטים, לתעד את סיפורי שבעה באוקטובר, לשיר ניגונים (מנגינות שמאחדות וממרכזות אותנו), לפרש את המסרים השונים של מיצגי אומנות חזותית ולעסוק בטיפול באומנות ובכתיבה יצירתית, אם למנות רק מספר דוגמאות. זיכרון ויצירתיות הם מיומנויות חיוניות של ההיסטוריה היהודית. אל לנו לסגת למערכת לימודים המבוססת על פחד והגנה בלבד, פן נשכח את האסטרטגיות שנתנו לנו כוח להתמיד ולפעול לאורך הדורות מעבר לכל הציפיות.

"אך עלינו למצוא את המילים, כי מלבד מילים, כמעט אין כלום"

אריקה ב. הרשקוביץ

מנהלת בית הספר "מרטין בובר" בבואנוס איירס, ארגנטינה

נזכרתי בציטוט הזה במהלך הנסיעה חזרה לירושלים מדרום ישראל, שם היינו עדים לתוצאות הזדוניות של מה שקרה בשבעה באוקטובר. שוב ושוב, עלו המילים וצפו בראשי כמו תחינה, אף שלא הצלחתי לזכור מהיכן לקחתי אותן.

אולי משום ששתיקה הרעידה את עצמי הפנימי, המלא תמונות מהזוועה שהתפרצה בקיבוץ

כפר עזה.

או אולי בגלל שחורבן אירוע הנובה, פסטיבל שאמור לחגוג חיים, לא השאיר מקום בזיכרון.

או אולי עקב הרגשות שהציפו אותי כשנזכרתי בדבריה של מנהלת בית ספר באופקים, שלקחה

אחריות על הקהילה החינוכית שלה: אילו מתלמידה מתים? מי נחטפו? מי איבדו קרובי משפחה? ואיך להפוך סיפור של מוות לסיפור של גבורה, חיים והתגברות?

ופתאום, כשהתמונות החלו לשקוע, נזכרתי שזהו ציטוט מהרומן של לינדה אולסון, "סונטה

למרים". הוא מתאר את תהליך ההתאבלות של אב שאיבד את בתו. אכן, זהו סיפור של כאב ודיכאון. אבל

זהו גם סיפור של לידה מחדש וחזרה הדרגתית לצבעי החיים.

ייתכן כי עדיין אין לנו המילים הנכונות ומרחק הזמן המיטבי לנתח את השלכות שבעה

באוקטובר כי אנחנו בעיצומו של תהליך התאבלות. אבל אנחנו נמצא את המילים. אנחנו נמצא את

הנתיבים שיובילו אותנו מכאב לתקווה ולתקומה. זאת הייתה האפשרות היחידה של העם היהודי:

יורשים וקריינים של סיפור עם עליות ומורדות, עם גבעות ומדבריות, עם לבנים, שחורים, גוונים רבים

ושפע גרסאות, אבל תמיד סיפור של חיים, מוזיקה, טעמים והתגברות.

כדי לנוע בכיוון הזה, אני חושבת שעלינו לקבוע כמה נקודות התחלה, כסוג מפגש דיאלוגי בין:

- פרספקטיבה מקצועית ופרספקטיבה אישית. ניתוח אובייקטיבי אינו יכול להיות ניטרלי. אנחנו מעורבים עמוקות, הן מבחינה אישית הן מבחינה מקצועית.
- המקומי והעולמי. אנו שייכים למוסדות יהודיים שהם חלק מקהילה של מסגרות עבודה, שבתורן הן חלק מקהילה יהודית עולמית. אנו חולקים חלומות ומתמודדים עם בעיות משותפות. לבודד את עצמנו בבדידותן של קהילותינו רק ידלדל את שורותינו.
- ההיסטוריה וההווה. להשוות את אירועי שבעה באוקטובר עם נתונים מאירועים טרגיים אחרים בהיסטוריה של העם היהודי נראה, לכל הפחות, מסוכן.
- העבר הזה והגורל המשותף. הטרגדיות של עמנו אינן יכולות להיות ליבת החינוך היהודי ואינן יכולות להרכיב את החלק המרכזי של זהותנו.
- המרכז והשוליים. כל אחת מהקהילות היהודיות בעולם היא המרכז והשוליים בעת ובעונה אחת. עלינו ליצור קשרים טובים יותר עם ישראל למען מרקם חברתי יהודי חזק יותר. זה אומר להיות מסוגלים לדבר זה עם זה ולכבד הבדלים. עלינו לדבר על זהויות יהודיות ברבים ולא ביחיד.
- קהילות ישראליות ויהודיות ברחבי העולם. מה צריך להיות הקשר בין ישראל לתפוצות? ובין הקהילות עצמן? עלינו לבחון מחדש את הקשרים הללו ולטפח אותם לשגשוג, ללא ודאויות. חד צדדיות מדללת אותנו. שונות ועומק, לעומת זאת, מחזקים אותנו. עם ישראל חי.

"כל ישראל ערבים זה בזה" **לתקן ולחנך – משימה של עם שלם**

ג'ו טולידאנו

יועץ בכיר להתחדשות מנהיגותית ב-Praxis International פריז, צרפת

בסיפור המקראי ניתן לשער כי יהודה, שנדרש על ידי המשנה למלך מצרים להבטיח את חזרת אחיו כהוכחה ליושרה של המשפחה, קיבל תחילה את הסכמתו של בנימין. רעיון הערבות ההדדית במסורת של עם ישראל מגולם בביטוי "ערבים זה בזה", כלומר כל אחד ערב לחברו. בדרך מסוימת, חוזה האחריות מותנה בהסכם הדדי בין הערב ובין מי שערבים לו. יהודה מבטיח להחזיר את בנימין הביתה, ואילו בנימין יחלוק עמו את הדרך.

השפעת פוגרום השבעה באוקטובר על החינוך

מ-29 בינואר ועד 1 בפברואר 2024, שהינו בישראל בעקבות הטרגדיה הקולקטיבית האכזרית ביותר שאירעה למדינה מאז 1948. ביקרנו באתרי הנצחה ונפגשנו עם עדים. הוצגו לנו העובדות ודנו בהן זה עם זה ועם אנשים שונים בחברה הישראלית. נחשפנו לאבל ולמצוקה, למעשי גבורה, לחוסן נפשי. הפצע בגוף היהודי בישראל ומסביב לעולם עדיין שותת דם. השאלות רבות הן. זהו פרויקט שאנו משיקים בין אנשי חינוך ישראלים ובין יהודי התפוצות. עלינו לעדכן את תהליכי השיקום דרך תהליכים חינוכיים, ולעדכן את האופן שבו אנחנו מלמדים אחריות משותפת תוך שאנו מביאים בחשבון את שברון הלב.

הפגישה עם משפחות החטופים הייתה הרגע היהודי ביותר בסמינר, כי היא החזירה אותנו לתכלית הקיום של המחויבויות האישיות והמקצועיות שלנו. האחריות שלנו מבוססת אך ורק על החווה בינינו, ולפיו העם היהודי מחויב להציל כל אחד ואחד מחבריו.

כמובן, את קריסת תחושת האמון מאזנת באופן מיידי תנועה מסיבית של הזדהות עם גורל מדינת ישראל והעם היהודי. וגם אם אנו חושבים שישאלה היא גוליית מבחינה צבאית, עכשיו אנחנו יודעים שישאלה היא עדיין דוד, משורר עדין ושברירי, ומאוימת על ידי קואליציה זדונית של העולם הערבי המוסלמי וכל אלה שמציירים את הפלסטינים כקורבנות הבלעדיים.

לאן אנחנו הולכים מכאן?

העם היהודי, שהודאות לגבי אמיתות מסוימות התערערה בו, מבקש לשוב ליסודות ומתמקד בשאלה כיצד להיות יהודי בימינו. החומות הפנימיות מתמוטטות והופכות את הסכסוכים בין דתיים לחילונים, בין ציונים ללא ציונים, ללא רלוונטיים. כל אחד ואחת עם הרקע שלו או שלה. כל שעלינו לעשות הוא להסתדר זה עם זה ולגרום לכך שישמעו, יבינו, יכבדו וגם — שוב — יעריצו אותנו. הכול חייב להיבנות מחדש.

מרכזיותה של ישראל בהעברת הזהות היהודית התערערה, אז מה? השאלה אינה מה עלינו לעשות בעוד חמש או עשר שנים, אלא מה צריך לעשות היום. מחויבויות לא יכולות לחכות. הבא לא ניכנע לפיתוי להשהות או להאט את הפעולה החינוכית, נהפוך הוא! מקבלי החלטות ושחקני מפתח בחינוך היהודי באירופה, באמריקה, באוסטרליה ובדרום אפריקה — הבה ניקח את הסיכון של לצפות מראש, דרך התנסות, את התגובות לאתגרים שהמציאות החדשה כופה עלינו. לצד המשך התמיכה במשפחות ובצוותי המערכות החינוכית שלנו, הבה נהיה אסירי תודה על המחויבות לתקן ולהעביר הלאה. כערכים לשגשוג העם היהודי, אל לנו להתנער מחובתנו לעמוד לצד תלמידינו. הבה ניזום ונשתף תוכניות של חינוך לשלום ולשילוב, ונכשיר באופן מיידי את הדור החדש לאזרחות מלאה ומחויבת.

באשר לזהותנו, הבה נחתור למאמץ החינוכי הנעלה ביותר — להפוך את העברית לשפה היהודית האוניברסלית; ללמד לדבר, לקרוא ולכתוב בעברית כדי לשפר את התקשורת ולשתף רגשות וידע בין יהודים באופן החוצה גבולות ותרבויות. זה אפשרי בכל מקום, ובעלות נמוכה מאוד.

הבה נמשיך את חילופי השליחים החינוכיים בהיקף רחב יותר; נשקיע בתחלופה מחזורית, במסגרת תקופות של שירות התנדבותי, של מורים, אנשי חינוך, מאירים, סופרים, מאמנים ואמנים, בין מערכות החינוך בישראל לאלה בתפוצות. מאז אוקטובר, יותר מ-25,000 יהודים ביקרו בישראל לתקופת התנדבות, ואותה כמות של ישראלים הוציאה לפועל משימות לאוכלוסיות אזרחיות מפונות. הפלטפורמות והמרחבים המשותפים כבר קיימים. הבה נשתמש בהם!

אחדות, חסד וגבורה **לקחים בחינוך לזהות יהודית**

דניאל טייזמן

ראש מחלקת החינוך של "אורט העולמית", הממלכה המאוחדת

המשלחת סיפקה מבט ייחודי, מקרוב, על האופן שבו ישראלים חיים דרך הטראומה המתמשכת שלהם ומגיבים אליה. אותגרנו ללא הרף להרהר, להגיב ולשתף את מחשבותינו, מה שגרם לכך שנרגיש כאילו המשלחת היא אירוע היסטורי משמעותי לכל העם היהודי. ההתרשמות העיקרית שלי הייתה שעל כולנו חלה חובה עצומה ובווערת להגיב. דוגמאות של אחדות, טוב לב וגבורה שהיינו עדים להן נטעו בי את האופטימיות להאמין שצוותי החינוך האחראים ללימוד זהות יהודית יכולים להשתמש בתקופה משמעותית זו כדי לחשוב מחדש ולבנות מחדש.

ביטויים ספונטניים של אחדות בתגובה לאבל משותף יכולים להיות בסיס לבנייה שיטתית של גרסה חדשה, עמוקה יותר ומכוונת יותר של העמיות היהודית. טוב הלב שהורעף על משפחות מפונות והתמיכה האדירה בקרובי הקורבנות והחטופים הראו לנו דרך אחרת וטובה יותר להגיב לאכזריות. ביקור באתרי הטרגדיה ומפגש עם אנשים שחיהם נקרעו לגזרים חשפו סיפורי גבורה אישיים.

אלי ויזל כתב שכל אדם המקשיב לעד נעשה עד. לנרטיב ולשפה שאנו משתמשים בהם כמחנכים כדי לספר את הסיפור של הטרגדיה הזאת יש פוטנציאל לעורר מחדש גאווה יהודית. רשת בתי הספר "אורט" מגיעה לאוכלוסיית תלמידים מגוונת בכמעט 30 מדינות. אחד המאפיינים המגבירים את תחושת האחדות הוא שבתי הספר שלנו חשים שייכות למשפחה היהודית העולמית. התוכניות החינוכיות שלהם מדיגשות את ההיסטוריה המשותפת שלנו.

בעקבות אירועי שבעה באוקטובר, החיבור שלנו לרשת התמיכה הזאת סייע לנו לנווט בחודשים החשוכים שבאו לאחר מכן. כאב הלב של עמיתים, קרובי משפחה וחברים השאיר אותנו מרוקנים מבחינה רגשית. ביטויי המלחמה בכל אמצעי המדיה וגילויי אנטישמיות חדשים תרמו לתחושה

של חוסר ביטחון וחוסר ודאות אשר מעמידים במבחן את החוסן שלנו.

עבור כל מי מאיתנו האחראים לבניית זהויות יהודיות בטוחות בעצמן וקשרים חיוביים לישראל, משלחת אנשי החינוך היהודיים הגיעה ברגע מכריע. שאלנו את עצמנו כיצד לחזק את הצעירים שכל ה"פידים" שלהם במדיה מציגים ציונים כמבצעים של מעשי רשע. איזו רמת אחריות עליהם ליטול על עצמם לקידום נרטיב המתנגד לשנאה? כיצד אנו מכינים אותם לקראת המעבר לקמפוסים באוניברסיטאות, מקומות שבהם יפגשו, קרוב לוודאי, בעוינות כלפי ישראל?

בטווח הקצר, אנו זקוקים לאמצעים כדי להתמודד עם אתגרים ספציפיים, למצוא קצת סדר בתוך הכאוס, לדאוג לרווחתם אלה של אלה ולספק רמה מסוימת של ביטחון שתיתן לכולנו להרגיש בטוחים. במהלך החודשים הקרובים, נערוך בחינה אסטרטגית של לימודי ישראל בקרב רשת אורט העולמית, ונביל את צוותי החינוך והנהגות בתי הספר לשנות את הגישה שלנו לבניית זהות יהודית מבחינת החיבור לעם ויצירת מערכות יחסים עם ישראל.

היזמים החברתיים שפגשנו במהלך המשלחת לימדו אותנו שמעל הכול, על צורך יש לענות בעשייה, וכי משימה עם מטרה ברורה יכולה להתגבר על מכשולים ולהוביל לשינוי משמעותי.

לחנך עם חיוביות כדי להתגבר על מצוקה

הרב דיייד מאייר
מנכ"ל PaJeS, הממלכה המאוחדת

אירועי שבעה באוקטובר זעזעו יהודים בכל רחבי העולם, והשפעותיהם הורגשו הרבה מעבר לגבולות ישראל. למעשה, זוויות שבעה באוקטובר עוררו התקפה נגד יהודים בכל העולם בשלוש חזיתות. החזית הראשונה היא המתקפה הברברית על ישראל שבוצעה על ידי חמאס, ואת הזוויות כולם יכולים לראות. האומה שלנו סבלה ממתקפות אנטישמיות במשך אלפי שנים, ובהקשר זה, כל אחד מאיתנו הוא צאצא של "שורד". ואולם, הפעם זה שונה. בפעם הראשונה אחרי אלפיים שנה, יש לנו מולדת משלנו וצבא משלנו שנלחם באומץ נגד הטרור הזה, מגן על אדמתנו, ובעזרת השם, גם יבטיח לנו עתיד.

לצערנו, אנו גם עדים לעלייה מזעזעת באנטישמיות ברחבי העולם – החזית השנייה – עם אלפי משתתפים בצעדות שנאה ובקריאות לרצח עם. צעדות אלו מבליטות אנטישמיות ונותנות לגיטימציה לשיח גזעני.

הגישה החד-צדדית שהתפתחה מעצמה בקרב חלק מהפוליטיקאים, בתקשורת ובמיוחד באוניברסיטאות החמירה את המצב. גופים אלה נכשלו בחובתם לשמירה על ערכיה של חברה דמוקרטית וקידמו נרטיב שבו טוב נהפך לרע ורע נהפך לטוב.

ומכאן לחזית השלישית, אולי המתגרת ביותר בתקופתנו. ההשפעות של התקפות אלו על הקהילה שלנו משמעותיות, וכמעט כל יהודי בעולם סובל מדיכוי בעוד הוא מהרהר באירועים המטרידים בישראל ובעולם. כאנשי חינוך, מחובתנו להביא בחשבון את ההשפעות על הנוער שלנו. איך אנחנו יכולים להבטיח שהילדים שלנו ירגישו מוגנים ובטוחים חרף הרטרוריקה הנוראה? איך אנחנו יכולים לחנך מנקודת מבט חיובית ולא מתוך פחד? איך אנחנו יכולים להבטיח שאנחנו משרישים אהבה

וגאווה באומה שלנו, בדת שלנו ובמולדת שלנו?

למרות ביטויי האנטישמיות, ואולי בעקבותיהם, היינו גם עדים להתעוררות בקרב חלק מהקהילה שלנו – אנשים שלפני כן היו מנותקים מיהדותם וכיום מתחברים מחדש לדתם. עוד מימי קדם, ראינו תגובות דומות לאנטישמיות. מעניין לציין שזו אחת הסיבות לכך שאנו אוכלים ביצה בליל הסדר; שלא כמו שאר המאכלים, ביצה מתקשה כשהיא מוכנסת למים רותחים. באותו אופן, גם העם היהודי מתחזק דרך מצוקה.

עם זאת, חשוב שלא נאפשר לשנאתם של אחרים להגדיר אותנו. יהדות היא חיינו, ובמקום שתהיה לעול עלינו, היא בעצם הדלק שנותן לחיינו משמעות. האתגר שלנו הוא לגרום לילדינו לראות את היופי והפלא שבדתנו, להעריך את העובדה שיש לנו מורשת להתגאות בה, ולדעת שלא רק שאתגרים אלו לא יכניעו אותנו, הם גם לא יגדירו אותנו. אנחנו נתגבר על המצוקה ובה בעת נשמור על האחדות, המוסר והאמונה שלנו, ונבטיח שאנו באמת ובתמים אור לגויים.

שובר לב לראות את הנוער של היום מסיים את התפילה עם השיר "אחינו", תחינה לאל שישמור עלינו בעת צרה ובמיוחד יחזיר את אחינו ואחיותינו המוחזקים בשבי וישמור על אלו הנלחמים במלחמה על הישרדותנו. הבא נביט קדימה לעת שבה השראה תחליף את הצער, ונוכל לשיר יחד את המילים "אני מאמין" ואת האמונה שלנו בעתיד זוהר יותר.

התכנית הגדולה של החינוך היהודי:

משלחת מוכוונת תובנות

ד"ר רונה מילץ' נוביק

דיקנית "בית הספר עזריאלי לחינוך ומנהל יהודי" ב"ישיבה יוניברסיטי", ארה"ב

לאורך ימים ארוכים של ביקורים, פגישות ודיונים הוצפתי ברגשות, אבל לא ברגשות עצב כפי שציפיתי. חשתי באובדן ובהרס ונחשפתי לעדויות מטלטלות של אכזריות, אבל כשבאנו לדון בזהות יהודית ובחינוך יהודי, לא הפסקתי לחוות גדולה, הדר, חוסן נפשי, גבורה וחיבור. חוויתי הארה עוצמתית לגבי חינוך יהודי, מנהיגות יהודית ובניית זהות יהודית. חשבנו בקנה מידה קטן מדי. עלינו לחבק את "גודלה" של החוויה היהודית, את העומק וההשפעה של הסיפור שלנו, את הטבע, הכוח, התרבות והאופי יוצאי הדופן של היהודים כעם.

פעילויות המשלחת אישרו את התובנה ההולכת וגדלה הזאת. שרית זוסמן, שבנה בן נהרג בעזה, שיתפה את המכתב המעודד שכתב להוריו לפני מותו. האופטימיות, המחויבות, הבגרות וכן, הגאווה והאושר של בן, היו יוצאי דופן, במיוחד לאור הידיעה שהוריו יקראו את המכתב רק במקרה שימות. שרית, דמות לא פחות מרשימה, נתנה קול לכוחה של אמונה ותחושת שייכות יהודיות. שורת האנשים שעומדים לאורך הכביש כדי ללוות את דרכם האחרונה של הנופלים הפכה כבר למנהג. שרית אמרה: "ראיתי את הדגלים וחשבתי לעצמי: 'תישרי את הגב, תרימי סנטר ותהיי גאה להיות יהודייה, כי אנחנו נלחמים ברשע ואנחנו טובים'". היא מודה בעצבות שלה, בשיברון הלב שלה, אבל סוגרת את זה עם ההצהרה "הגדולה": "אנחנו נשברים ונופלים, אבל קמים".

באופקים, שכונתה בעבר "עיר של אנשים" ומכונה כעת "עיר של גיבורים", תלמידי תיכון מקומיים סיירו איתנו בשכונה שהותקפה בשבעה באוקטובר. בכל מקום שבו נהרג אזרח, הם סיפרו את סיפורו של אותו אדם שנהרג אגב תרגול האנגלית שלהם. נער גבוה ואתלטי שיתף את הסיפור של גיסו. דמעות ולגו על פניו בזמן שהסביר איך הוא משתדל לשמש משענת לאחייניותיו הקטנות, לעזור בהיעדרו

של גיסו. נער נוסף הלך איתי ואמר שאם הוא היה הורה הוא לא היה מרשה לילד שלו טלפון, כי הוא היה רוצה להגן על הילד שלו מהמראות שחמאס הפיץ. אחריות, אומץ וקהילתיות מילאו את הביקור שלנו, והתעצמו על ידי אנשי החינוך המסורים באופקים שעזרו לעיר לשרוד כנגד כל הסיכויים.

במטה משפחות החטופים, ד"ר זוהר רביב, סמנכ"ל חינוך בינלאומי של "תגלית ישראל", שכנע אותי עוד יותר שאנחנו צריכים לחשוב ולפעול בגדול. מהקריאה שלו לפדגוגיה שהולכת מעבר לשיח בינארי, לתחינה המשכנעת שלו להבין שהאירוע היהודי לא היה מה שקרה לנו בשבעה באוקטובר, אלא מה שקרה וקורה לנו מאז. "הגוף היהודי לא יכול להתקיים מתפריט של טרגדיות", הוא הסביר. אחד הרעיונות העוצמתיים ביותר של ד"ר רביב היה אולי המנדט להפוך ממספרי סיפורים לנושאי הסיפורים, אלה שיש להם חלק, זכות קניין, אלו שרואים את הסיפור כסיפורם.

במהלך המשלחת, חשבתי רבות על ביקור שערכתי בחווה ישראלית לפני שנים מספר. זוג בעלי החווה הצעירים העסיקו רק נוער ישראלי, רבים שנשרו ממסגרות הלימוד. בני הנוער היו צריכים לבנות לעצמם מקום מחסה ולתרום בכל תחומי תפעול החווה. אחד הנערים, שהיה אחראי על שני עדרי כבשים ועל פי כל הדיווחים עשה עבודה נפלאה, נשאל איך לאחר שנשר מבית הספר הוא יכול להצליח כל כך. באנגלית רצוצה הוא ענה: "בית הספר היה קטן מדי בשבילי. כאן זה גדול. אם אני לא אדאג לכבשים הן ימותו".

השיעור שלמדתי מהעלם הזה, ומחוויות שונות במהלך המשלחת, הוא שחינוך יהודי ובניית זהות יהודית חייבים להיעשות "בגדול" ולהיות משמעותיים ובעלי חשיבות. אנחנו צריכים להחדיר את גדולתו של הסיפור היהודי לכל שיעור, לכל מסגרת ולכל איש חינוך. הכיתות שלנו צריכות להציג את ציר הזמן היהודי סביב תקרת החדר, כדי להמחיש את גדולת החיים היהודיים המשתרעים על פני מאות שנים. כל משימה וכל פעילות לימודית צריכות להיות קשורות לגדולה הזאת — אנחנו לומדים אל"ף-בי"ת כדי שנוכל לקרוא את התורה בבר המצווה או בבת המצווה שלנו, אבל גם כדי שנוכל לגשת לשפה שיהודים השתמשו בה על מנת לחגוג, לשוחח, לחשוב ולקיים דיונים לאורך הדורות. אנחנו צריכים ללמוד על מדינת ישראל המודרנית כפי שהיא משתלבת בסיפור הגדול יותר שמתחיל עם אברהם אבינו. אם אנחנו רוצים להישאר רלוונטיים ולהשפיע על היהודים של היום ושל המחר, אנחנו צריכים להיות נושאי סיפורים גאים, לקחת בעלות ולשתף את מקומנו בסיפור היהודי הגדול, הפנומנלי והמדהים שממשיך להיכתב.

עולם יהודי חדש – ותפקידו של חינוך

הרב ריקי סיף

מנהל ועד החינוך היהודי של דרום אפריקה, דרום אפריקה

ביקור ההזדהות שלי בישראל לאחר הפלישה והטבח שהתרחשו בשבעה באוקטובר (בעזרתם האדירה של יונייטאד, קרן פינקוס, ויצ"ו ומשרד התפוצות) חשף אותי לישראל שטרם ראיתי. ישראל שלי הייתה מקום של ממשלה חזקה והחלטית; מקום של שמחה וססגוניות; מקום שלמרות מורכבותו שימש תמיד כמפלט וכנווה מדבר של חיים יהודיים.

ישראל שקיבלה את פניי הייתה מעוותת מטראומה, מקום שבו הממשלה ממשיכה להתרחק ולבודד את עצמה מהעם שאותו היא משרתת, והחברה האזרחית מתערבת ומגיבה באופן מרשים לליקויים הממשלתיים. ראיתי ישראל שמתמודדת עם קהילות מפונות (חלקן, במאות, היו במלון שלנו בירושלים), משפחות אבלות, אזרחים בחרדה ואומה מוכת מלחמה ואובדן. ראיתי גם ישראל שצריכה להתחרות בטרוריסטים בעזה, בקיצוניים שמתחבאים מאחורי המקלדת ובאנטישימים שמרימים את ראשם ברחבי העולם.

אף שזה מה שראיתי, הבנתי משהו שונה. הבנתי שמתחת לשבריריות יש אומה שנאבקת למצוא זהות, אומה שמנסה לארגן את עצמה ואת העקרונות שלה מחדש, אומה שנאלצת להתעמת עם עצמה אחרי שאויביה התעמתו איתה בצורה אלימה. למעשה, ישראל והעם היהודי מתחילים לכתוב את הפרק הגדול הבא שלהם. ראיתי אומה שנאבקת בסוגיות, שכשיפתרו רק ידחפו אותנו יותר גבוה: סוגיות של זהות יהודית מול זהות ישראלית, סוגיות של השתייכות לעם היהודי ושל קשרי הגומלין של יהודים מסביב לעולם (האם יהודי התפוצות וישראלים יהודים באמת מנותקים אלה מאלה?). המלחמה הזאת הוכיחה שהמרק בינינו הוא רק גיאוגרפי, ושאנטי-ציונות היא אנטישמיות. אולי המלחמה דחקה את כולנו מהקצוות למקום כלשהו במרכז? אולי המלחמה תגרום לנו לדבר זה עם זה במקום לשנוא זה

את זה כפי שרבים עשו בשישה באוקטובר.

הבנתי גם שחינוך הוא המפתח לפתרון של סבך המחשבות המורכב הזה. ערכים יהודיים, זהות יהודית ואחדות יהודית נלמדים ומתעצבים בכיתות ובבתים שלנו. חינוך הוא יותר מהשכלה ויותר ממבחני קבלה ותארים אקדמיים. חינוך קשור להשרשת ערכים. כעם יהודי המפוזר בכל רחבי העולם, בישראל ובתפוצות, וכאנשי חינוך יהודים, יש לנו האחריות והכוח להתאחד באמצעות מטרה יחידה במינה - הקניית זהות יהודית גאה דרך ידע ושיח יהודיים.

לגיטימי לגמרי לשאול: מה קורה כאשר אירוע כה הרסני וכה גורלי קורה לאחת המדינות הקטנות ביותר ולאחד העמים הקטנים ביותר על פני כדור הארץ? יהיו מי שיניחו כי זהו מתכון לאבדון או לקריסה ודאית. זוהי התוצאה הצפויה — אבל לא במקרה של מדינת ישראל ושל העם היהודי. היסטוריה של התעללות, רודנות, הגליה והשמדת עם הולידה מידה שווה ומנוגדת של חוסן נפשי, עוז רוח ועוצמה. כוח הרצון היהודי לשרוד ולהילחם על הערכים שלנו הפך להיות המאפיין שמגדיר את אומתנו הזניחה סטטיסטית. אנחנו נתרומם שוב; מוכים וחבולים, סוחבים את האבדות שלנו, אבל עם התחייבות מחודשת לשאת את לפיד הגאווה היהודית למען הדורות הבאים.

חויות ותובנות לאור אש הכבשן

משלחת הסולידריות של הנהגת החינוך היהודי העולמית

ד"ר אלכס פומסון
מנהלה הראשי של "רוסוב יעוץ ישראל", ישראל/ארה"ב

משלחת בעיצומו של אבל

במודל פסיכולוגי מפורסם, תיארה הפסיכיאטרית האמריקאית-שוודית אליזבת קובלר-רוס (2014) את התהליך שעוברים מטופלים עם מחלה סופנית עד שהם מגיעים לקבלה של המוות שלהם. לאחר מכן היא יישמה את המודל על חברים ובני משפחה המתמודדים עם אבל ועל מי שחווים אובדן אישי כלשהו. קובלר-רוס התעקשה שהשלבים שהיא מציגה — הכחשה, כעס, התמקחות, דיכאון וקבלה — אינם רציפים או בלתי נמנעים ומשתנים במשך הזמן. אף שמודל זה זכה לביקורת כי הוא אינו מתבסס על מדדים אמפיריים, הוא ממחיש היטב את שלבי הגאות והשפל שמאפיינים תגובות לטראומה ואת התהליכים הרגשיים שאנשים עוברים עד שהם מגיעים לקבלה של הטראומה שלהם.

קצת פחות מארבעה חודשים לאחר האירועים הנוראיים של שבעה באוקטובר 2023, קבוצה של 25 אנשי הנהגות בתי ספר יהודיים מ-11 מדינות התכנסו יחד בישראל עם אנשי חינוך ישראלים לתוכנית של ארבעה ימים: משלחת סולידריות של הנהגת החינוך היהודי העולמית. בתחילת המשלחת, גם המבקרים וגם המשתתפים הישראלים עוד היו שרויים בתהליך התאבלות ומציאת משמעות; רבים היו כעוסים, חלקם שקעו בדיכאון ואולי מעט מהם כבר הגיעו לקבלה.

פרק זה מתעד את חוויותיהם בישראל, את התגובות שלהם לאותן חוויות, ואז מבקש לדלות מתגובותיהם השלכות אפשריות על תחום העשייה שהם חולקים: חינוך בבתי ספר יהודיים. נבהיר כי השלכות אלה רחוקות מלהיות מגובשות ונתונות לשינוי ולהתפתחות לאורך החודשים הקרובים בתגובה לאירועים המשתנים וככל שתהליך האבל ממשיך להתפתח.

מבט על

לוח הזמנים של המשלחת כלל שלושה מרכיבים עיקריים: ראשית, הוא סיפק למשתתפים הזדמנות להיות עדים ולראות במו עיניהם חלק מהאתרים שבהם התרחשו זוועות שבעה באוקטובר: אופקים, כפר עזה ואתר פסטיבל הנובה. שנית, נכללו בו הזדמנויות לפגוש אנשים אשר חוו בעצמם את האירועים האלו או היו בקו המענה הראשון. לוח הזמנים כלל מפגש עם אנשי חינוך בירושלים שעבדו עם ילדים ומשפחות מפונים מצפון ישראל וביקור בבית ספר "פופ-אפ" שהקימו, בוקר משותף עם צוותי חינוך ותלמידים באופקים וביקור איתם בנקודות בשכונה שפגע בהן הטרור, מפגש עם משפחות של חלק מאותם 136 חטופים (נכון לכתיבת שורות אלה) שעדיין מוחזקים בשבי בעזה, ביקור בכיכר החטופים בתל אביב, מפגש עם הורה של חייל שנהרג, שיחות עם צוותי חינוך מכל רחבי ישראל, ביקור במוזיאון "אנו" שבו למדנו על התגובה שלהם לתקופה הנוכחית ושיחות עם בכירים בשירות האזרחי ופוליטיקאים על התגובות שלהם לאירועים אלו ועל עליית האנטישמיות בעולם. לוח הזמנים השאיר לחברי הקבוצה זמן חיוני לעיבוד הדברים שראו ושמעו באופן אישי וקבוצתי, ולשיתוף הרעיונות שעלו זה עם זה בכל תחילת וסוף יום, וכן בתחילת התוכנית כולה ובסופה. המשתתפים לנו במלון בירושלים, שם לנו גם משפחות מפונים מצפון ישראל, אשר בשלב זה כבר חיו על מזוודות במשך חודשים רבים. המפגשים עם ילדים ומבוגרים מפונים במסדרונות, במעלית ובלובי התגלו כחלק חשוב בהבנת ישראל בתקופה הזאת. מקור הרשמים הבאים בשיחות שקיימו משתתפי המשלחת במהלך ארבעת הימים הללו, בהערות שאמרו או כתבו כחלק מפעולות עיבוד החוויות שלהם וכן בהערות שנאמרו בשטח. זהות המשתתפים אינה גלויה, אך בכל מקום שבו הם מצוטטים, נעשה מאמץ להביא את דבריהם כלשונם.

יצירת משמעות

מהתבוננות בתהליך יצירת המשמעות, ניתן לחלק את התגובות של המשתתפים לחמישה רצפים: מהזדהות לזהות, בין בלבול לבהירות, ממסבר להזדמנות, ממנהיגות מוסדית למנהיגות מעוררת השראה ומבידור להשתלבות.

מהזדהות לזהות

המשתתפים הגיעו לישראל עם רצון עמוק להביע הזדהות עם ישראלים. למרביתם כבר קשרים ארוכים אישיים ומקצועיים עם ישראל וישראלים, לחלקם ילדים המתגוררים בארץ. הם פשוט רצו להיות יחד עם המשפחה האמיתית והמטאפורית שלהם בשעה של כאב. הם גם רצו לראות בעצמם מה המצב בישראל כרגע, לראות אם הרחובות מלאים ולהרגיש את מצב הרוח של המדינה. חלקם הביעו חששות ממה שהם עלולים למצוא. רבים לא היו בישראל בזמן מלחמה, ואף אחד לא היה בארץ אחרי אירועים טראומטיים כאלה. הם לא ידעו עד כמה שברירית ישראל עלולה להיות. לבסוף, הם רצו להראות שאכפת להם. כפי שהביע אחד המשתתפים ביום הראשון, הוא לא היה בטוח אם הוא עוסק בביקור חולים או בניחום אבלים. בכל מקרה, הוא רצה שנוכחותו תעביר את דאגתו.

בבסיס כל הרגשות האלה, היה רצון להגיע מרחוק כדי ללמוד, להביע תמיכה ולהעניק אהבה. זהו חלק מהכוח המניע של המשתתפים, שביטאו אותו באופן נחרץ בתחילת המשלחת: המחויבות שלהם להיות עדים, ולא רק עבור עצמם, אלא גם בשם אחרים בקהילותיהם. לפני שנסענו לעוטף עזה ביום השני, אחד המשתתפים אתגר אותנו כששיתף מחשבה לפתיחת היום המבטאת היטב מחויבות זו: "זוהי משימתנו, להיות עדים בכל דרך שנוכל ולשתף את זה עם העולם".

בהגדרה, העד אינו הקורבן. עדים רואים את הדברים מנקודת מבט שונה. הם לא סובלים, הם רואים סבל. כמובן, מסירת עדות יכולה להיות דבר קשה בפני עצמו. באנגלית אומרים "לשאת עדות" (bear witness), והפועל "לשאת" מעיד על המשקל שיש לסחוב. כשעמד לצד מראות נוראיים של חורבן, הסביר משתתף אחד כי הוא לא רוצה לצלם תמונות אך מרגיש שמוטלת עליו חובה לעשות כן, כדי שגם אחרים יוכלו לראות. משתתף אחר היה אמביוולנטי מאוד לגבי כניסה לבית שדייריו נרצחו ושנהפך לאתר הנצחה על ידי משפחות הקורבנות. הוא נכנס כדי שאחרים ידעו מה הוא ראה. זו המשמעות של מילוי האחריות של עד.

ואולם, לאורך ארבעה ימים משהו השתנה. להיות נוכחים באתרים האלו, לחלוק חלל משותף עם מפונים באופן לא צפוי, להתקרב לכבשן שגחליו עוד בוערות (ישראל כיום) – כל אלה גרמו למשתתפים לעבור שינוי, כפי שהם עצמם סיפרו. הם לא רק הבינו או ראו כעת את מה שקרה במו עיניהם, הם גם הפכו לחלק ממשו. משתתפת שעברה דרך מיצג בביכר החטופים, המדמה את המנהרות בעזה שבהן מוחזקים חטופים, יצאה מנגבת דמעות מעיניה, הגם שידעה כי מיצג זה אינו מתקרב לדבר האמיתי. היא התרגשה עוד יותר כשראתה שוטרים שעברו בדיוק אותה חוויה והגיבו כמוה. מה שהיה לפני כן חלק מחווייתם של אחרים היה עכשיו חלק מהחוויה שלה. ההזדהות הפכה לזהות. ביום האחרון, משתתפת אחת נתנה ביטוי לשינוי הזה: "כולנו מפונים", היא אמרה. חברי קבוצה שבאו מרחוק כדי להביע תמיכה מצאו את עצמם נתמכים. כפי שמשתתפת אחת כתבה בסוף התוכנית: "לראות את הישראלים מתמודדים עם החיים, לאחר שבעה באוקטובר, היה מרפא עבורי באופן בלתי צפוי. עכשיו ראיתי הוכחה חיה לכך שעם ישראל חי". היא הייתה עדה והפכה להיות משתתפת.

בין בלבול לבהירות

הרבה דברים בישראל מאז שבעה באוקטובר אתגרו את ההיגיון או את הציפיות. ישראלים רבים חיים עם בלבול עמוק ואובדן אמון במוסדות הציבור. ברגעים שונים לאורך המשלחת, הביעו משתתפים בלבול דומה לגבי דברים שהם ראו או שמעו. הסנטימנט הזה התבטא תחילה במהלך המפגש הראשון של הקבוצה, במקרה הזה עם קרן אפלכאום, אשת חינוך שהקימה עם עמיתיה בית ספר "פופ-אפ" לילדים מפונים במוסד חינוכי קרוב. המשתתפים נדהמו: "איפה היה משרד החינוך? איך יכולתם פשוט להקים ולהפעיל בית ספר חדש? מי משלם לכם?". באופקים, לאחר ששמענו את סיפורי הגבורה של גיבורים מקומיים חסרי אמצעים שנלחמו בטוריסטים שפלשו לשכונה השקטה שלהם, משתתפים שאלו (כפי שהישראלים שאלו בשבעה באוקטובר): "איפה היה הצבא? איך זה קרה?". במהלך מפגש בתל אביב במטה מאבק המשפחות להשבת החטופים והנעדרים, בחלל גדול שנתרם על ידי חברה פרטית, הם שאלו שוב: "למה אנשים פרטיים צריכים לעשות את זה, מה קרה לממשלה?". עד סוף המסע, הפסיקו

המשתתפים לשאול את השאלות האלו. המצב כבר נהיה מוכר, אם כי עדיין לא מובן: המערכות הציבוריות קרסו ואת מקומם מילאו אנשים מאוד נמרצים בארגוני חברה אזרחיים. במקרה הטוב, הממשלה ניסתה, בפיגור ניכר, לחקות את פעולתם.

בלבול שונה נבע ממפגש סוחט רגשית עם שרית זוסמן, אימו של חלל צה"ל, בן זוסמן ז"ל. שרית סיפרה את סיפורו של בן ועוררה בחברי הקבוצה השראה לאחר שסיפרה להם על מכתב שכתב למשפחה למקרה שימות. הוא ציווה עליהם לא להתיימש אלא לחגוג את חייו. אימא שלו סיפרה שהיא גאה מאוד בכך שאנשים צעירים כמו הבן שלה, אנשים טובים, לקחו על עצמם להילחם ברשע, ואמרה שעלינו להבטיח שהלחימה הזאת תימשך עד הסוף. בשלב השאלות, אחד המשתתפים הביע תמיהה שהייתה משותפת לרבים בחדר: "למה את לא כועסת? איך את יכולה שלא להיות?". שרית ענתה שכעס לא עוזר, שהוא לא בריא ושהוא יהפוך מלחמה הכרחית לחסרת משמעות.

באופקים שוב שרר בלבול בקרב חברי המשלחת. מחוץ לבתיהם של תושבים שנפלו בקרבות, הקימו משפחות מצבות זיכרון עם מידע על אלו שנהרגו. היו שם קופסאות קטנות להנחת נרות זיכרון. במקרים מסוימים, אנשים תלו תפילות או שירי השראה. מחוץ לאחד הבתים, משפחה תלתה את "מזמור לתורה", תהילים ק' - שיר הודיה. אחד המשתתפים התפלל: "תודה על מה? אדם נהרג פה!". סביר להניח שהמשתתפים לא הצליחו לפתור את הבלבול שנוצר במקרים אלו, אבל היעדר בהירות מוחלטת אינו אומר שהחוויות האלה נותרו ללא משמעות. מי שחיים באזור הביניים, בין בלבול לבהירות, בדרך כלל מוצאים נקודת אחיזה ב"אמונה", במוכנות למצוא משמעות בתוך חוסר ודאות. במקרים אלה, המשתתפים מצאו להם עוגנים דרך אמונה בהשראת אנשים אמיצים, נועזים ואופטימיים. ביום המחרת, לאחר ששבנו מאופקים, משתתף שעד כה היה מבולבל מחוויות המשלחת העלה על כתב את התרשמותו: "מי כעמך ישראל. אופקים, שנבנתה על ידי פליטים והפכה לקהילה פורחת ואוהבת, הותקפה על ידי חסרי צלם אנוש הסוגדים רק לשנאה ולהרס. תגובתם — מזמור לתורה — תפילה יהודיה ואמונה בעתידנו". הבלבול פינה את הדרך לאמונה.

ממשבר להזדמנות

במצגת על האופן שבו הגיבו לאירועי שבעה באוקטובר, ראשי בתי הספר באופקים מסגרו את מאמציהם כמעבר ממשבר להזדמנות. המילים בעברית מעבירות מסר שלא קיים באנגלית. למילה "משבר" משמעות נוספת בעברית, והיא "מושב היולדת": הרגעים הנוראיים ביותר ביכולתם להוליד משהו חדש, אפילו משהו טוב יותר. משתתפי המשלחת נתקלו בקו המחשבה הזה אצל רבים שפגשו: בקרב מייסדי בית ספר "פופ-אפ" בירושלים, אשר ראו את ההזדמנות ליצור משהו חדש, עם גישה מכילה יותר לחינוך יהודי; בקרב חברים מהמגזר הערבי שהביאו רוח חדשה של דו-קיום בין ישראלים-ערבים וישראלים-יהודים מאז שבעה באוקטובר, ונפגשו עם חברי המשלחת בשדרות; ובתצוגה במוזיאון "אנו" שבה אפשר לראות איך לאחר רגעי השפל בהיסטוריה היהודית מגיעים זמנים טובים יותר — תובנה עם השלכות חיוביות. רוח נחושה זו קיבלה את הביטוי העוצמתי ביותר באופקים, והשאירה חותם על הקבוצה. העיר אופקים נוסדה במקור כעירית פיתוח. תחילה התיישבו בה עולים מצפון אפריקה, ולאחר מכן מברית המועצות. לפני שבעה באוקטובר, סיסמת העיר הייתה: "אופקים — עיר של אנשים", כנראה

הסיסמה הפשוטה ביותר שניתן לדמיין. לאחר אירועי שבעה באוקטובר ופעולות אמיצות ויוצאות דופן של תושבים מן השורה, השיקה הנהגת העיר סיסמה חדשה: "אופקים – עיר של גיבורים". מילים אלו נחרטו על מיצג אומנות ציבורי ענק, על בקבוקי מים שחולקו למבקרים ועל שלטי חוצות ברחבי העיר; הן היו בכל מקום. העיר נולדה מחדש; התושבים רכשו זהות חדשה וחזקה הרבה יותר.

המאמץ לנצל את ההזדמנות השתקף באופן שבו המשלחת העבירה חלק מהבוקר שלה בעיר. ערכנו סיור מודרך דרך השכונה שנפגעה הכי קשה מאירועי שבעה באוקטובר. המדריכים שלנו היו תלמידי תיכון אשר התחלפו בכל נקודה שבה נהרגו אנשים תוך כדי מאבק שלהם במחבלים. הם סיפרו לנו, באנגלית, על אותם אנשים אשר נפלו בקרבות. המורה שלהם לאנגלית לקחה את הפרק העצוב הזה והפכה אותו להזדמנות לבנות ביטחון עצמי בתלמידה, ומשתתפי המשלחת התרגשו מכך עמוקות. כאנשים המבלים כל כך הרבה זמן עם צעירים, הם ששו לשמוע ישירות מאותם נערים על מה שקרה ולהתחבר אליהם. ראשי בתי הספר באופקים סיפקו את הביטוי החד ביותר להזדמנויות אשר נולדו מתוך המשבר. בחזרה בירושלים, משתתף אחד כתב את ההרהור הבא: "ההשפעה העיקרית מהיומיים הראשונים של המשלחת היא החוזק שראיתי באנשי החינוך שפגשנו באופקים. צוותי החינוך התנהלו עם התלמידים ברגישות, במקצועיות, בכבוד ובמסירות, אפילו שהיו נתונים במשבר בעצמם. זה נותן נקודה למחשבה על תפקידו של חינוך, במיוחד בעתות משבר ומצוקה, וראינו חלק מההשפעה שלו בקרב התלמידים שליוו אותנו".

ראוי לציין שהמעבר ממשבר להזדמנות אינו חף מבעיות. כפי שמתפתת אחת ניסחה זאת, זה כמעט ציני לחפש הזדמנות באמצע הטרומה. לא היה לה ספק כי משבר קורא לפעולה נועזת, אבל לראות בזמנים נוראיים כאלה הזדמנות זהו עניין מטריד. טמון בו הסיכוי לגלות חוסר רגישות לטראומה שאנשים חווים. איך, לדוגמה, יכול אדם לראות את מצוקתם של החטופים כהזדמנות? קשה להתקדם כאשר העניין הזה נותר פצע פתוח. מנקודת המבט הזאת, לא כל משבר הוא הזדמנות.

ממנהיגות מוסדית למנהיגות מעוררת השראה

עם משתתפי המשלחת נמנו מנהיגי חינוך מנוסים ובעלי הישגים מקהילות יהודיות בתפוצות ומישראל. הם משמשים כראשי ארגונים מרכזיים ומועצות בקהילות שלהם או פעילים בארגונים בינלאומיים. יש להם ניסיון רב באספקת פיתוח מקצועי לבתי ספר, וחלק מנהלים או ניהלו בעבר בתי ספר יהודיים גדולים. הם אמנם העריכו את ההזדמנות להתחבר עם ישראלים ולשוחח עמם באופן כללי בתקופה הזאת, אך התענגו במיוחד ללמוד על האופן שבו עמיתיהם המקצועיים הגיבו לרגע הזה. מסיבה זו הם חשו שהזמן שחלקו עם צוותי חינוך בירושלים ובאופקים היה משמעותי כל כך. המפגשים האלה הבהירו להם את ההבדל בין מנהיגות מוסדית כשירה למנהיגות מעוררת השראה.

בהרהוריה בבוקר למחרת הביקור באתרים בדרום, משתתפת אחת זיהתה רלוונטיות מיוחדת בתובנות של הרב יונתן זקס על פרשת השבוע של השבוע החולף. הרב זקס טוען כי חובתו הראשונה של מנהיג היא להיות שליח של תקווה. מנהיג כזה רואה את העולם בדיוק כפי שהוא, אך לא מוותר על האמונה שאפשר אחרת ומוכן לפעול עם אחרים כדי לממש זאת. "אם תביטו מטה בקשיים אתם עלולים להיכנע לייאוש. הדרך היחידה לשמור על אנרגיות, אישיות או קולקטיביות, היא להסיט את המבט שלנו

מעלה אל עבר האופק הרחוק של התקווה". על פי הצעת הרב זקס, זוהי עבודת המנהיגות. אלו תכונות שרבים מחברי הקבוצה התחברו אליהן כתוצאה מהמפגש עם צוותי החינוך באופקים. הצוות שאנחנו פגשנו היו מורכב כולו מנשים; גיבורות ולא גיבורים, הן הזכירו לנו. הן ריגשו את הקבוצה עם סיפורים על שבעה באוקטובר: כיצד בדקו תחילה שהמשפחות האישיות שלהן בטוחות, ואז התמסרו למתן מענה למוות ולעקירה בקהילות בתי הספר שלהן. זה היה מרשים בפני עצמו, אבל מרשימה מכך הייתה הנחישות שלהן לא רק לשקם, אלא להתעלות על מה שהיה לפני כן ולהוביל תהליך של התחדשות. הוקם גוף בשם "מנהלת תקומה", ובמסגרתו הן נחושות לבנות מחדש את הקהילה שלהן. מטרה זו נשמעה מדהימה עוד יותר לנוכח מה שסיפרה אחת הנשים — שהורים מקומיים נמצאים בכזאת טראומה עד שהם אינם רוצים להיפרד מהילדים שלהם, ושבצוותי החינוך חייבים לבנות מחדש את האמון של הקהילה לפני שיוכלו לבנות עתיד טוב יותר.

אחת מאותן נשים הציעה תובנה עמוקה לגבי האופן שבו מצאה את הכוחות למלא את תפקיד ההנהגה הזה. היא תיארה כיצד היא נעזרה במה שלמדה לפני 20 שנה, הרבה יותר מוקדם בקריירה שלה, כשעבדה בתל אביב ועשרות מתלמידיה נהרגו בפגיעה הטרור במועדון הדולפינריום. אמם היה זה הניסוח של אחד מחברי המשלחת ולא שלה, אבל היא הראתה לנו כיצד שנים לאחר מכן יכלה להסתמך על שרירי הזיכרון כדי למצוא דרך לראות מעבר לזוועות העת הנוכחית. היא הדגימה עד כמה מנהיגות מעוררת השראה אינה רק תפקיד, אלא תפיסת עולם שטבועה עמוק בנימי נשמתנו.

לקראת סוף המשלחת, משתתפים קיבלו השראה מההחלטה האישית של הנשים הללו לא לתת לזמנים הקשים האלה להגדירן. אחרי הכל גם עליהם הוטל התפקיד לעזור לנמצאים תחת אחריותם להסתכל קדימה עם תקווה. משתתפת אחת כתבה: "הטרגדיות שלנו הן הפרעות בציר הזמן היהודי. הן חיוניות להבנת מי שאנחנו, אבל זה לא יכול להיות הסיפור המרכזי שאנו מעבירים לילדינו". או כשפי שמישהו אחר ביטא זאת: "כשהאמון נשבר והייאוש חודר, עדיין יש תקווה. יש לנו הבחירה לכתוב את הפרק המרגש הבא של הסיפור היהודי, והתלמידים שלנו יהיו היוצרים".

מבידוד להשתלבות

במהלך ארבעה ימים נוצר סוג של היתוך. אנשי חינוך שבאו לישראל להפגין נוכחות, להאזין ולהפגין תמיכה בישראל ובישראלים גילו גם עד כמה יש ביניהם מן המשותף. בפעילות סיכום שבה נתבקשו לתאר בלא יותר מ-30 מילים את התובנות שרכשו משהותם בישראל, כמעט מחצית מהמשתתפים התמקדו בתחושת הזהות והמטרה המשותפות להם ולחברי משלחת אחרים, ולא משנה עד כמה שונות נסיבות חייהם.

שני תהליכים התרחשו כאן. היה זה תהליך, שאומץ גם בשיחות מובנות וגם בשיחות בלתי-פורמליות בין חברי הקבוצה, שאפשר להם להכיר את עמיתיהם, מנהיגים כמוהם של חינוך יהודי בתפוצות, ולהתקרב אליהם. כפי שרשם משתתף אחד: "[גילית] את הקהילתיות של כל בני עמנו בכל פינה בתפוצות. המפגש עם אנשים מכל רחבי העולם הפיג את תחושת הבידוד שהרגשתי כיהודי דרום-אפריקאי".

התוצאה הזאת לא מפתיעה בהתחשב בהרכב הקבוצה ובחוויות האינטנסיביות שחלקו

במהלך המשלחת. התהליך הפחות צפוי היה התהליך השני, ובו נוכחו המנהיגים החינוכיים האלה לגלות שחיייהם ועבודתם שזורים באלה של עמיתיהם בתפוצות ובישראל. לחלקם, היה זה עניין מעשי של בניית שותפות בזמנים מאתגרים בדרך אפקטיבית יותר. כפי שרשם אחד המשתתפים: "על התפוצות ומדינת ישראל לאחד כוחות ולחזק זה את זה, ובכך לחזק חינוך יהודי ציוני באמצעות הכוח המקומי והעולמי של הקהילות היהודיות". או במילים של משתתף אחר: "מבחינתי, הדבר המרשים ביותר הוא הכוח המובנה בשותפות, בשילוב הזרועות ובסולידריות בין מנהיגים יהודים מישראל ומהעולם, ובעיקר מנהיגים חינוכיים. המשלחת הזאת ומערכות היחסים שימשיכו גם אחריה מחדירות תקווה לעתידם של העם היהודי ושל מדינת ישראל".

חלק מהמשתתפים הרחיקו מעבר לבחינת שותפויות אפשריות וראו את מערכת היחסים בין ישראל לתפוצות באור חדש. אדם אחד טען שההבדל בין מה שחווים היהודים בישראל ובין מה שחווים היהודים בתפוצות הוא רק שאלה של רמה, או כפי שהוא קרא לזה – "נפח": "הפער בין ישראל לתפוצות הוא בנפח ולא בתוכן. אנו מתמודדים עם בעיות דומות – עולמיות או ספציפיות, עם ערכים משותפים, עם סדקים באמון בממשלה, עם תגובה לשנאה – אבל ב'נפחים' שונים בהתאם לנסיבות". משתתף אחר הגיע למסקנה קשורה: "הסיפור היהודי והסיפור הישראלי שזורים זה בזה. לא ניתן להפרידם. שכנינו אינם טועים כשהם רואים ביהודים ובישראלים ישות אחת. יש לחזק זאת".

אין כאן המקום לבדוק עד כמה רחוקים רעיונות אלו מהחשיבה הציונית הקלאסית, הקוראת ליצירת יהודי חדש ושונה בישראל ושוללת את ערכם של חיים יהודיים בתפוצות. רעיונות אלה כבר מזמן יצאו מהאופנה, אבל מדהים לראות כיצד אירועי שבעה באוקטובר בישראל וההשלכות שלהם ברחבי העולם טיפחו תחושה של שותפות גורל ושותפות חוויה. אצל משתתפי המשלחת, התחושה הזאת לא התפוגגה עקב ביקורם בישראל. נהפוך הוא, היא רק התעצמה. המשתתפים אולי באו מרחוק, אבל בסופו של דבר הרגישו קשורים יותר לישראל מאי פעם.

מהתבוננות לפעולה: ההשלכות על החינוך היהודי בתפוצות

יהיה אשר יהיה המקום שבו המשתתפים מצאו את עצמם ביחס לאחד מחמשת הרציפים שתוארו כאן; הם עזבו את הארץ טעונים ומוטענים. אף אחד לא עזב את הארץ בלי שחש משהו. כשבאו לישראל רק כדי לשמש כעדים ואז לחזור הביתה, הם הסתכנו בכך שהביקור שלהם ייחשב למציצנות – לצפייה בכאב של מישוהו אחר מבלי להשתנות בשום דרך, ולא משנה עד כמה טובות הכוונות שלהם. כאמור, זה לא מה שקרה.

עוד מוקדם מדי לדעת כיצד המשתתפים יתרגמו את ההבנות והרגשות שלהם לפעולה. באחת הפעילויות האחרונות התבקשו המשתתפים לכתוב התחייבות עצמית לגבי משהו שיאמרו ויעשו אחרת כתוצאה מהביקור הנוכחי שלהם בישראל. הם לא התבקשו לשתף את ההתחייבות שלהם עם אחרים, אלו התחייבויות המשמשות כתזכורת עצמית. עלינו להמתין לראות מה הולידה החוויה הזאת. בינתיים, החלק האחרון יציע כמה כיוונים אפשריים, ויבחן את ההשלכות של התבוננות והתגובות שנאספו כאן.

נרטיבים חדשים בחינוך לישראל

במהלך 15 השנים האחרונות, התחום של לימודי ישראל ידע שני נרטיבים מרכזיים: אחד מדגיש את המורכבות ואת האתגר שבמציאת חיבור לישראל המתוארת ככובשת, ושני, מעודד יותר, שם במרכז את ישראל כאומת סטארט-אפ וכמודל לחוסן (חוסן ישראלי – Isresilience). אירועי שבעה באוקטובר, וההשלכות שלהם בישראל ומסביב לעולם, יצרו צורך קריטי בעיצוב נרטיבים חדשים המוצאים היגיון בשבריריות של ישראל ובגורלה המשולב עם קהילות התפוצות. הרצף של משבר-הזדמנות מצביע על נרטיב של "אומה המתחילה מחדש (Start Again Nation)", נרטיב שידבר גם לאלה שנאבקו עם מורכבותה של ישראל וגם לאלה המדברים בשבח היכולת שלה להתחדש.

מיקוד חדש של עמיות יהודית

בשנים האחרונות, רעיון העמיות היהודית ושיטות החינוך של התפיסה הזו הציעו אמצעים ברורים לחיבור יהודי התפוצות עם ישראל, מבלי לעורר כעס בקרב אלו שיחשו אי נוחות שימת ישראל בליבו של הסיפור היהודי העכשווי. לימודי ישראל צומצמו לכדי סעיף מיוחד בתוך החינוך לעמיות. התחושה של גורל משותף ומטרה משותפת, והמעבר מהזדהות לזהות מציעים כי הגיע הזמן לבחון מחדש חלק מהנחות העבודה של החינוך לעמיות יהודית. הישראלים ויהודי התפוצות חולקים זה עם זה יותר משדמינו.

הולדת מנהיגים חינוכיים מעוררי השראה

משתתפי המשלחת חוו איששו את פוטנציאל השינוי של מנהיגים חינוכיים מעוררי השראה. מנהיגים מסוג זה מטפחים תקווה בזמנים קשים. השאלה כעת היא איך ניתן לגדל עוד הרבה אנשים כאלה ברחבי העולם ובישראל? כיצד ניתן לסייע למנהיגים מוסדיים מוכשרים להפוך למנהיגים מעוררי השראה? החודשים שחלפו מאז שבעה באוקטובר והולידו גיבורים חינוכיים שאת סיפוריהם יש ללמוד. האם הסיפורים שלהם יכולים לבנות מודל להכשרת ההנהגה העולמית בתחום החינוך היהודי?

בניית קהילה עולמית של מנהיגים חינוכיים יהודים

הבדידות בעבודת ההנהגה של בתי ספר מתועדת בחקר החינוך זה זמן רב. משתתפי המשלחת הביעו את הערכתם העמוקה על ההזדמנות שניתנה להם להיות יחד וללמוד זה מזה וממנהיגים חינוכיים ישראלים. מנהיגים ישראלים חגגו את ההזדמנות ללמוד מעמיתיהם הבינלאומיים. יחסי הגומלין האלו היו בלב הרצף שבין בידוד להשתלבות. כמנהיגים יהודים וחינוכיים, האנשים האלה ניצבים בפני רבים מאותם אתגרים. העת הנוכחית מדגישה את היתרונות הפוטנציאליים ברשת צפופה יותר של אנשים העובדים יחד באופן רציף יותר.

מנהיג העתיד: הגיבור הצנוע

"אל תהיה כל כך צנוע, אתה לא עד כדי כך נהדר." (גולדה מאיר)

הרב קרייג קצב

מנהל החינוך ב"קרן פינקוס", ישראל

העולם כיום מתואר כעולם של תנודתיות, חוסר ודאות, מורכבות ועמימות (VUCA – Volatility, Uncertainty, Complexity ו-Ambiguity), הדורש גישה אחרת למנהיגות. אחד מכישורי המנהיגות הנדרשים בסביבה כזו הוא היכולת לנהל מורכבות וסתירות פנימיות. אנשים מנסים להימנע מהחרדה הנוצרת בסביבה המשתנה ללא הרף על ידי חיפוש אחר אנשים הדומים להם בדעות ובהשקפות. אנחנו חיים בעולם שנהפך לבינארי יותר וניגודי יותר, תהליך שמועצם על ידי המדיה החברתית והשיח המפלג של הפוליטיקה העכשווית. העולם שלנו מאבד במהירות את היכולת להתמודד עם דקויות, לשמוע דעות שונות משלנו ולהחזיק בהשקפות מתונות וכוללניות יותר. תיבת התהודה הנשלטת על ידי לייקים ומתקפות בוטים הסירה את המורכבות, והשאירה את השליטה בשיח לקולות החזקים יותר ולהתנהגות המונים. עכשיו, יותר מתמיד, אנו זקוקים למנהיגים שבטוחים בעצמם מספיק כדי להיות נועזים בעולם VUCA ובו-זמנית גם צנועים מספיק כדי לשמוע קולות ודעות מגוונים, מנהיגים שנוח להם בעמימות של "גם וגם" בניגוד למצב של או/או (Arnold and Leinwand, Mani and Sheppard 2021; Elmore 2022).

ביטחון עצמי הוא תכונה נפלאה. הוא מעודד אנשים לקיים אינטראקציה חברתית גם בקרב זרים ומאפשר להם לבטא את דעותיהם ולהישמע. מנהיגים עם ביטחון עצמי יכולים לקבל החלטות ולהסביר אותן לאחרים בצורה טובה יותר. רעיונות הנמסרים עם ביטחון עצמי מטעינים אנשים אחרים בתשוקה מידבקת ובאופטימיות. מנהיג הבטוח בעצמו מעודד את האנשים סביבו, נותן להם תחושת ביטחון. עם זאת, כולנו חווינו מנהיגים עם ביטחון עצמי עודף, או גרוע מכך – מנהיגים יהירים. יש מעט מאוד דברים המשתווים באי הנעימות שלהם לעבודה עם מנהיג יהיר, אשר יהירותו באה לידי ביטוי

במשחקי כוח, בבריונות, במניפולציות ובהאדרה עצמית.

ענווה היא תכונה הבאה לאון את הביטחון העצמי, או טוב מכך – לרקוד איתו. ענווה היא תכונה אהובה אשר יכולה לגרום לאנשים עם ביטחון עצמי להיות הרבה יותר אמינים. היא מטפחת סקרנות ורצון ללמוד מאחרים. מנהיגים צנועים מכירים בחשיבות הצוות כולו. מה שיפה בענווה הוא שהיא מלבישה את האדם במודעות עצמית, באותנטיות וביכולת לשקוע בהרהורים או פשוט להיות עצמו. בקבוצות, היא מאפשרת לרעיונות לצוץ ולעלות ולתהליכי למידה רבים יותר להתקיים. עם זאת, לענווה קיצונית יש פן שלילי; ענווה הגובלת בביטול עצמי גורמת לאדם להיתפס כטרף קל וכחסר עמוד שדרה. אנשים כאלה נמנעים משיתוף רעיונותיהם ונוטים ללכת עם הקול החזק ביותר.

בדומה למגפת הקורונה, חוסר הוודאות שאחרי שבעה באוקטובר תפסה מנהיגים במצבים מלאי סכנה וחוסר ודאות הולכים וגוברים, שלא יכלו להתכונן אליהם. במצבים כאלה מי שתפסו פיקוד היו גיבורים צנועים, מלאי ביטחון עצמי, כפי שנוכחנו לגלות כשפגשנו את ראשי בתי הספר באופקים, שעבדו בצוותים ונשארו פתוחים להצעות מעמיתים. זה גם סוג המנהיגות הנדרשת כדי להתגבר על השיח המפלג ששרר בישראל לפני שבעה באוקטובר או על מי שחותרים תחת השינויים הנחוצים במערכת החינוך הממלכתית, והופכים השקפות עולם ליברליות וערכים יהודיים לתפיסות סותרות של א/או, במקום לאמץ את כוחו של ה"גם וגם". תכונת מנהיגות זו היא שתעשיר את לימודי ישראל ואת היכולת לקיים שיחות עמוקות ואמיצות. למעשה, בבסיס רוב הסוגיות הבינאריות קיימים מתחים הגדושים בערכים שיש להבינם כדי להשיג הבנה מלאה של הסוגיה.

העולם היהודי זקוק למנהיגים צנועים ובעלי ביטחון עצמי אשר יחבקו באומץ מורכבות ויהיו פתוחים להתמודד עם סוגיות קשות, בניסיון להבין את הזווית האחרת באופן מלא, כאילו הייתה שלהם. רק כאשר אני נכון לעשות זאת, מישוהו אחר יהיה נכון להבין באופן מלא את השקפתי, ואז, יחד, אנחנו יכולים ללכת בעקבות חוכמתו ועוצמתו של ה"גם וגם", נקודת מבט שונה מזו אשר הביאה אותנו לצומת הדרכים הנוכחי.

חינוך יהודי לאור השבעה באוקטובר

תובנות משולחן יונייטאד צרפת

ד"ר אליעזר שילט

מנהל מחלקת מדינות דוברות צרפתית ב"יונייטאד", ישראל

שנה לאחר מלחמת יום כיפור, דן סימפוזיון שאורגן על ידי יהודים צרפתים אינטלקטואלים ב"בדידותה של ישראל", בתגובה לשיח ספונטני שעלה בנושא זה בנובמבר 1973. בשנת 2024 עתיד הפילוסוף ברנאר אנרי לוי לפרסם מאמר בנושא תחת אותה כותרת. שישה חודשים לאחר שבעה באוקטובר, הנושא הזה שוב צף ועולה באופן בולט, וקורא להרהר בהשלכותיו על מוסדות החינוך היהודיים.

ביונייטאד, אנו נמצאים בעמדת יתרון מבחינת האפשרות שלנו לראות כיצד אירועים מסוימים משפיעים על נוף החינוך היהודי בתפוצות. בקרב בתי הספר היהודיים בצרפת ובאזורים דוברי צרפתית, ההלם הראשוני הניב רצון לחזור לנורמליות, אם כי רצון זה לווה בדריכות מתמדת עקב הנעשה בישראל ובחששות ביטחוניים מקומיים. העלייה במקרי האנטישמיות בצרפת, אשר גדלה פי ארבעה בין 2022 ל-2023, לצד משך הזמן הארוך של הסכסוך וההשלכות שלו, החריפו תחושה של אי-נוחות.

בסקר בינלאומי שנערך בנובמבר 2023 על ידי M2 בשיתוף עם יונייטאד, יותר מ-70 אנשי חינוך דוברי צרפתית זיהו את הדילמה שבין "בדידות לשייכות" כאחד האתגרים הראשונים במעלה של התקופה. במסגרת חקירת ההשלכות של אירועי שבעה באוקטובר, הבחינו מנהלי בתי ספר, ראשי מחלקות של לימודי יהדות ועברית ומורים רבים כי תלמידים בכל הגילים, ולעיתים גם הוריהם, מטילים ספק ממשי בזהות היהודית שלהם. ביטויי הספק האלה נעים מתהיות פשוטות כגון "מה זה אומר להיות יהודי?" ועד ספקות עמוקים יותר, המתומצתים בשאלות כמו "האם אני רוצה לשמור על הזהות היהודית שלי?" ועל פי רוב מתעוררים עקב גילויי עוינות של הסביבה.

למול העלייה בחששות ובחוסר הוודאות בקרב תלמידים, שהחמירו עקב ערעור המוסכמה שישראל עדיין משמשת כמקלט בטוח לעם היהודי, מה שחשוב בשעה זו הוא ליצור קשר פעיל עם

יהודים צעירים. התגייסות קולקטיבית היא חיונית: מנהלי בתי ספר, מורים, צוותי חינוך והורים כאחד צריכים לאחד כוחות. מחובתנו לדעת שלאורך ההיסטוריה של העם היהודי, הוא שואב את חוסנו מאמונה בדבר אחד: בחינוך — "והגדת לבנך" (שמות י"ג, ח').

באותו אופן, אנו אנשי החינוך, במיוחד ב"למורים-יונייטאד", נושאים באחריות לצייד את בתי הספר עם המשאבים הנחוצים. אתגר היסטורי דורש תגובה היסטורית. המשימה שלנו כוללת רתימת כלים חדשניים ויצירת שותפויות אפקטיביות להכלה ולהבנה של האירועים העכשוויים בכל הרמות — העובדתית, הרוחנית, הקהילתית ועוד. משימה זו כוללת הסברה של המשבר הנוכחי דרך הפריזמה של המסורת וההיסטוריה שלנו ובהתבסס על תובנותיהם של מלומדים והוגים; המצאת גישות פדגוגיות חדשניות במטרה לתפוס את תשומת לבם של התלמידים; טיפוח שיח; הכנת טיעוני נגד למתקפות; והצעת פעולות מוחשיות של סולידריות ותמיכה משותפת. הפיילוט המתמשך, הנערך בשישה תיכונים, מבוסס על ניתוח נתונים מקיף. הוא כולל יוזמות מגוונות כגון שליחת בני נוער כ"שגרירים" על מנת לענות על שאלותיהם של תלמידי תיכון; שידור משחק קלפים אינטראקטיבי; היעזרות בבעלי מקצוע (דוגמת פסיכולוגים והיסטוריונים) לצורכי ייעוץ; ופיתוח תכנים חינוכיים הנוגעים לאירועים האחרונים. יותר מתמיד, האמצעי היעיל ביותר לטיפוח תחושת שייכות לקהילה היהודית העולמית הוא לימוד עברית. עלינו להשתמש בכל המשאבים והאסטרטגיות הקיימים לעידוד רכישת השפה ולהעלאת הבקאות בה.

המטרה שלנו היא לנצל כל נתיב לחיזוק זהות התלמידים ומשפחותיהם, ולטפח בהם תחושה פנימית של גאווה במורשת היהודית שלהם.

הגיגים על זהות והזדהות בעקבות המשלחת לישראל

ד"ר אפרת צדיק

חוקרת נשים מהגרות בבריסל ומתמקדת בזהות והשתלבות, בלגיה

ינואר 2024

אז מה אני בכלל?

איזה יהודי אני אם לא עושה שום דבר יהודי?

והאם אני מכיר את ארון הספרים? אלה שאוגרים אבק שם בספריה של סבא?

או אולי אני מכיר רק קצת מאלה הקרובים יותר?

אני לא יודע ולא מרגיש שייך.

זה ארכאי, זה כבר לא לעניין.

ישראל? נו באמת, אפשר לגור גם במקום אחר. אולי ניו יורק או פורטוגל, אולי בכלל מקום בלי קהילה.

ואז הגיעה השבת. שבעה באוקטובר. שקט מעורב בהרבה רעש.

והשאלה של הזהות שם. פיל ענק בחדר.

ובלי לחשוב, ובלי לדון, ובלי לשפוט

ההשתייכות הזאת תפסה מקום חשוב.

אני יהודי גם אם זה כאן וגם אם זה שם.

ישראל? היא הבית שלי. ה-homeland בדיוק כמו בעבר.

וצריך להלחם עליה

כי מה יהיה אם...

התגייסות המונים מבית ומחוץ

כל אחד לפי ראות עיניו.
אנשים חוזרים ואחרים תורמים
אני שייך. אני חלק.
והשייכות הזו היא הזהות. היא הכוח שמניע אותנו לעשייה.
ונפתח ארון הספרים היהודי, אותם ספרים מלאי אבק
ושירים חוזרים ומחזקים: "אל תירא ישראל" "למען אחי ורעי" "ועם ישראל חי"
וגם תפילה לשלום החיילים שזועקת לשמים,
ומסה של ביאליק, "בעיר ההרגה", ושירים וחיבורים ליהודים ולישראלים
ומתחברים. לזהות, לשייכות למשהו גדול, חזק, ועצום.

מה קרה?

בעבר לזהות יהודית היתה משמעות אחת יציבה והיא של ארגון החיים היהודיים על בסיס פרקטיקה הלכתית.
גם אם היו הבדלים, אלו עצבו את זהותם על בסיס אתוסים ומיתוסים יהודיים זהים. משמעות זו כוננה את האוריינטציה שלהם בעולם, את יחסם לעצמם ולגורלם, ואת יחסם לזולת.
מהמאה התשע עשרה החלו להיווצר קבוצות שונות של חילוניים ודתיים. והיה צריך לבחור לאן להשתייך. היהדות מטבעה מתפתחת ומשתנה ומאפשרת לפרט בחירה אישית מתוך כלל הערכים הקבוצתיים, האמונות, התפקידים, והריטואלים. הגדרת העצמי הפכה לבחירה של הפרט. היום היהדות בקרב רבים היא עניין אינדיבידואליסטי. פרטי. אנחנו בוחרים מה לקחת והיכן לשייך את עצמנו. וכשהתרחקנו מהמהות, הרבה צעירים לא רואים את הצורך ללמוד עברית או להתחבר בדרך זו או אחרת למדינת ישראל.
בשבת השבעה באוקטובר נוצר מצב חדש שמוביל אותנו לחשיבה מחודשת לגבי זהות. לגבי מיקומה של מדינת ישראל בחיינו. ערביי ישראל, בדואים, ישראלים יהודים, גיבורים או מתנדבים, ויהודי העולם. מי אני ואיך אני מתקשר לישראל?
רצינו להיות חלק, להשתייך.
פתאום בחרנו בעל כורחנו לאן להשתייך. למעשה, בחרו בשבילנו. בין אם אמירות פרטיות ובין אם הפגנות... והביחד שכל כך רצינו להפרד ממנו — חוזר אלינו. מחזירים אותנו למסגרת ממנה רצינו לברוח. וארון הספרים היהודי נפתח ועולים זמירות ושירים ותפילות, עולות הפרשת חלות ותחינות בין אם אני דתי ובין אם לא... כי רק במקום הזה של המהות נוצר חיבור ונוצרת זהות.
זהות יהודית מבחירה.

לאחר השבעה באוקטובר

פרדיגמה חדשה לחינוך
יהודי גלובלי

הבוקר שאחרי ה־7 באוקטובר פרדיגמה חדשה לחינוך יהודי גלובלי

הרב ד"ר הווארד דיטצ'ר, חנה דורסמן, אסף גמזו
חבר סגל ההוראה ב"מרכז מלטון לחינוך יהודי" באוניברסיטה העברית,
מנכ"לית "יוניטאד", המנהל החינוכי של "יוניטאד", ישראל

בספרו המפורסם "המבנה של מהפכות מדעיות" טבע תומאס קון את המונח "שינוי פרדיגמה" כדי לתאר מצב של שינוי מהותי בהנחות ורעיונות היסוד של שיטה מדעית כלשהי, כלומר מצב שבו הפרדיגמה, כלומר מכלול התפיסות הנוכחי, מוחלפת בפרדיגמה חדשה. עבודתו המחקרית של קון הותירה חותם עז על הפילוסופיה של המדע ומאז ועד היום משמשת מושא למחלוקות ולדיונים רבים בהקשרים אקדמיים מגוונים.

פסיכולוגים וסוציולוגים שונים שהושפעו מכתביו של קון דיברו על תופעה נוספת, מצומצמת יותר בהגדרתה, "קריסת פרדיגמה". זהו מצב שבו מסגרת רעיונית, מערכת אמונות או השקפת עולם כלשהי מתפרקת או נפרמת מן היסוד, בדרך כלל בפתאומיות. הגורמים לתופעה זו הם ראיות, תגליות או שינויים חברתיים חדשים המערערים על עקרונות והנחות היסוד שעליה נשענת הפרדיגמה הזו ולבסוף מביאים את מאמיניה לנטוש אותה לגמרי או לערוך בה שינויים קיצוניים. לעיתים כוללת הקריסה הזו גם שלב של הערכה מחודשת ומעמיקה של התיאוריות ודפוסי הפעולה המקובלים, תהליך הפותח פתח לצמיחתן של נקודות מבט ופרדיגמות חלופיות. כל קריסת פרדיגמה שכזו מעידה למעשה על רגע מכריע בתולדות התפיסה האנושית, אירוע המביא לעיצוב מחודש של הנוף האינטלקטואלי, המדעי או התרבותי העכשווי. אין להכחיש כי רעידת האדמה שחווינו ב־7 באוקטובר הביאה את העם היהודי בכלל והחינוך היהודי בפרט למצב של קריסת פרדיגמה. בינואר 2024 יצאה משלחת של מובילי חינוך יהודי מכל העולם לכנס של 4 ימים בנושא ההתמודדות עם קריסת הפרדיגמה הזו ועם השפעותיה על החינוך היהודי ברחבי העולם. המשלחת הזו יצאה לדרך בחסות משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות, יוניטאד, ההסתדרות הציונית העולמית, קרן פינקוס ומרכז קורת. 32 מחנכים יהודים מוערכים מתריסר

מדינות נפגשו תחת קורת גג אחת והזכירו לנו את החשיבות שבלמידה ובשיתופי פעולה בין תרבויות שונות. היה זה גם שיעור על החשיבות שבהכרת ההישגים והקשיים של קהילות אחרות ועל הכוח שלה ליצור רשת קשרים בינלאומית שתמלא תפקיד מכריע בחיזוק הזהות וההמשכיות היהודית. כותרת הכנס הייתה: "בעקבות מלחמת חרבות ברזל: שאלות, דילמות והזדמנויות חדשות בחינוך היהודי" ומטרתו הייתה להגיע להבנה מעמיקה יותר של קריסת הפרדיגמה ושל הכלים האסטרטגיים למציאת כיוונים חדשים.

מסקנתם של צירי המשלחת הייתה חד משמעית: הצורך בפיתוח גישות חינוכיות חדשניות ורענונות לחיזוק הזהות של תלמידים יהודים דחוף היום יותר מאי פעם, והפרדיגמות החדשות האלה יוכלו לסייע בהתמודדות עם האתגרים המתחדשים לבקרים. בקרב המשתתפים רווחה גם התפיסה כי ליוניטאד תפקיד ייחודי בהתמודדות עם האתגרים הללו, וכי שיטות העבודה שבנתה הוכחו כיעילות וכבעלות השפעה. בה בעת הדגישו המחנכים כי עלינו להתבונן בתוכן, בגישות הפדגוגיות ובתהליכים שקדמו ל־7 באוקטובר בעיניים חדשות לגמרי. בעמודים הבאים נסקור בקצרה את החזון, היעדים והפעילות של יוניטאד, ומשם נצלול לתוך הרעיונות החשובים שנולדו מתוך מגוון הפעילויות, הדיונים והביקורים של המשלחת. רעיונות אלה קשורים קשר הדוק לחזון של יוניטאד וליוזמות שלה בתפוצות, ואנו נכונים להשקיע בהם במטרה להשפיע בצורה ניכרת על הנעשה בשטח.

יוניטאד הוקמה כמזיגה משותפת של משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות ומט"ח. לאחר שנים ספורות עברה למכללת הרצוג וכיום היא מתפקדת כעמותה עצמאית ללא מטרות רווח, בשותפות ישירה עם המשרד. לאורך כל השנים ושיתופי הפעולה החזון של יוניטאד נותר ללא שינוי – חיזוק הזהות היהודית והחיבור לקהילה היהודית המקומית ולמדינת ישראל דרך העצמה של בתי ספר יהודיים.

להשלמת המלאכה הזו דרכים רבות: הכשרת מחנכים, פיתוח תוכן ותכניות לימודים, הטמעה של תפיסות חינוכיות הוליסטיות, שיבוץ מורים ועוד. נראה כי הדבר החשוב מכל הוא שהיוזמות של יוניטאד נעשות כולן בשיתוף עם המוסדות המקומיים – בתי הספר, אנשי המקצוע והמחנכים בשטח. אנו פועלים כארגון בינלאומי (העובד בכל רחבי העולם היהודי) ומערכות היחסים שנוצרות כך עוזרות לנו בקידום של פרויקטים אסטרטגיים אזוריים ולעיתים אף חוצי יבשות.

ה־7 באוקטובר ומשלחת החינוך היהודי עזרו לנו להבין מה צריכים להיות ארבעת מוקדי הפעילות של יוניטאד לשנים הקרובות. נעבור בקצרה על כל אחד מהם.

1 | טיפוח של חיבור ומחויבות עמוקה למדינת ישראל בקרב התלמידים והעמקת ההיכרות עמה

אירועי ה־7 באוקטובר לימדו היטב על מרכזיותה של מדינת ישראל בזהות היהודית ועל השפעתה הכבירה על יהודים ברחבי העולם. על אנשי החינוך לתמרן בצורה מתוכננת מראש, מתוך בהירות פנימית, בין הסוגיות המורכבות הללו, וללמד על העבר וההווה של מדינת ישראל תוך עידוד של שיח פתוח. החינוך לישראל בימינו מוכרח להיבנות על יסודות רעננים של מחויבות אישית ושל מעורבות ממושכת.

היחס של התלמידים בבתי הספר היהודים למדינת ישראל, ובתוך זה גם לחשיבות ההיסטורית, התרבותית והעכשווית, חייב להיות יחס של הערכה ושל היכרות מעמיקה. על התלמידים להבין כי ישראל היא מולדתו של העם היהודי ולהכיר בתפקידה המרכזי בעיצוב הזהות היהודית והזיכרון הקולקטיבי של העם. חשוב מאוד שהתלמידים יבינו את ההקשרים ההיסטוריים של התנועה הציונית, הקמת המדינה והמחויבות לריבונות יהודית בארץ ישראל. עליהם גם לתפוס את היחסים המורכבים של ישראל עם שכנותיה ואת האתגרים המתמשכים הכרוכים בשמירה על קיומה. בתוך מסגרת העבודה הזו יש להדגיש את דבקוּתה של ישראל ברף מוסרי גבוה מאין כמותו ולשוחח לעומק על המלחמה הנוכחית והשלכותיה.

העיסוק בנושאים אלה מוכרח להיעשות בצורה עמוקה וברגישות ולהעניק לתלמידים נקודת מבט רחבה על מקומה של ישראל בזהות היהודית. בעזרת דיונים רציניים והזדמנויות לרפלקציה ולהתבוננות עצמית יגיעו להכרה בכוחה המאחד של מדינת ישראל בקרב העם היהודי ובתרומתה לזהותם הלאומית ולתחושת האחירות כלפי הקהילה המקומית, ויגדילו את הערכתם כלפיה.

מבחינה תרבותית יש לחשוף את התלמידים למורשתו העשירה של עם ישראל על אלפי שנותיה והשפעותיה הרבות על הציוויליזציה האנושית. המפגש עם ספרות, מוזיקה, אמנות ואוכל ישראליים יכול לסייע בתחושת החיבור של התלמידים לחיים התוססים בישראל. יש גם להנחיל לתלמידים מודעות למגוון האוכלוסיות, הגישות והדעות בישראל ושל האופן שבה הוא בה לידי ביטוי במרחב הציבורי.

המלחמה שאנו נלחמים כעת הולידה פעילות תרבותית ענפה – באמנות, במוזיקה, בשירה ועוד. שילובן של יצירות כאלה בחינוך לישראל ככוח לגרום לתלמידים להבין טוב יותר את השינויים החברתיים, ההיסטוריים, הלאומיים והדתיים בישראל ולהעריך אותם. המפגש עם התוצרים התרבותיים הללו יפתח בפני התלמידים צהר למורכבויות המאפיינות את החברה הישראלית, יעורר בהם הזדהות כלפיה ויעשיר את אופן ההסתכלות שלהם על היצירה התרבותית הרבגונית שלה. התלמידים ההולכים בדרך זו, המעודדת שיח פתוח וחיבור עם העם היהודי, יבינו טוב יותר את מדינת ישראל ויבקשו לעצמם חיבור עמוק יותר עם הזהות הישראלית המגוונת.

בסופו של דבר על התלמידים לחוש גאווה ואחריות כלפי מדינת ישראל, מתוך הבנה כי המשימה של עיצוב השלב הבא במסעה המתמשך מוטלת על כתפם. הם אמורים להרגיש כי בכוחם לשנות לטובה את עתידה של המדינה, בשתדלנות, בפילנתרופיה, בהפריה תרבותית הדדית או בשותפות פעילה בצמיחתה ובשגשוגה. מעל הכל עליהם לפתח אהבה למדינת ישראל, בשכל וברגש, אהבה שיסודת בהתמסרות להצלחתה כמדינה יהודית ודמוקרטית.

כדי להשיג את המטרות הללו עלינו לצייד את המחנכים שלנו היטב – לא רק בידע אלא גם במיומנויות ובכלים הדרושים ליצירת חיבור אמיתי של התלמידים עם מדינת ישראל.

2 | יצירת רשת מקצועית של מחנכים יהודים מובילים מכל העולם

רשת מקצועית גלובלית של מחנכים יהודים היא מרכיב הכרחי בחינוך ובהעברת המורשת לדור הבא. הפעולה העיקרית של רשת כזו היא יצירה של תחושת חיבור חוצת יבשות בין אנשיה ובניית קהילה

מגובשת המסורה להנחלת הערכים, התרבות והזהות היהודיים. וכך כתב ד"ר גיל גרף במאמרו בספר על חשיבותה של המשלחת הבינלאומית: "כנס החינוך הבינלאומי שימש תזכורת לערך שיש למפגשים בין יהודים חיים בקהילות מגוונות".

הרשת הזו תאפשר העברה הדדית של ידע, מקורות ושיטות עבודה, ותעניק למחנכים מעטפת עשירה של רעיונות והתנסויות. ההיחשפות לשיטות חינוכיות ותכניות לימודים חדשניות ואחרות משהכירו תעזור למחנכים להתאים את עצמם לסביבות חינוכיות מגוונות ולענות על הצרכים המשתנים של דור התלמידים.

חברי הקהילה הגלובלית הזו יזכו גם להזדמנויות יוצאות דופן לשיתופי פעולה ולפיתוח מקצועי. בעזרתה יוכלו להיות חלק משיח רב ערך, לעבוד יחד על מיזמי מחקר ולהשתתף בהשתלמויות שיעשירו את כישוריהם הפדגוגיים ואת בקיאותם בהיסטוריה, בטקסטים ובמסורות של עמנו. יונייטאד הוא ארגון ישראלי השואף להיות חוד החנית בבינונה ובטיפוחה של רשת מקצועית בינלאומית של אנשי חינוך יהודים. הקהילה החינוכית של יונייטאד פרושה על פני 40 מדינות ומשתפת פעולה עם למעלה מ-650 בתי ספר יהודיים, ומצליחה לגשר על פערים גיאוגרפיים, דתיים ורעיוניים. משימת הארגון היא לעבוד יחד עם המוסדות המקומיים ולספק להם אסטרטגיות וכלים חדשניים לחינוך יהודי מצליח ובעל השפעה.

דרך בניית קשרים וערוץ פתוח לשיתוף של הישגים ואתגרים מבקשת יונייטאד לכונן רשת בינלאומית איתנה שתמלא תפקיד מהותי בחיזוק הזהות היהודית והעתיד היהודי. הרשת הזו נותנת למחנכים כוח להעביר את תחושות הגאווה והשייכות אל תלמידיהם דרך חיים יהודיים פעילים. כך מלבד המצוינות החינוכית משמשת הקהילה המקצועית של יונייטאד זרז לבניית קהילות יהודיות איתנות ותוססות ברחבי העולם.

3 | הכשרת מנהיגים חינוכיים להתמודדות עם האתגרים החדשים

בעקבות ה־7 באוקטובר הבינו מוסדות החינוך היהודי את הצורך בגישה חדשה להכשרת מחנכים ונכנסו לתקופה של חשיבה מחודשת והסתגלות למציאות החדשה. הרגע הגורלי הזה הבהיר את החשיבות הרבה שבלספק למחנכים ידע וכלים לצליחת הסוגיות המורכבות שעל הפרק, לחיזוק האחדות ולהעמקת תחושת השייכות של החברים בקהילותיהם מתוך הכרה משותפת בחשיבותה של מדינת ישראל. מובילי החינוך בימינו זקוקים להכשרה שתלמד אותם כיצד לבנות זהות יהודית חיובית, לעודד חופש דעות וליישם בעבודתם שיטות עבודה לבניית קהילה, ובדרך זו יוכלו להפוך את בתי הספר לסביבות תומכות ומסבירות פנים לתלמידים ולקהילה כולה.

וכך כותב הרב קרייג קצב בספר שלפניכם: "בדומה למגפת הקורונה, חוסר הוודאות שאחרי שבעה באוקטובר תפסה מנהיגים במצבים מלאי סכנה וחוסר ודאות הולך וגובר, שלא יכלו להתכונן אליהם. במצבים כאלה מי שתפסו פיקוד היו גיבורים צנועים, מלאי ביטחון עצמי, כפי שנזכרנו לגלות כשפגשו את ראשי בתי הספר באופקים, שעבדו בצוותים ונשארו פתוחים להצעות מעמיתים".

ללא הכשרה מקיפה בניהול משברים וביישוב סכסוכים לא יוכלו המנהיגים החינוכיים לעשות זאת. אירועי ה־7 באוקטובר הם תזכורת חריפה ליכולתם של אתגרים חיצוניים ופנימיים לשבש

את הסביבה החינוכית הקיימת. אנשי החינוך נדרשים למיומנות בעיסוק בנושאים מורכבים, בעידוד של שיח פתוח ובהבאת ריפוי ופיוס לבתי הספר שלהם.

המנהיגים החינוכיים חייבים גם לדעת לגרום לתלמידיהם להשתתף מרצונם בדיונים על נושאים של מחויבות אישית, חיים יהודיים וצדק חברתי. אירועי ה"ז באוקטובר הציתו עניין מחודש בזווית היהודית ובחיבור לישראל ואיתו גם שאלות רחבות על אחריות חברתיות ועל הנהגה ומוסר. המנהיגים החינוכיים מוכרחים להיות מוכשרים בטיפוח שיח בנושאים כאלה ובשימוש בערכים ובמוסר היהודיים להנעת התלמידים לעשייה למען הקהילה והעולם.

לבסוף על המנהיגים החינוכיים לאמץ גישה של חדשנות והסתגלות נוכח הנסיבות המשתנות והאתגרים החדשים. ה"ז באוקטובר הוכיח היטב את הצורך של בתי הספר בגישה חינוכית גמישה ותגובתית, בין אם דרך טכנולוגיות חדשות, בין אם בתכניות לימודים אינטרדיסציפלינריות ובין אם ביישום של דרכי למידה ניסיוניות. יש לעודד את המחנכים לחשיבה יצירתית ולשיתופי פעולה ולטעת בהם את הרצון למציאת אסטרטגיות ושיטות עבודה חדשות ויעילות, וכך יצליחו לשמור על איכותו וחיוניותו של החינוך היהודי גם לשנים הבאות.

4 | הפיכת בית הספר היהודי לקהילה

אלכס פומסון מציין בספר זה כי בתי ספר בתקופת הקורונה שידעו לפעול עם הקהילה המקומית מעבר לגבולותיה המצומצמים של "הפעילות הבית ספרית" תרמו רבות לרישום המשפחות החדשות בבתי הספר. אף שטרם נאספו נתונים מוצקים על מעברים בין בתי ספר בתקופה שלאחר ה"ז באוקטובר אנו יכולים להניח שהתוצאה תהיה דומה גם במקרה הזה.

עובדה זו מעלה על קדמת הבמה את הפוטנציאל החשוב שבעשייה החורגת מן היעד והתפקיד "הרגילים" של בית הספר, הן כלפי פנים הן כלפי חוץ, כאשר בית הספר תופס את עצמו כסוג של קהילה ולא רק כמוסד חינוכי.

בתקופת הקורונה ולאחריה הפכה רווחתו הנפשית של התלמיד לסוגיה חוצת יבשות. ה"ז באוקטובר הגדיל את דחיפותו של העניין בקרב בתי הספר היהודיים ברחבי העולם, ובתי הספר הללו חשו שעליהם לעסוק בסוגיות שעל הפרק בכמה מעגלים שונים: אצל המורים והסגל, אצל התלמידים ואצל המשפחות. כאשר בית ספר חושב על עצמו כקהילה ופועל יחד למען מטרה משותפת הוא בונה יסוד טוב יותר לרווחתו הנפשית של הפרט בתוכו, יהא תפקידו אשר יהא.

מבחינה מתודולוגית עלינו להכיר בתרומתו של החינוך הניסויי, "הבלתי-פורמלי", לחיזוק הזהות היהודית, הקשרים הקהילתיים והרווחה הנפשית. מוסדות החינוך הפורמליים מוכשרים בעיקר להוראה מכוננת ידע, ועלינו ללמוד כיצד להשתמש בהיבטים אחרים של היהדות בחיי בית הספר כדי ליצור בעזרתם סביבה יהודית באופייה. בתי ספר צריכים ויכולים להיות יותר מסך החלקים "הלימודיים" שלהם.

יחד עם התמיכה המתמשכת של משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות ועם שותפינו ברחבי העולם, אנו מאמינים כי לפעילות בארבעת מוקדים אלה תהיה השפעה חיובית וחשובה על פי החינוך היהודי שלאחר ה"ז באוקטובר.

החינוך היהודי אחרי השביעי באוקטובר

יסודות והזדמנויות

אבי כהן-סקלי, חגי אליצור, יום טוב רענן

מנכ"ל משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות, סמנכ"ל אסטרטגיה ותכנון במשרד התפוצות והמאבק באנטישמיות, סמנכ"ל תפוצות במשרד התפוצות והמאבק באנטישמיות, ישראל

"בכל טרגדיה יש הבטחה לגאולה. כל סיוט מלווה בתקווה. מעולם לא נותרנו משותקים על ידי עברנו, כי חיינו אל עבר העתיד. זו הסיבה שהתגובה היהודית לאסון הייתה להוליד ילדים, לבנות בתי ספר וליצור עתיד יהודי."

- הרב זקס, "לימודים בהתחדשות - סוד ההמשכיות"¹

אירועים מכוננים ודרמטיים יכולים לטלטל את תפיסות עולמנו ואת הנחות היסוד שלנו על המציאות. לעיתים, אירועים אלו מחוללים שינוי פנימי בהנחות היסוד ולעיתים הם נותנים לנו רגע של מבט בהיר וחד על מה שבאמת חשוב ועל האמיתות היסודיות של חיינו הפרטיים והלאומיים, ועל אף שאירועים אלה אינם משנים את הנחות היסוד, הם מסייעים לנו לחדד ולהבהיר את ערכינו ותפיסותינו. בשמחת תורה של שנת תשפ"ד, ב־7 באוקטובר 2023, בעקבות ההתקפה הרצחנית של אויבי ישראל והתגובות של חלק מהעולם המערבי בימים שאחריהם, העם היהודי בישראל ובתפוצות חווה אירועים מסוג הדורש בחינה מחדשת של תפיסותיו הבסיסיות. יחד עם כל העם היהודי, ראינו באופן ברור את חולשותינו אך גם את החוסן שלנו, שטמון ביסודותינו: העבר המשותף ושורשינו העמוקים, הציביליזציה היהודית ועוצמתה, השייכות לעם היהודי, והמשמעות שלה, העתיד והייעוד שלנו. שוב ראינו שהעם היהודי נמצא בחזית המאבק בין הטוב לרע בעולם, ושזהו גורלו וייעודו. הערכות ההדדית שהתגלתה בתוך הקהילות ובין ישראל והתפוצות

היא אחד ממקורות העוצמה של העם היהודי ושל מדינתו. ההתנדבות, התרומה ושותפות הגורל התגלו מתוך המשבר, הורגשו בכל מקום יהודי בעולם וחזקו את היהודים בארץ ובתפוצות, ואת ההבנה בחשיבות האחדות והערבות ההדדית בעידן של משבר ואי-ודאות.

פרויקט יונייטאד, המשותף לממשלת ישראל ולקהילות יהודיות בעולם, נולד לפני מספר שנים מתוך תחושת הערבות ההדדית והאחריות המשותפת על עתיד העם היהודי בתפוצות. הפרויקט פועל בשותפות עם בתי ספר יהודיים ברחבי העולם על המשימה החשובה של החינוך והזדהות היהודיים, מתוך התפיסה שייסד רבי יהושע בן גמלא לפני אלפי שנים: בתי הספר הם עמוד התווך של ההמשכיות היהודית. בעידן שבו האתגרים מורכבים והזדהות היהודית נתונה למבחן, הופך החינוך היהודי הפורמלי למנוע משמעותי ולמצפן עבור בני הנוער היהודיים בעולם כולו, ופרויקט יונייטאד הוקם כדי לסייע בכך.

החינוך היהודי כתשתית לזהות ולתקווה

המלחמה שאנו מצויים בעיצומה מחייבת את כולנו להביט נכוחה במאבק הגדול של העם היהודי בארצו ובתפוצות על עצם קיומו ועל היכולת לשמור על זהותו וייחודו. ישנם מספר עמודי תווך שהחינוך היהודי והמחנך היהודי הם נדבך מרכזי בתוכם:

חיזוק הזהות היהודית

כפי שכתב הרב זקס בספרו "הבית שבו אנו בונים יחד", מי שיועד מי הוא ומהם שורשיו ומקורותיו, לו הכוח לעמוד מול אתגרים פנימיים וחיצוניים. זהות יהודית וציונית חזקה היא המפתח לנצח ישראל. צעירים ומבוגרים בעלי זהות יהודית מבוססת, הקשורה למורשת ולעם ולישראל, הם הבסיס לעתידנו. זהות זו נבנית מתוך חינוך שמדגיש את הערכים היהודיים, את ההיסטוריה שלנו ואת ההכרה בייחודיות של כל אחד מאיתנו, והיא זו שמבטיחה את עתיד העם היהודי ושגשוגו בדורות הבאים. גם בהקשר של המאבק באנטישמיות לחיזוק הזהות היהודית- ציונית ישנה חשיבות רבה. צריך לזכור שלצד המלחמה ברע, הכלי המרכזי למאבק באנטישמיות על כל צורותיה וגלגוליה הוא החינוך, כי הוא זה המעמיק את ההבנה של הערכים והמורשת היהודית, מחזק את הזהות היהודית ומקנה לתלמידים את עמוד השדרה הפנימי, הביטחון והחוסן הנדרשים לעמוד מול גילויי השנאה.

בהירות מוסרית בקשר לישראל

ישראל ניצבת היום בחזית המאבק בין טוב לרע בעולם. על אף שחלקים מהחברה הכללית שהקהילות היהודיות חיות בה לא מכירים בכך, חובה שאנו נחזיק בבהירות מוסרית ביחס למאבקים שמדינת ישראל נמצאת בתוכם. זה מחייב אותנו להעמקת הידע באופן משמעותי, להתחבר להיסטוריה ולמציאות העכשווית, באותו הזמן, יש אמת מוסרית והעם היהודי נושא את דגלה, והחינוך היהודי הוא הערוץ המרכזי להעניק לכל צעיר וצעירה יהודיים חיבור לאמת, להיסטוריה, למורשת ולמציאות העכשווית

מבלי לטשטש את הגבולות. ייתכן ונקודת המוצא שהתחדדה בעקבות האירועים היא שהקשר לישראל הוא חלק בלתי נפרד מהזהות היהודית, בדיוק כפי שהציונות היא חלק בלתי נפרד מהיהדות. החלוקה המלאכותית שלעיתים ניסינו לערוך בין ציונות ליהדות ובין ישראל לעם היהודי אין בה אמת.

המחנך כמנהיג

תפקידו של המחנך בולט במיוחד בזמנים של משבר, דוגמת אירועי השנה האחרונה, אשר בהם הוא הפך להיות לא רק מורה אלא גם נושא לפיד התקווה ומשמעות. בעידן של אתגרים זהותיים ותרבותיים מתגברים, המחנך מחזיק באחריות גדולה לעצב את רוחם של תלמידיו, לא רק דרך העברת ידע אלא באמצעות הנחלת ערכים של חוסן פנימי, זהות מוצקה, אופטימיות ומעורבות פעילה בעולם. המחנך כמנהיג אמיתי הוא זה שמתייצב בקו החזית כשהחשכה מתפשטת. ברגעים כאלה הוא נדרש להעניק לתלמידיו את הכלים להתמודד עם מורכבויות החיים והחברה – החל משאלות זהות ועד להתמודדות עם אנטישמיות מתגברת. הוא יוצר מרחב שבו התלמידים מרגישים חיבור עמוק לערכים יהודיים, למורשתם ולישראל, ומבינים את עוצמתה של הקהילה שהם חלק ממנה.

בית הספר כמנוע קהילתי

אחד הייחודים של העם היהודי הוא קיומן של קהילות. האדם והמשפחה אינם אטומים בודדים אלא חלק ממעגלים הולכים וגדלים של שייכות. בימים של מאבק ומלחמה מחד גיסא ותרבות שמעודדת בדידות ואינדיבידואליות מאידך גיסא, אחת מהבשורות החשובות של התרבות היהודית היא פיתוח וחיוזוק הקהילתיות. הקהילתיות עומדת בליבה של הערבות ההדדית. החינוך היהודי ובתי הספר כמוביליו יכולים וצריכים להיות מנוע לקהילתיות ולתפיסת ערכות הדדית. כנגזרת מכך, תפקידו של המחנך אינו מסתכם רק בפיתוח הפרט. תפקיד חשוב לא פחות הוא יצירת דינמיקה חיה בין התלמידים עצמם. המחנך מנווט את השיח כך שכל תלמיד לא רק ימצא את קולו, אלא גם יקשיב לאחר. התחושה של קהילתיות אמיתית מתהווה מתוך הקשרים הבין-אישיים הללו, כשהמחנך יוצר מרחב המאפשר לתלמידים ללמוד זה מזה, לשתף בתובנות ובחוויית, ולבנות יחד את זהותם הקולקטיבית. במרחב זה, נוצרת אחדות מתוך ריבוי הקולות, ואותה תחושת שייכות נבנית לא רק מול המחנך אלא גם מתוך האינטראקציה עם חברי הקבוצה.

שותפות בין ישראל לתפוצות

ראש הממשלה הראשון של מדינת ישראל, דוד בן גוריון, כתב בשנת 1957 במאמרו "ישראל והתפוצה"²:

"ובשם שעתיד היהדות בגולה תלוי מעכשיו בקיום ישראל, כך תלוי עתיד המדינה, עצם קיומה, בטחונה ושלומה, וביתר שאת, מילוי יעודה ההיסטורי – ביהדות העולמית."

השותפות בין מדינת ישראל והתפוצות היא ליבו של הקיום היהודי בעידן הזה. הזהות היהודית והעתיד שלנו נשענים על הקשר הזה. גם הערבות ההדדית שהתגלתה במהלך המלחמה, בצורות שונות ובערוצים שונים, היא חלק מהשותפות הזו. שותפות זו עומדת בבסיס פרויקט יוניטאד מיומו הראשון ותמשיך להיות הבסיס והמנוע של פרויקט חשוב זה לעתידנו.

בזמן שהעם היהודי, בארץ ובתפוצות, מתמודד עם אתגרים קיומיים, משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות מחויב להמשיך ולהשקיע בחינוך היהודי בעולם, בשותפות עם קהילות וארגונים, כדי להבטיח שהדורות הבאים יכירו את ההיסטוריה שלהם, יבינו את משמעותה של הזהות היהודית, ויעמיקו בערכים שמנחים אותנו. עם כל הקשיים, כאשר אנו מאחדים כוחות ונמצאים בשיח ובשותפות מתמשכת, נוכל לבנות עתיד משגשג ובטוח יותר ונמשיך להיות חלק מהסיפור היהודי המפואר.

"וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם"

- שמואל א', ט"ו

